

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE
FILOZOFICKÁ FAKULTA
ÚSTAV ČESKÝCH DĚJIN

DIPLOMOVÁ PRÁCE

Bc. Anna Macourková

KOLEKTIVIZACE VE STŘEDOČESKÉM KRAJI

Průběh socializace vesnice 1949–1960 z regionálního pohledu

Collectivization in Central Bohemia: A Regional Study of the Process of Socialization in the
Countryside from 1949–1960

Praha 2013

Vedoucí práce: Prof. PhDr. Jan Rychlík, CSc.

Poděkování:

Ráda bych na tomto místě poděkovala především svému vedoucímu práce profesoru Janu Rychlíkovi za podněty, které jsem získala na jím vedených diplomových seminářích a dále všem těm, kteří byli ochotni se mnou téma kolektivizace konzultovat.

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně, že jsem řádně citovala všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

Souhlasím s tím, aby práce byla zpřístupněna veřejnosti pro účely výzkumu a studia.

Rozsah práce je 342 571 znaků, včetně poznámek pod čarou.

V Praze 29. dubna 2013

Anna Macourková

Bibliografický záznam

MACOURKOVÁ, Anna. *Kolektivizace ve Středočeském kraji* Praha: Karlova univerzita, Filozofická fakulta, 2013. s. Vedoucí diplomové práce Prof. PhDr. Jan Rychlík, DrSc.

Abstrakt

Diplomová práce se věnuje kolektivizaci československého venkova v letech 1949–1960 a dosavadní teze o zemědělské politice Komunistické strany Československa rozšiřuje o regionální poznatky z bývalého Pražského kraje, dnes Středočeského. V první části práce je rozebrán pojem kolektivizace v mezinárodním kontextu, přičemž pozornost je věnována zejména jejímu průběhu v Sovětském svazu. Kolektivizace v českém prostředí je pak sledována ve dvou liniích – v linii zakládání jednotných zemědělských družstev, která tvořila hlavní pilíř tzv. socializace venkova, a v linii perzekuce těch, kteří oné socializaci měli bránit, tzn. soukromých hospodářů, označovaných jako kulaci. Část diplomové práce se věnuje i agitaci, provázející zakládání a hospodaření družstev, a reflexi boje proti tzv. kulakům v dobovém zemědělském tisku – regionálním i celostátním.

Klíčová slova

Kolektivizace, združstevňování, Pražský kraj, kulak, perzekuce, komunistická propaganda, zemědělský tisk

Abstract

This thesis focuses on the collectivization of Czechoslovakian countryside from 1949-1960. The current knowledge of agricultural policy of the Communist Party of Czechoslovakia has been extended with the findings from a former Prague Region, present-day Central-bohemian Region. The first part consists of the analysis of the term collectivization in the international context, where a particular attention is paid to the process of collectivization in the Soviet Union. The author follows two main lines of the collectivization in the Czech environment. The former is the establishment of collective farms which formed the main pillar of the countryside socialization, the latter concentrates on the persecution of those who resisted the socialization, i.e. private landowners, known as kulaks. Part of the thesis deals with the agitation which accompanied the creation and running of the collective farms. Last but not least, the thesis includes the reflection of the fight against the kulaks on the pages of the then agricultural press - regional as well as nationwide.

Keywords

Collectivization, Establishing Collective Farms, Prague Region, Kulak, Persecution, Communist Propaganda, Agricultural Press

OBSAH

ÚVOD.....	8
1. Vymezení pojmu kolektivizace v mezinárodních souvislostech.....	14
1. 1 Koncept socializace venkova a stalinský model.....	14
1. 2 Kolektivizace v poválečné Evropě.....	18
1. 2. 1 Typologie kolektivizace.....	18
1. 2. 2 Specifika vývoje v Jugoslávii a v Polsku.....	20
2. Kolektivizace v Československu se zaměřením na bývalý Pražský kraj.....	22
2. 1 Charakteristika Pražského kraje – hospodářství a sociální struktura.....	22
2. 3 Pozemková reforma.....	30
2. 4 Socialistická přestavba vesnice.....	33
2. 4. 1 Družstva jako nástroj socializace vesnice.....	35
2. 4. 2 Úloha složek státní správy při kolektivizaci.....	42
2. 4. 3 Za „mírové žně“. Agitace na vsi.....	46
3. Strana proti kulakům.....	51
3. 1 Legislativní opatření.....	51
3. 2 Směrnice tří ministrů a akce „Kulak“ v regionální perspektivě.....	60
3. 3 Činnost kulackých komisí.....	69
3. 4 Mimořádná vojenská cvičení kulaků.....	72
3. 5 Vylučování kulackých dětí ze škol.....	78
3. 5. 1 Příprava a realizace tzv. očisty.....	78
3. 5. 2 Převýchova prací.....	84
3. 5. 3 Vylučování z vysokých škol.....	88
3. 6 Reflexe boje proti kulakům v zemědělském tisku.....	92
3. 6. 1 Zemědělské noviny.....	92
3. 6. 2 Vesnické noviny.....	95
3. 6. 3 Obraz kulaka v dobovém tisku.....	97
4. Projevy kolektivizační krize a závěrečná fáze kolektivizace.....	99
4. 1 Krize družstev.....	99
4. 2 Nástup do další fáze kolektivizace 1955–1960.....	106
4. 3 Podoby perzekuce kulaků v závěrečné fázi kolektivizace.....	110
ZÁVĚR.....	115
SEZNAM PRAMENŮ A LITERATURY.....	119
Seznam příloh.....	124

Seznam zkratk

ABS – Archiv bezpečnostních složek

arch. j. - archivní jednotka

ČSR - Československo

ČSSS – Československé státní statky

f. - fond

HTÚP – hospodářsko-technická úprava půdy

inv. č. - inventární číslo

JZD – jednotné zemědělské družstvo

k. č. - karton číslo

KNV – krajský národní výbor

KSČ – Komunistická strana Československa

MNV – místní národní výbor

MO (KSČ) – místní organizace (Komunistické strany Československa)

NZM – Národní zemědělské muzeum

OAV NF – Okresní akční výbor Národní fronty

OBZ – Obranné zpravodajství

ONV – okresní národní výbor

OV (KSČ) – okresní výbor (Komunistické strany Československa)

NA – Národní archiv

Sb. - sbírka

sign. - signatura

SNB – Sbor národní bezpečnosti

SKNV – Středočeský krajský národní výbor

SOkA – Státní okresní archiv

SOA – Státní oblastní archiv

SSSR – Sovětský svaz

SSNV – Správa Sboru nápravné výchovy

StB – Státní bezpečnost

str. - strana

STS – státní strojní stanice

sv. - svazek

TNP – Tábor nucených prací

ÚDV – Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu

ÚV KSČ – Ústřední výbor Komunistické strany Československa

ZN – Zemědělské noviny

ÚVOD

Kolektivizace venkova v Československu byla klíčovou událostí v novodobých dějinách nejen pro český venkov. Jejím průvodním jevem byla likvidace soukromého sektoru a s ní související změny majetkových poměrů a sociálního rozvrstvení na venkově. Vývoj zemědělské výroby a prosperity státu měly místo soukromých závodů napříště zajišťovat centrálně řízené pilíře kolektivizovaného zemědělství – státní statky a jednotná zemědělská družstva. Poúnorová družstva však nespĺňovala základní demokratické družstevní principy (dobrovolný vstup, samosprávu a odpovědnost členů podle vložených podílů) a podobala se spíš sovětským kolchozům. Představitelé selského stavu, venkovské prvorepublikové elity, byli zejména v počáteční fázi kolektivizace nejruznějšími způsoby diskriminováni a perzekvováni. V období nejostřejší kolektivizační politiky 1951–1953 bylo nejméně 2 000 rodin obráno o majetek a přesídleno v rámci akce „Kulak“ do jiných krajů. Akce však v některých okresech začala se zpožděním a pokračovala i v následujících letech, kdy už sice byla oficiálně ukončena, ale ve vystěhovávání z okresů jako formě trestu se pokračovalo i v druhé polovině 50. let. Celkové číslo vystěhovaných „kulackých rodinných celků“ ještě není konečné, dosavadní výzkumy však hovoří o počtu až 16 000 osob postižených nuceným přesídlením.¹

Kolektivizaci na základě důslednějších výzkumů ovšem nechápeme jen z hlediska její perzekuční a manipulativní podstaty, ale i jako přetrvávající problém nezvratných zásahů do krajiny a proměněného vztahu člověka k půdě a majetku. Mocenská manipulace s krajinou, včetně snahy zbavit český venkov křesťanské paměti, časem způsobila netečnost většiny společnosti vůči znečištění vodních zdrojů, poklesu kvality půdy a vůči soustavnému ničení kulturního dědictví.² Nucený přechod na společné hospodaření, provázený likvidací soukromého vlastnictví nebo minimálně ztížením podmínek při zachování menších soukromých výměr, postupně zničil osobní zodpovědnost za stav a podobu krajiny. Krajina jako by byla majetkem všech a zároveň nikoho.

Téma venkova a agrárního hnutí se stalo předmětem odborného zkoumání už ve 40.

---

¹ JECH, Karel: *Kolektivizace a vyhánění sedláků z půdy*. Praha 2008, str. 206. Podrobné seznamy rodinných celků vesnických boháčů určených k vystěhování viz BLAŽEK, Petr – JECH, Karel – KUBÁLEK, Michal a kol.: *Akce „K“*. *Vyhánění sedláků a jejich rodin z usedlostí v padesátých letech. Studie, seznamy a dokumenty*. Praha 2010, str. 315n.

² Na tomto místě je nutné podotknout, že ne všechny zásahy do krajiny byly závislé na politickém uspořádání po roce 1948. Urbanizace, postupné vylidňování venkova, militarizace ad. byly výsledkem dlouhodobých procesů ve změně způsobu hospodaření s krajinou nebo vznikly v důsledku déle trvajících společenských změn. Více k tématu socialistické krajiny a jejích typických rysů in: HÁJEK, Pavel: *Jde pevně kupředu naše zem. Krajina českých zemí v období socialismu 1948–1989*. Praha 2008.

letech 20. století, politický a společenský vývoj po roce 1945 však zájem československých historiků zúžil na „socialistickou přestavbu“ vesnice, na rozvoj družstevnictví a na výhody, které měl nový systém přinést.³ Tyto práce pochopitelně opomíjejí násilný charakter kolektivizačního procesu a s ním spojenou perzekuci a jejich společným rysem je nekritická obhajoba komunistické zemědělské politiky. Pouze práce vznikající po změně politického systému v listopadu 1989, případně knihy exilové, mohly s dostatečným odstupem kriticky zhodnotit vývoj poválečného zemědělství, přičemž násilí a útlaku při kolektivizování venkova a kriminalizaci jeho odpůrců je pozornost věnována až v poslední době.

Mezi zásadní syntetická díla sledující vývoj zemědělství od neolitických dob a postavení zemědělce ve společnosti se věnují práce Antonína Kubačáka, Magdalény Beranové a manželů Petráňových.⁴ Zkoumání vesnice, včetně proměn způsobu hospodaření, společenských vztahů či samotného vzhledu vesnických sídel se dlouhodobě věnuje také speciální obor, etnologie (v minulosti nazývaná spíše etnografií). Během let 1948–1989 vzniklo mnoho etnografických prací zaměřených přímo na výzkum nově vzniklé družstevní vesnice, v nichž autoři sledovali změny kulturního života a postupné vymizení některých rolnických tradic.⁵ Řada z těchto etnografických prací byla ovšem tendenčně zaměřená, neobjektivní a ke změnám, které interpretovala pouze pozitivně, nekritická.⁶ Teprve po roce 1989 bylo umožněno s náležitým odstupem reflektovat tzv. socializaci vesnice v rámci jednotlivých vědních oborů sociologie, kulturní antropologie a ekologie zaměřené na environmentální změny způsobené politikou intenzivního ekonomického rozvoje a na význam soukromých rolníků pro obnovu krajiny. Za zmínku stojí zejména sociologický výzkum Věry Majerové z České zemědělské univerzity v Praze, která navázala na autora sociologických studií Jana Taubera, a také výzkum Miroslava Války zaměřený na proměnu moravského venkova.⁷ Z prací ekologů a environmentalistů bychom mohli jmenovat především knihu Bohuslava Blažka *Venkovy: anamnéza, diagnóza, terapie*, práci Čechy krásné, Čechy mé Václava Matouška, nebo knihu Pavla Hájka *Jde pevně kupředu naše zem*.⁸

---

³ SLEZÁK, Lubomír: *Združstevněná vesnice. K historii socialistické přestavby zemědělství Brněnského kraje v letech 1949–1959*. Brno 1981.

⁴ KUBAČÁK, Antonín: *Dějiny zemědělství v českých zemích. I.–II.* Ministerstvo zemědělství, Praha 1994 a 1995; KUBAČÁK, Antonín – BERANOVÁ, Magdaléna: *Dějiny zemědělství v Čechách a na Moravě*. Praha 2010; PETRÁŇ, Josef – PETRÁŇOVÁ, Lydia: *Rolník v evropské tradiční kultuře*. Praha 2000.

⁵ Např. FROLEC, Václav: *Jihomoravská družstevní vesnice. Etnografická charakteristika*. Uherské Hradiště 1989.

⁶ Např. ROBEK, Antonín (ed.): *Vesnice I.* Praha 1973; *Vesnice II.* Praha 1976; *Vesnice III.* Praha 1977.

⁷ TAUBER, Jan: *Kdo žije na vesnici*. České Budějovice 1965; Týž: *Sociologie zemědělství a venkova I., II.* Praha 1968; MAJEROVÁ, Věra a kol.: *Sociologie venkova a zemědělství*. Praha 2003; VÁLKA, Miroslav: *Sociokulturní proměny vesnice. Moravský venkov na prahu třetího tisíciletí*. Brno 2011.

⁸ BLAŽEK, Bohuslav: *Venkovy: anamnéza, diagnóza, terapie*. Brno 2004; MATOUŠEK, Václav: *Čechy krásné, Čechy mé. Proměny krajiny v době industriální*. Praha 2010; HÁJEK, Pavel: *Jde pevně kupředu naše*

Svůj podíl na poskytnutí skutečného a ideologicky nezatíženého obrazu života zemědělců během kolektivizace měl především historik Karel Jech, který ve svých průkopnických knihách *Soumrak selského stavu* a *Kolektivizace a vyhánění sedláků z půdy* poprvé objektivně na základě archivních dokumentů především z ministerstev vnitra a spravedlnosti zhodnotil československou kolektivizaci a dal tak impuls svým následovníkům a dalším badatelům.⁹ Porovnat situaci v Československu se situací v dalších zemích bývalého východního bloku měli možnost návštěvníci od roku 1989 první mezinárodní konference věnované problematice kolektivizace, uskutečněné na České zemědělské univerzitě a čtenáři následně vydaného sborníku, jež editovali Petr Blažek a Michal Kubálek. Na konferenci se také poprvé otevřela témata obrazu kolektivizace ve filmu, vyloučení dětí kulaků ze škol či dopadů kolektivizace na životní prostředí.¹⁰

Zásadní význam na poli agrárních dějin a dějin kolektivizovaného venkova hrají sborníky z konferencí pořádaných pravidelně ve Slovákém muzeu v Uherském Hradišti. Za léta setkávání nejen agrárních historiků bylo vysloveno mnoho podstatného k tradici evropského zemědělského družstevnictví, k protektorátnímu zemědělství a k přelomovým letům 1945–1948.¹¹ Záslužnou práci také odvedly Jana Pšeničková a Jiřina Juněcová, archivářky Národního archivu, které vydaly několik svazků dokumentů týkajících se kolektivizace, včetně zakládání JZD a jejich vývoje. Bezesporu potřebná a čtenářsky velmi ceněná práce je vykonávána v oblasti mikrohistorie a regionální historie, ať už se jedná o sledování dlouhodobějšího časového úseku (zejména *Příběh Ouběnic Josefa Petráně*)¹² nebo o úzce zaměřené studie, či monografie (nejnověji kniha Jiřího Urbana *Venkov pod kolektivizační*

---

zem. Krajina českých zemí v období socialismu 1948–1989. Praha 2008. Více k vývoji etnografického a etnologického zkoumání venkova in: VÁLKA, Miroslav: *Sociokulturní proměny vesnice. Moravský venkov na prahu třetího tisíciletí.* Brno 2011, str. 11–40.

⁹ JECH, Karel: *Soumrak selského stavu.* Praha 2001; JECH, Karel: *Kolektivizace a vyhánění sedláků z půdy.* Praha 2008.

¹⁰ BLAŽEK, Petr – KUBÁLEK, Michal (eds.): *Kolektivizace venkova v Československu 1948–1960 a střeoevropské souvislosti.* Praha 2008.

¹¹ RAŠTICOVÁ, Blanka (ed.): *České a slovenské zemědělství v letech 2. světové války: sborník příspěvků z mezinárodní konference konané ve dnech 17. a 18. dubna 1996.* Studie Slovákého muzea, Uherské Hradiště 1996; RAŠTICOVÁ, Blanka (ed.): *Osudy zemědělského družstevnictví ve 20. století: sborník příspěvků z mezinárodní konference konané ve dnech 15.–16. května 2002 věnované Lubomíru Slezákovi k 70. narozeninám.* Studie Slovákého muzea, Uherské Hradiště 2002; RAŠTICOVÁ, Blanka (ed.): *Zemědělství na rozcestí 1945–1948.* Studie Slovákého muzea, Uherské Hradiště 2002; RAŠTICOVÁ, Blanka (ed.): *Zemědělské školství, výzkum a osvěta jako předpoklad hospodářského a sociálního rozvoje venkova v 19. a 20. století: sborník příspěvků z mezinárodní konference věnované památce Samuela Cambela.* Slováké muzeum, Uherské Hradiště 2004; RAŠTICOVÁ, Blanka (ed.): *Osobnosti agrární politiky v 19. a 20. století: sborník příspěvků z mezinárodní konference konané ve dnech 24.–25. května 2006.* Slováké muzeum, Uherské Hradiště 2006. RAŠTICOVÁ, Blanka (ed.): *Agrární strany ve vládních a samosprávných strukturách mezi světovými válkami.* Slováké muzeum v Uherském Hradišti ve spolupráci s Historickým ústavem AV ČR, pobočka Brno, Uherské Hradiště 2008. RAŠTICOVÁ, Blanka – HARNA, Josef (ed.): *Agrární strana a její zájmové, družstevní a peněžní organizace.* Slováké muzeum v Uherském hradišti, Uherské hradiště 2010.

¹² PETRÁŇ, Josef: *Příběh Ouběnic. Mikrohistorie české vesnice.* Praha 2001.

knutou).¹³

Cílem předkládané diplomové práce bude osvětlit a přiblížit kolektivizační postup na příkladech regionů někdejšího Pražského kraje, který vznikl 1. ledna 1949 na základě zákona 280/1948 Sb., o krajském zřízení. Hranice Pražského kraje se do určité míry kryly s hranicemi kraje Středočeského, do něžž byl Pražský kraj při další správní reformě v roce 1960 začleněn. Události provázející kolektivizaci československého venkova se dají lépe poznat na konkrétních příkladech z okresů, jejichž hospodářské a společenské podmínky mohly předznamenat odlišný vývoj a charakter kolektivizace. Kolektivizace v českém prostředí bude sledována ve dvou liniích – v linii zakládání jednotných zemědělských družstev, která tvořila hlavní pilíř tzv. socializace venkova, a v linii perzekuce těch, kteří oné socializaci měli bránit, tzn. soukromých hospodářů, označovaných jako kulaci. Jak se dařilo uplatňovat nařízení z nejvyšších vládních i stranických míst na té nejnižší úrovni a jaké byly praktické důsledky těchto nařízení bude hlavní otázkou, na kterou se tato diplomová práce pokusí odpovědět.

Nutno doplnit, že původní záměr provést komparaci jednotlivých okresů se postupem času ukázal jako nereálný. Různorodá situace ve státních okresních archivech, kde se mnohdy nalézají pouze torza archivních dokumentů potřebných ke zmapování kompletní situace v zemědělství a v politicko-ideologické práci během kolektivizace, znemožnila ve vymezeném časovém období výzkum kolektivizace v Pražském kraji na základě komparativní metody. Jen mapování situace ve všech okresních archivech, spravujících fondy týkajících se bývalých 25(26) okresů by byl úkol pro tým badatelů na několik let a postupně od něj bylo upuštěno. Místo toho byla zvolena jednodušší varianta drobných sond do středočeských regionů s tím, že pomocí příkladů z vybraných okresů se rozšíří dosud publikované teze o průběhu kolektivizace v ČSR o nové poznatky. V předkládané diplomové práci budu nejvíce poukazovat na vývoj v následujících okresech bývalého Pražského kraje: v okrese Mělník, Kralupy nad Vltavou, Sedlčany, Kolín a Český Brod. Poslední dva jmenované okresy Kolín a Český Brod byly okresy převážně zemědělské s vysokým počtem osob pracujících v zemědělství. Okresy Mělník a Kralupy nad Vltavou byly až do 2. světové války také především zemědělskými oblastmi, a ačkoliv zde po válce došlo k rychlému budování průmyslu, tak vysoký zemědělský charakter si zachovaly. Okres Sedlčany, dnes z největší části spadající pod okres Příbram, byl vždy ryze zemědělským územím, navíc vzdáleným od mocenského centra a s poměrně nízkou podporou komunistické strany, která se po roce 1948 projevila velmi pomalou kolektivizací a jak se pokusím doložit, i nízkým zájmem obyvatel o

---

¹³ URBAN, Jiří: *Venkov pod kolektivizační knutou. Okolnosti exemplárního „kulackého“ procesu*. Praha 2010.

tzv. stranický život.

Nedílnou součástí kolektivizace byla i komunistická propaganda, která přesvědčovala rolníky o výhodách vstupu do JZD, stejně jako podporovala tažení proti tzv. kulakům. Proto bude část diplomové práce věnována také nejrozličnějším formám propagandy a agitace, které měly oslovit venkovské obyvatelstvo či obhájit některá administrativní opatření. Hlavní pozornost se obrátí na tisk – celostátní i regionální periodika. Na základě analýzy obsahu celostátně vydávaných Zemědělských novin a okresních vesnických novin bude nastíněna problematika zejména negativní propagandy, reflektující boj proti tzv. kulakům. Dle dostupného archivního materiálu centrální i regionální provenience se pokusím popsat propagandistické úsilí zejména v zostřené fázi kolektivizace 1951–1953, reflektováno však bude i přechodné období, kdy se strana vyrovnávala s kolektivizační krizí.¹⁴

Při periodizaci vycházím z tradičního rozdělení kolektivizace na tři etapy – první fáze od roku 1949 do roku 1953 se projevovala rychlým združstevňováním a tvrdými represemi vůči vesnickým boháčům, fáze 1953–1955 se označuje za fázi přechodnou a nesla se ve znamení krachování JZD a návratu mnoha rolníků k soukromému hospodaření. Třetí fáze 1955–1960 znamenala téměř úplné zničení soukromého vlastnictví a oficiální dokončení kolektivizace. Předělem mezi první a přechodnou fází kolektivizace byl projev Antonína Zápotockého na Klíčavské přehradě dne 1. srpna 1953, který se stal impulsem pro hromadné odchody nespokojených rolníků z družstev. V místních podmínkách docházelo pochopitelně k odchylkám, dle dochovaných materiálů z regionů se lze přesvědčit, že útlum v kolektivizaci byl postupný, že vycházel z místních podmínek a projev A. Zápotockého pouze uspořádal rozhodnutí některých rolníků z družstva odejít.

V prvních, obecných kapitolách se budu věnovat vymezení pojmu kolektivizace v mezinárodních souvislostech, její typologii v Evropě a v Sovětském svazu, kde byla poprvé uvedena do praxe. Nastíním rozdíly i společné rysy kolektivizační politiky v zemích, které se po druhé světové válce ocitly v sovětské sféře vlivu. Dále bude předestřen poválečný vývoj v Československu se zaměřením na dějinné směřování ke kolektivizaci, jež byla podmíněna úspěchem Komunistické strany Československa ve volbách roku 1946 a pochopitelně také následným únorovým převzetím moci komunisty. Průběh následné kolektivizace, oficiálně započaté přijetím zákona č. 69/1949 Sb. o jednotných zemědělských družstvech, je pak

---

¹⁴ K tématu propaganda a agitace byl využit zejména fond (dále jen f.) Kulturně-propagační oddělení ÚV KSČ (19/7) uložený v Národním archivu (dále jen NA). Výtisky Zemědělských novin (dále jen ZN) jsou uloženy v Knihovně Národního muzea, oddělení časopisů. Využité vesnické noviny pochází z jednotlivých Státních okresních archivů (dále jen SOKA).

popsán s přihlédnutím k podmínkám někdejšího Pražského kraje a především je osvětlen na regionálních příkladech.

Na závěr několik slov k pojmosloví – ačkoliv v diplomové práci pro označení kategorie větších sedláků používám dobově a ideologicky zatížené slovo kulak či vesnický boháč, kvůli zjednodušení nepoužívám pokaždé zkratku tzv., ani tyto pojmy nedávám do uvozovek.

1. Vymezení pojmu kolektivizace v mezinárodních souvislostech

Kolektivizace zemědělství byla charakteristickou součástí poválečného vývoje ve všech zemích sovětské sféry vlivu. Vlády Maďarska, Polska, Albánie, Rumunska, Bulharska, Československa a Německé demokratické republiky prosadily podle vzoru Sovětského svazu státem řízenou zemědělskou velkovýrobu. Jednalo se převážně o agrární země, kde většina obyvatelstva pracovala v zemědělství a zemědělské otázky tudíž hrály velkou roli v hospodářské politice. V otázkách vlastnictví, soukromého držení půdy a způsobů hospodaření následovaly uvedené země více či méně stalinský model přechodu k socialismu. Ačkoliv v Československu neměl přechod z dosavadní malovýroby na hospodaření v rámci Jednotných zemědělských družstev a Státních statků tak násilný charakter jako v SSSR a nedosáhl tak katastrofálních rozměrů, dnes je chápán jako vysoce destruktivní proces ve vývoji venkova, včetně majetkových a společenských vztahů. Následující podkapitoly by měly přiblížit pojem kolektivizace, zasadit jej alespoň stručně do mezinárodního kontextu a nastínit jeho historický vývoj v podmínkách poválečné Evropy.

1. 1 Koncept socializace venkova a stalinský model

Kolektivizace neboli státem řízený přechod ke společnému, kolektivnímu hospodaření byla v praxi poprvé uplatněna v socialistickém Rusku. Myšlenku na zespolečnění výrobních prostředků a přechod k družstevnictví však formulovali již utopisté na přelomu 18. a 19. století a naplno ji v polovině 19. století rozvinuli Karel Marx a Bedřich Engels, v jejichž dílech se vyskytl požadavek na odstranění soukromého a zavedení kolektivního vlastnictví.¹⁵ Družstevní koncept a koncept socializace pak po Marxovi a Engelsovi rozvíjeli především teoretici německé sociální demokracie Karl Kautsky a Eduard Bernstein, v Anglii Fabiánská společnost a v dalších evropských státech příslušné sociálnědemokratické a socialistické strany. Aby se těmto stranám podařilo odstranit kapitalismus, převzít moc ve státě a zavést tzv. diktaturu proletariátu, bylo nezbytné získat podporu rolníků: „*Dobytí politické moci socialistickou stranou se stalo otázkou blízké budoucnosti. Aby však tato strana dobyla politické moci, musí jít napřed z města na venkov, musí se stát politickou mocí na venkově*“,

---

¹⁵ MARX, Karel – ENGELS, Bedřich: *Spisy*. Sv. 22. Praha 1967. Převzato z RYCHLÍK, Jan: *Kolektivizace ve střední a východní Evropě*. In: BLAŽEK, Petr – KUBÁLEK, Michal (eds.): *Kolektivizace venkova v Československu 1948–1960 a střeoevropské souvislosti*. Praha 2008, str. 13–29. Srov: MARX, Karel – ENGELS, Bedřich: *K rolnické otázce*. Praha 1975. Nebo také MARX, Karel – ENGELS, Bedřich: *Vybrané spisy II*. Praha 1954. Výzvu ke zrušení soukromého vlastnictví nalezneme pochopitelně také v základním díle marxismu - v Komunistickém manifestu z roku 1848. MARX, Karel – ENGELS, Bedřich: *Manifest komunistické strany*. V překladu Ladislava Štolla. Praha 1974.

prohlásil Bedřich Engels v roce 1894.¹⁶ Rolníci však v žádném evropském státě socialistické družstevní myšlenky nepodpořili, možná i proto, že Marx s Engelsem (a jejich umírnění socialističtí následovníci) vyznávali jen dobrovolný vstup do družstev (komun). Rolníci se měli pro socialistickou myšlenku sami nadchnout a do družstev vstoupit na základě vlastního uvážení.¹⁷ Trauma z minimálního vlivu na venkovské obyvatelstvo zůstalo českým socialistům, resp. československým komunistům, až do druhé poloviny 40. let, kdy se pokusili situaci zvrátit ve svůj prospěch.

Spoléhat jen na přitažlivost socialistického učení kategoricky odmítl ruský revolucionář a vůdce bolševiků Vladimír Iljič Lenin, který navázal na své předchůdce, podrobil jejich myšlenku kolektivního vlastnictví kritice a následně ji rozvinul, zradikalizoval a „obohatil“ o násilný prvek. Lenin se do ideologického sporu se svými předchůdci, Marxem a Engelsem, dostal především v otázce velkých sedláků – tzv. kulaků. Zatímco Engels doufal, že velcí pozemkoví vlastníci „pochopí historickou nevyhnutelnost zániku svého způsobu výroby“ a že tudíž nebude třeba jejich majetek násilně vyvlastnit, Lenin zastával méně kompromisní názor: „*Kulakům vždy říkáme, nemáme nic proti vám, ale odevzdejte své přebytky obilí, nespekulujte a nevykořisťujte cizí práci. Dokud to budete dělat, budeme proti vám nemilosrdně bojovat*“.¹⁸ Především Leninovi byla v pozdější ideologické literatuře (včetně té československé) připisována zásluha na vypracování ucelené teorie socialistické přestavby vesnice, která se také stala základem vytvoření stalinského modelu kolektivizace, převzatého celým východním blokem. Dle Leninovy teorie byly předpokladem vytvoření socialistické společnosti tři hlavní body:

- 1) odstranění všech vykořisťovatelských tříd
- 2) likvidace soukromého vlastnictví
- 3) vytvoření socialistických výrobních vztahů.¹⁹

V případě odporu kulaků proti socializaci vesnice mělo dojít k omezení jejich moci vyvlastněním jejich majetku: „*Postaví-li se kulak na odpor socialistické státní moci, pak je nutno tento odpor okamžitě zlomit a podle historicky daných podmínek té které země provést*

---

¹⁶ MARX, Karel – ENGELS, Bedřich: *Vybrané spisy II*. Praha 1954, str. 434.

¹⁷ „*Usuzují-li tito zemědělci nevyhnutelnost zániku svého nynějšího způsobu výroby, vyvodí-li z toho nutně závěry, pak přijdou k nám a bude na nás, abychom jim podle svých sil usnadnili přechod ke změněnému způsobu výroby*.“ MARX, Karel – ENGELS, Bedřich: *Vybrané spisy II*. Praha 1954, str. 452.

¹⁸ LENIN, V.I.: *Spisy*, sv. 28. Praha 1955, str. 178. První citace MARX, Karel – ENGELS, Bedřich: *Vybrané spisy II*. Praha 1954, str. 452. Převzato z ŠPIRK, Ludvík: *Zemědělské družstevnictví v kapitalistické a lidově demokratické ČSR. Uplatnění Leninova družstevního plánu*. Praha 1959, str. 19.

¹⁹ ŠPIRK, Ludvík: *Zemědělské družstevnictví v kapitalistické a lidově demokratické ČSR. Uplatnění Leninova družstevního plánu*. Praha 1959, str. 25.

*okamžitě vyvlastnění bud' v plném rozsahu, nebo částečné, případně vyvlastňování postupné, podle stupně rozvoje socialistického sektoru zemědělství“.*²⁰

Provedení tzv. proletářské revoluce v zaostalém Rusku umožnil bolševický převrat roku 1917. Tehdy byla na základě vládních dekretů veškerá půda bez náhrady postátněna a přidělena rolníkům. Princip předání půdy do rukou těch, kteří ji skutečně obdělávají, byl o třicet let později uplatněn v zemích východního bloku v rámci pozemkových reforem.²¹ Jednalo se však o politický tah k získání podpory rolnické masy, neboť v SSSR po revoluci 1917 rolníci půdu nevlastnili, ale měli ji pouze propůjčenou. V období tzv. NEPu (nové ekonomické politiky) v letech 1921–1928 došlo kvůli hospodářským potížím způsobených občanskou válkou opět k částečnému povolení soukromého vlastnictví, což umožnilo dosažení a dokonce překročení předválečné úrovně zemědělské produkce. Jak podotýká historik Jan Rychlík ve své komparativní studii o průběhu kolektivizace ve střední a východní Evropě, přechod na kolchozní systém nebyl v SSSR vůbec nutný, neboť za NEPu se ukázalo, že velcí a střední rolníci dokáží obyvatele sovětského Ruska zásobovat potravinami dostatečným způsobem.²² Nástupem Stalina k moci byla přesto na konci 20. let zahájena násilná kolektivizace.

Průběh sovětské kolektivizace, jejíž koncepci přijal XV. sjezd KSSS v roce 1927, byl v porovnání s později provedenými změnami v Československu velmi drastický. Jednak se mělo pokračovat v rozšiřování sítí kolchozů a sovchozů (státních statků), jednak měla být zahájena „likvidace kulactva jako třídy“. Tento Stalinův boj proti „kapitalistickým vykořisťovatelům“ si vyžádal obrovské ztráty na životech. Velcí pozemkoví vlastníci, označovaní jako kulaci, byli souzeni a transportováni do sibiřských a kazašských táborů, zatímco jejich statky byly tzv. rozkulačovány, tj. přecházely do vlastnictví kolchozů. Pojem kulak se ovšem neobjevil poprvé až se sovětskou kolektivizací, ale již na počátku 20. století - v roce 1907 za tzv. Stolypinovy agrární reformy, kdy byli za kulaky označeni velcí přidělci půdy. Ve spisech V. I. Lenina získal název kulak ideologický podtext a vztah k nim se pod vlivem bolševické propagandy vyostřil zejména v období občanské války. Sedláci byli označováni jako „nejzvěřštější, nejhrubší, nejzběsilejší vykořisťovatelé, kteří nejednou v

---

²⁰ Tamtéž.

²¹ V Československu bylo uskutečnění zásady „Půda patří těm, kdo na ní pracují“ umožněno zákonem č. 46/1949 o nové pozemkové reformě.

²² RYCHLÍK, Jan: Kolektivizace ve střední a východní Evropě. In: BLAŽEK, Petr – KUBÁLEK, Michal (eds.): *Kolektivizace venkova v Československu 1948–1960 a středoevropské souvislosti*. Praha 2008, str. 15. Jan Rychlík zde zároveň připomíná, že argument pro pozdější scelování půdy kvůli větším osevním plochám zcela postrádal v Sovětském svazu logiku.

historii i jiných zemí obnovili moc statkářů, carů, popů a kapitalistů“.²³ Útočnou rétoriku vůči vesnickým boháčům pak převzali propagandisté v zemích východního bloku. Sovětský model kolektivizace stál miliony lidských životů – historik Antonín Václavů s odvoláním na některé sovětské autory uvedl ve svých přednáškách číslo až 15 miliónů mrtvých.²⁴ Násilná kolektivizace vyvolala řadu rolnických povstání, proti kterým zasahovala armáda. Konfiskace zásob, včetně osiva, navíc způsobila ve třicátých letech hladomor na Ukrajině, který podle odhadů ukrajinských historiků způsobil smrt 4–5 milionů Ukrajinců. Na místo tradičních občin byly zřizovány kolchozy, řízené okresními stranickými výbory. Ačkoliv se oficiálně tvrdilo, že vstup do kolchozů je dobrovolný, rolníci k němu byli nuceni výhružkami a násilím. Soběstačná hospodářství tak ve třicátých letech téměř vymizela a kolchozy dobrovolně i nedobrovolně sdružovaly přes 93 % hospodářství. Z původních přibližně 24 miliónů rolnických hospodářství bylo v Sovětském svazu vytvořeno 240 000 kolchozů.²⁵

Částečnou kolektivizaci provedli Sověti během druhé světové války také na anektovaných územích - na východě Polska, v Pobaltí, na západě Ukrajiny a Běloruska, dokud akci nepřerušil vpád německých vojsk do SSSR v roce 1941. V násilné kolektivizaci, při níž opět docházelo k deportacím ukrajinských a pobaltských rolníků na Sibiř, se pokračovalo na Ukrajině od roku 1947, v pobaltských republikách pak proběhla v letech 1949–1953.²⁶ Pro úplnost mezinárodního kontextu je třeba doplnit, v jakém stavu se nacházelo sovětské zemědělství po druhé světové válce. Zatímco ve střední a východní Evropě měla kolektivizace teprve začít, v SSSR se začala naplno projevovat krize zapříčiněná jednak právě proběhnutým válečným konfliktem, jednak strukturálními chybami kolchozního systému. Oživení zemědělství navíc nebylo Stalinovou poválečnou prioritou, jeho zájem byl především upřen na zvýšení průmyslové produkce, zejména těžkého strojírenství a zbrojního průmyslu. Kolchozy, které v průběhu druhé světové války začaly stagnovat a kterých se výrazně dotkl i pokles pracovních sil, se tak investice ze strany státu nedočkaly. Venkov byl naopak zatížen neúměrnými povinnými dávkami a daněmi, kterými měl živit válkou vyčerpaný Sovětský svaz. Za neplnění povinných dávek byli kolchozníci odsuzováni k mnohaletým trestům, které si museli odpracovat v táborech Gulagu. Distribuce

²³ Citováno podle ŠPIRK, Ludvík: *Zemědělské družstevnictví v kapitalistické a lidově demokratické ČSR. Uplatnění Leninova družstevního plánu*. Praha 1959, str. 26.

²⁴ VÁCLAVŮ, Antonín: Ke sporům o zemědělské družstevnictví a kolektivizaci v Československu. In: *Studie z hospodářských dějin č. 10*. Praha 1999, str. 19.

²⁵ VÁCLAVŮ, Antonín: Ke sporům o zemědělské družstevnictví a kolektivizaci v Československu. In: *Studie z hospodářských dějin č. 10*. Praha 1999, str. 19. K tématu sovětské kolektivizace viz také VIOLA, Lynne – DANILOV, Viktor Petrovich – IVNITSKII, N.A. – KOZLOV, Denis: *The War Against the Peasantry, 1927–1930. The Tragedy of the Soviet Countryside*. Yale University Press, New Haven 2005.

²⁶ RYCHLÍK, Jan: Kolektivizace ve střední a východní Evropě. In: BLAŽEK, Petr – KUBÁLEK, Michal (eds.): *Kolektivizace venkova v Československu 1948–1960 a středoevropské souvislosti*. Praha 2008, str. 19.

vybraných zásob do některých oblastí však vinou selhání řídicích orgánů vázla, nařízené inspekce dokonce zjistily, že mnohde bylo obilí špatně uskladněno a tudíž shnilo. Neefektivní nakládání s dávkami a další výše uvedené faktory krize způsobily hladomor, který během let 1946 a 1947 zahubil dva miliony lidí.²⁷

1. 2 Kolektivizace v poválečné Evropě

1. 2. 1 Typologie kolektivizace

Státem řízený přechod ke kolektivnímu hospodaření nastal po druhé světové válce ve všech zemích osvobozených zcela nebo částečně Rudou armádou. V Rumunsku, Bulharsku, Polsku, Albánii, Jugoslávii, Maďarsku a Československu docházelo od poloviny 40. let k uchopení moci komunistickými stranami a k prosazení sovětského modelu kolektivizace. I přes určitá specifika těchto států měl vývoj zemědělské politiky společné rysy. Jednalo se o státy s vysokým procentem obyvatelstva pracujícího v zemědělství a pro vládnoucí či posilující komunistické strany byla tudíž agrární otázka velmi důležitá. Odrazovým můstkem pro zahájení kolektivizace bylo přijetí řady zákonů, týkajících se zejména združstevňování a pozemkové reformy, která dosavadní půdní fond rozdrobila na hospodářství s omezenou výměrou.²⁸ Po provedení reform, které omezily držení velkého pozemkového majetku (pokud nebylo omezeno či přímo zlikvidováno již před válkou nebo krátce po ní v rámci vypořádávání se s nacisty a kolaboranty) došlo všude k poklesu zemědělské výroby a ačkoliv se do jisté míry ještě jednalo o důsledek válečného konfliktu, vytvořily se tím příznivé podmínky pro útočnou komunistickou propagandu a v konečném důsledku i pro uplatnění komunistické zemědělské politiky. Po nastolení komunistických vlád pak došlo k dokončení pozemkové reformy již pod taktovkou komunistů a k nastoupení cesty k tzv. socializaci vesnice prostřednictvím združstevňování zemědělství, přičemž experimenty se zemědělskými družstvy proběhly v každé zemi s rozdílnou mírou úspěšnosti. Komunistické vlády střední a východní Evropy vycházely z jednotné marxleninské teorie, která byla nastíněna výše, podle níž postupně omezovaly, až téměř zcela zničily soukromý sektor a zavedly společné vlastnictví v rámci výrobních zemědělských družstev. Cílem této politiky bylo zvýšit zemědělskou výrobu a tím i životní úroveň obyvatel. Překážky v podobě rolníků, kteří sabotovali socializační snahy a lpěli na soukromém majetku, měly být odstraněny případně i

²⁷ Podrobněji viz ADAMEC, Jan: Hladomor a totalita. Nástin strukturálních problémů sovětského venkova v letech 1947–1948. In: BLAŽEK, Petr – KUBÁLEK, Michal (eds.): *Kolektivizace venkova v Československu 1948–1960 a středoevropské souvislosti*. Praha 2008, str. 66–76.

²⁸ V každé zemi byla horní hranice povolené výměry stanovena jinak. Zatímco v Polsku, nebo o něco později i v Československu byla maximální výměra 50 ha, v Albánii to bylo jen 7 ha.

násilnými prostředky.

Združstevňování ve státech východního bloku můžeme rozdělit na několik shodných vývojových etap. Ostrý kolektivizační kurz provázený rychlým zakládáním zemědělských družstev a nátlakovými metodami, používanými orgány státní správy vůči soukromě hospodařícím rolníkům, je charakteristický pro první etapu kolektivizace. Ta začíná na konci 40. let a končí ve východním bloku s určitými časovými odchylkami v roce 1953 symbolicky Stalinovou smrtí. Pro většinu pozdějších sovětských satelitů bylo také příznačné, že zkušenost s družstvy (a to i výrobními) měly ještě z doby předválečné. Určitý specifický vývoj v poválečném družstevnictví zaznamenalo Bulharsko, kde na rozdíl od Československa byli družstevníci odměňováni dle vložené půdy (za níž navíc obdrželi jakousi pozemkovou rentu) a dle odvedené práce.²⁹ Následující léta 1954–1956 jsou označována jako přechodná fáze, kdy se řada družstev z ekonomických důvodů rozpadla, a mnoho rolníků se vrátilo k soukromému hospodaření. Svoji roli sehrály i události roku 1956 v Polsku a v Maďarsku; v těchto dvou zemích byly zaznamenány největší tendence k vystupování z družstev. Kvůli urychlenému zakládání družstev vypukly nepokoje také v Bulharsku, a to již v roce 1951. Podobně jako Antonín Zápotocký v Československu o tři roky později vystoupil v reakci na nespokojenost rolníků předseda bulharské vlády Valko Červenkov s projevem, v němž kritizoval nerespektování zásady dobrovolnosti při vstupu do družstev.³⁰ V letech 1957–1960 pak s výjimkou Jugoslávie a Polska dochází k opětovnému zakládání družstev, přičemž charakteristickým jevem v tomto kolektivizačním období je vstup větších sedláků do družstev, a to často do vedoucích funkcí. Úspěchy, nebo naopak krize v procesu združstevňování, projevy těchto krizí a časové vymezení byly více či méně v jednotlivých sovětských satelitech rozdílné, odlišný vývoj zaznamenaly především dva státy - Polsko a Jugoslávie.³¹

²⁹ STAMOVA, Mariana Nikolova: Přestavba zemědělského družstevního hnutí v Bulharsku (1944–1989). In: RAŠTICOVÁ, Blanka (ed.): *Osudy zemědělského družstevnictví ve 20. století*. Studie Slovákckého muzea, Uherské Hradiště 2002, str. 243–246.

³⁰ Tamtéž, str. 244.

³¹ Se specifickým vývojem v jednotlivých zemích východního bloku se lze stručně seznámit prostřednictvím ediční řady *Dějiny států* nakladatelství Lidové noviny, např.: KONTLER, László: *Dějiny Maďarska*. Praha 2001; RYCHLÍK, Jan: *Dějiny Bulharska*. Praha 2000; TREPTOW, Kurt W. (ed.): *Dějiny Rumunska*. Praha 2000. Kolektivizaci v Rumunsku je také věnováno kolektivní dílo IORDACHI, Constantin – DOBRINCU, Dorin (ed.): *Transforming Peasants, Property and Power. The Collectivization of Agriculture in Romania 1949–1962*. CEU PRESS, New York 2009. Stručné informace poskytuje i syntéza VYTLOUKAL, Jiří – LITERA, Bohuslav – TEJCHMAN, Miroslav: *Východ: vznik, vývoj a rozpad sovětského bloku 1944–1989*. Praha 2000. Otázka jugoslávské kolektivizace je podrobněji zmíněna také zde: VELJANOVSKI, Novica: *Zemědělské družstevnictví v Jugoslávii ve 20. století se zvláštním zřetelem k Makedonii*. In: *Osudy zemědělského družstevnictví ve 20. století*. Studie Slovákckého muzea, Uherské hradiště 2002, str. 129. Polská problematika je krátce rozebrána v již několikrát zmíněném sborníku, viz RYCHLÍK, Jan: *Kolektivizace ve střední a východní Evropě*. In: BLAŽEK, Petr – KUBÁLEK, Michal (eds.): *Kolektivizace venkova v Československu 1948–1960 a střeoevropské souvislosti*. Praha 2008, str. 24.

1. 2. 2 *Specifika vývoje v Jugoslávii a v Polsku*

Jugoslávie se po druhé světové válce potýkala s velkými hospodářskými problémy a patřila v Evropě k válkou nejvíce zasaženým zemím. Hned v září 1945 byla na základě zákona provedena pozemková reforma a ve vládních kruzích se počítalo s přechodem na družstevní systém. V praxi ale uskutečňování plánu na združstevnění nešlo tak lehce - rolníci se do jednotných družstev zdráhali vstupovat a vláda je k tomu zatím nechtěla ani nutit. V důsledku kritiky ze strany Sovětského svazu a vypuknutí sovětsko-jugoslávské roztržky v první polovině roku 1948, se komunistická strana Federativní lidové republiky Jugoslávie rozhodla provést rychlou a bezohlednou kolektivizaci s cílem co nejrychleji vyřešit hospodářské potíže a vyvrátit obvinění z revizionismu a z opuštění socialistického tábora. V některých oblastech Jugoslávie vznikala družstva dokonce i za asistence bezpečnostních složek.³² Nucené výkupy obilí a perzekuce sedláků, kteří nařízení vlády odmítali plnit, se však promítly ve ztrátu podpory komunistů na venkově a v časté projevy nespokojenosti. Přesto však družstevní experiment trval až do začátku roku 1953, kdy vláda povolila rozpuštění neproduktivních družstev a tím kolektivizaci ukončila. Znovuobnovení soukromého hospodaření v Jugoslávii mělo ovšem svá úskalí. Horní hranice povolené výměry byla pouhých 10 ha, což sice v prvních postkolektivizačních letech zvýšilo zemědělskou produkci a zlepšilo zásobovací situaci, ale v konečném důsledku toto striktní nařízení způsobilo zaostalost jugoslávského venkova.³³

Velmi specifická je také polská „cesta“ socializace zemědělství. K definitivnímu zastavení kolektivizace zde totiž došlo již v letech 1955–56, tedy po událostech tzv. maďarského podzimu. Místo nastolení tvrdého kurzu, který by se jako reakce na revoltu polských dělníků a jejich příznivců spíše očekával, ukončila Gomulkova vláda kolektivizaci a povolila soukromou malovýrobu. V soukromých rukách tak bylo v Polsku až 76 % veškeré půdy, zbytek držely státní statky.³⁴ Příčiny neúspěchu sovětského modelu kolektivizace v Polsku nejsou stále objasněné; svou roli mohl sehrát výrazný vliv katolické církve, celková nespokojenost rolníků a dělníků s nízkou životní úrovní, ale také bezprostřední zkušenost Poláků se sovětskou brutalitou a s realitou sovětského venkova.

³² VELJANOVSKI, Novica: Zemědělské družstevnictví v Jugoslávii ve 20. století se zvláštním zřetelem k Makedonii. In: *Osudy zemědělského družstevnictví ve 20. století*. Studie Slovákckého muzea. Uherské hradiště 2002, str. 129.

³³ ŠESTÁK, Miroslav – TEJCHMAN, Miroslav – HAVLÍKOVÁ, Lubomíra – HLADKÝ, Ladislav – PELIKÁN, Jan: *Dějiny Jihoslovanských zemí*. Praha 1998, str. 520. Podrobněji viz VELJANOVSKI, Novica: Zemědělské družstevnictví v Jugoslávii ve 20. století se zvláštním zřetelem k Makedonii. In: *Osudy zemědělského družstevnictví ve 20. století*. Studie Slovákckého muzea. Uherské hradiště 2002, str. 125–130.

³⁴ RYCHLÍK, Jan: Kolektivizace ve střední a východní Evropě. In: BLAŽEK, Petr – KUBÁLEK, Michal (eds.): *Kolektivizace venkova v Československu 1948–1960 a středoevropské souvislosti*. Praha 2008, str. 24.

Vývoj v politice kolektivizace v Evropě výrazně ovlivnila především sovětsko-jugoslávská roztržka, vyvolaná přílišnou samostatností (zejména v zahraniční politice) a neochotou jugoslávské komunistické vlády vedené Josipem Brozem-Titem podřídit se Moskvě.³⁵ Na zasedání Informbyra komunistických a dělnických stran v Bukurešti v červnu 1948 byla přijata tzv. bukurešťská rezoluce *O situaci v Komunistické straně Jugoslávie*, která odsoudila jugoslávskou kolektivizaci, přičemž ji označila za rychlou a nepromyšlenou. Jugoslávští komunisté v ní byli tvrdě kritizováni za to, že při kolektivizaci nebrali v potaz třídní hledisko a nerozlišovali maloroľníky od kulaků. „Špatný příklad“ jugoslávské cesty k socialismu měl ostatním zemím východního bloku ukázat, jak by neměly postupovat. Rezoluce Informbyra se stala impulsem ke „spořádané“, Moskvou řízené kolektivizaci v ostatních zemích východního bloku, včetně Československa. V následujících kapitolách bude podrobněji popsán kolektivizační proces na příkladech z regionů bývalého Pražského kraje, a to včetně dramatického „zápasu o vesnici“ v letech 1945–1948.

---

³⁵ Podrobněji k sovětsko-jugoslávské roztržce a k jejímu urovnání in: ŠESTÁK, Miroslav – TEJCHMAN, Miroslav – HAVLÍKOVÁ, Lubomíra – HLADKÝ, Ladislav – PELIKÁN, Jan: *Dějiny Jihoslovanských zemí*. Praha 1998, str. 506n.

2. Kolektivizace v Československu se zaměřením na bývalý Pražský kraj

2. 1 Charakteristika Pražského kraje – hospodářství a sociální struktura

Zákonem č. 280/1948 Sb. ze dne 21. prosince 1948 o krajském zřízení vzniklo na území Československa 19 nových krajů, z toho 13 v Čechách a na Moravě a 6 na Slovensku.³⁶ V každém kraji byly zřízeny krajské národní výbory (dále jen KNV) s působností od 1. ledna 1949, přičemž mezi jejich hlavní úkoly patřilo např. pečovat o národní bezpečnost, účastnit se vypracovávání a provádění jednotného hospodářského plánu, v jeho rámci pak plánovat a řídit hospodářské, sociální a kulturní budování na území příslušného kraje, zajišťovat předpoklady plynulé zemědělské a průmyslové výroby, či starat se o zásobování a výživu obyvatelstva. Podřízeny byly vládě a jednotlivým ministerstvům. Počet členů krajského národního výboru byl přímo úměrný počtu obyvatel v kraji.³⁷ Výkonnými orgány KNV byly rada a komise. Radu tvořil předseda, jeho náměstci a referenti, ku pomoci mu byl navíc tajemník KNV. Jeho výběr musel být schválen ministerstvem vnitra. Činnost KNV byla rozdělena na jednotlivé referáty, v jejichž čele stáli příslušní referenti; komise pak měly víceméně poradní funkci.

Pražský kraj, na nějž bude v rámci popisu a analýzy kolektivizačního postupu let 1948–1960 zaměřena pozornost, vznikl na základě správní reformy 1. ledna 1949 (tj. na základě výše zmíněného zákona č. 280) a zahrnoval nejprve 23 okresů: Benešov, Beroun, Brandýs nad Labem, Český Brod, Hořovice, Jílové, Kladno, Kolín, Kralupy nad Vltavou, Kutná Hora, Mělník, Mladá Boleslav, Nymburk, Poděbrady, hlavní město Praha, Praha-venkov-jih, Praha-venkov-sever, Příbram, Rakovník, Říčany, Slaný, Sedlčany a Vlašim. Již 18. ledna 1949 byl vládním nařízením č. 3 zrušen okres Jílové a nově zřízeny okresy Dobříš, Nové Strašecí, Praha-východ, Praha-západ a Votice. Okresy Praha-venkov-jih a Praha-venkov-sever byly přejmenovány na Praha-jih a Praha-sever.³⁸ Počet okresů Pražského kraje se tedy ustálil na číslo 26 a od 17. května 1954, kdy bylo hlavní město Praha zákonem č. 13/1954 z Pražského kraje vyčleněno a kdy se stalo samostatným správním celkem, na 25 okresů.

Zákonem č. 36/1960 o územním členění státu došlo 1. července 1960 ke vzniku

³⁶ V Čechách vznikl kraj Pražský, Českokobudějovický, Plzeňský, Karlovarský, Ústecký, Liberecký, Hradecký, Pardubický, Jihlavský, Brněnský, Olomoucký, Gottwaldovský a Ostravský. Na Slovensku pak kraj Bratislavský, Nitranský, Banskobystrický, Žilinský, Košický, Prešovský. <http://aplikace.mvcr.cz/archiv2008/sbirka/1948/sb101-48.pdf>. Staženo 17. 6. 2012.

³⁷ V krajích do 500 000 obyvatel měl krajský národní výbor (dále jen KNV) 36 členů, v krajích, kde se počet obyvatel pohyboval v rozmezí od 500 000 do 750 000 měl KNV 48 členů, KNV v krajích s počtem 750 000 až 1 milion obyvatel měl 60 členů a KNV v kraji s počtem obyvatel nad 1 milion obyvatel měl 72 členů. Tamtéž.

³⁸ <http://aplikace.mvcr.cz/archiv2008/sbirka/1949/sb02-49.pdf>. Staženo 17. 6. 2012.

Středočeského kraje, některé okresy bývalého Pražského kraje tímto zanikly začleněním do větších celků a části některých bývalých okresů se naopak staly součástí nového kraje Jihočeského a kraje Západočeského. Celkem bylo novou správní reformou vytvořeno 12 okresů: Benešov, Beroun, Kladno, Kolín, Kutná Hora, Mělník, Mladá Boleslav, Nymburk, Praha-východ, Praha-západ, Příbram, Rakovník.³⁹

Výrazná členitost středočeské krajiny vždy ovlivňovala rozmístění průmyslové a zemědělské výroby. Přestože mezi jednotlivými regiony existovaly a stále existují značné rozdíly v přírodních podmínkách, pro Střední Čechy byla ve zkoumaných padesátých letech charakteristická vyspělost jak v průmyslové, tak v zemědělské výrobě. Ve Středních Čechách se nalézala bohatá uhelná, rudná a pochopitelně i nechvalně proslulá uranová ložiska. Důležité byly také významné zdroje přírodního stavebního materiálu (žuly, vápence, jílu a kamene na Berounsku, v okolí Prahy a na Kolínsku). Z průmyslu se stalo proslulé zejména strojírenství – výroba automobilů v Mladé Boleslavi a ocelářství na Kladně. Průmysl byl i vzhledem k přírodním podmínkám soustředěn zejména do okolí Prahy, zatímco nejvzdálenější jihozápadní okresy (Voticko, Sedlčansko, Vlašimsko) byly spíše oblastí zemědělské výroby.

Zemědělství hrálo v Pražském, potažmo Středočeském kraji významnou úlohu a podíl na celkové zemědělské výrobě v celém Československu byl značný. Středočeský kraj patřil mezi hlavní zemědělské oblasti ČSR. Polovinu zemědělské půdy tvořil řepařský typ půdy, zbytek pak typ bramborářský. Příznivé klimatické podmínky učinily ze Středních Čech oblast s poměrně stabilní výrobou, která v případě některých plodin dokonce tvořila čtvrtinu celostátní produkce.

Okresy na jihozápad od hlavního města Prahy – tzn. Beroun, Rakovník a Hořovice se vyznačují členitou krajinou a různorodými podmínkami pro zemědělství. V okrese Rakovník byly příznivé podmínky pro rostlinnou výrobu (převážně chmele) spíše v severní a střední části okresu, v okrese Beroun zase v jeho východní, nezalesněné části. V těchto okresech pracovalo jen velmi málo lidí v zemědělství a obyvatelstvo bylo z velké části složeno z průmyslových dělníků. Počet obyvatel pracujících v zemědělství do jisté míry určoval průběh kolektivizace. V berounském regionu, kde v polovině 50. let z celkového počtu 18 920 činných obyvatel jen 7,4 % obyvatel pracovalo v zemědělství, byly velké potíže především v první fázi kolektivizace.⁴⁰ Někdejší okresy na jih a jihovýchod od Prahy (Příbram, Dobříš, Sedlčany, Votice, Vlašim, Kutná Hora a Benešov) bychom mohly označit jako okresy ryze

³⁹ <http://aplikace.mvcr.cz/archiv2008/sbirka/1960/sb15-60.pdf>. Staženo 17. 6. 2012.

⁴⁰ TOPINKA, Jiří: Dokončení kolektivizace venkova a jeho realizace na Berounsku 1957–1962. In: BŘEZINA, Vladimír – PERNES, Jiří: *Závěrečná fáze kolektivizace zemědělství v Československu 1957–1960*. Brno 2009, str. 135.

zemědělské. Východní okresy – Český Brod, Kolín, Poděbrady a Nymburk byly díky polabské nížině vždy úrodnými zemědělskými oblastmi a svůj význam ve středočeském zemědělství si udržely dodnes (zejména Nymbursko). Na počátku 50. let žilo v okresech Kolín, Český Brod a Kutná Hora nejvíce osob pracujících v zemědělství. Regiony na sever od Prahy (Kladno, Kralupy nad Vltavou, Mělník, Brandýs nad Labem a Mladá Boleslav) patřily mezi oblasti jak s intenzivním průmyslem, tak s intenzivním zemědělstvím.

Sociální struktura obyvatelstva Pražského kraje odpovídala v 50. letech industrializaci kraje, a tak polovinu pracujících obyvatel tvořily osoby zaměstnané v průmyslu – v roce 1950 se jednalo o 43,7 % z celkového počtu pracujících, zatímco zemědělstvím se zabývalo jen 20,5 % výdělečně činných obyvatel (146 724 osob). K těmto lidem je však nutno připočítat i dělníky se záhumenky (kovorolníky), doma pomáhající rodinné příslušníky ad., takže podle odhadu tvořily osoby spojené se zemědělstvím spíše 40–50 % všech pracujících obyvatel Pražského kraje.⁴¹ Podle třídního rozboru obcí z roku 1949 tvořili většinu obyvatel dělníci (mnoho z nich však mělo zároveň drobné hospodářství) a přibližně jednu třetinu tvořili rolníci. Na poválečnou skladbu obyvatel Pražského kraje měla vliv pozemková reforma, a to především její druhá fáze, po níž prakticky vymizela velkostatkářská vrstva. Těch, kteří po roce 1948 dle dobových měřítek spadali do kategorie kulaci, byly asi 3%.⁴²

Počet obyvatel pracujících v zemědělství do jisté míry určoval průběh kolektivizace. V berounském regionu, kde v polovině 50. let z 18 920 činných obyvatel jen 7,4 % obyvatel pracovalo v zemědělství, byly velké potíže především v první fázi kolektivizace – družstva vznikala pomalu (do roku 1951 vzniklo v okrese Beroun jen 13 jednotných zemědělských družstev) a vstupovali do nich s pouhými záhumenky zejména kovorolníci, zaměstnaní v průmyslu. Ani další roky nebyly nijak úspěšné a závěrečná fáze přinesla jen malé zlepšení – v roce 1956 obhospodařoval socialistický sektor jen 59 % veškeré půdy.⁴³ Soukromníci, kteří ovšem oproti jiným oblastem vlastnili jen malé výměry, se tak ve východní části Berounska udrželi ze všech okresů Pražského kraje zřejmě nejdéle a v roce 1957 musela proti nim být zahájena rozsáhlá agitační a represivní akce.⁴⁴

---

⁴¹ PELIKÁN, Dragutin: Vesnice Středočeského kraje na počátku socialistické přestavby zemědělství. In: *Středočeský sborník historický*, č. 10, 1975, str. 7.

⁴² PELIKÁN, Dragutin: Vesnice Středočeského kraje na počátku socialistické přestavby zemědělství. In: *Středočeský sborník historický*, č. 10, 1975, str. 6.

⁴³ TOPINKA, Jiří: Dokončení kolektivizace venkova a jeho realizace na Berounsku 1957–1962. In: BŘEZINA, Vladimír – PERNES, Jiří: Závěrečná fáze kolektivizace zemědělství v Československu 1957–1960. *Stilus*, Brno 2009, str. 135.

⁴⁴ TOPINKA, Jiří: Dokončení kolektivizace venkova a jeho realizace na Berounsku 1957–1962. In: BŘEZINA, Vladimír – PERNES, Jiří: Závěrečná fáze kolektivizace zemědělství v Československu 1957–1960. *Stilus*, Brno 2009, str. 137.

Na počátku kolektivizace, tzn. v roce 1949, fungovalo v Pražském kraji 63 198 zemědělských hospodářství, z čehož větší část (55 241) náležela do kategorie do 15 ha a jen 7957 hospodářství bylo nad 15 ha. Množství ekonomicky samostatných objektů však s postupující kolektivizací zanikalo a již zmíněným odlivem pracovních sil do průmyslu se snižoval také počet drobných rolníků – v roce 1951 bylo drobných pozemkových vlastníků 55 901. Největší podíl – 25,6 % - na celkové výměře půdy měli ze soukromých subjektů v držení rolníci od 5 do 10 ha zemědělské půdy. Následovala je hospodářství o výměře 10-15 ha, která vlastnila 19,2 % z celkové výměry. Ke konci tzv. združstevňování jejich počet však překvapivě opět stoupl, neboť v roce 1959 bylo drobných rolníků až 76 064.⁴⁵

Sociální skladba obyvatel, přírodní podmínky, ale také politické důvody sehrály svou roli v dějinném směřování československého venkova ke kolektivizaci a združstevňování. Zápas o vesnici, který vypukl v druhé polovině 40. let, měl ovšem své kořeny již ve válečném konfliktu.

2. 2 Předpoklady kolektivizace v Československu

Vývoj československého zemědělství po druhé světové válce souvisel s ekonomickými, politickými a společenskými změnami, které válečný konflikt způsobil nebo jen urychlil. Předválečný protinacistický postoj komunistických a socialistických stran, jejich účast v odboji a odporu během okupace a posléze i výrazný podíl Sovětského svazu na porážce nacistického Německa vedl k nárůstu levicové orientace napříč celou evropskou společností, Československo nevyjímaje. Se stoupající oblibou levicových stran, v níž hrála roli i bolestná zkušenost s předválečnou hospodářskou krizí, korespondoval naopak pokles podpory stran pravicových. Zaměříme-li se v následujícím líčení pouze na prostředí venkova, tak výrazný vliv na jeho vývoj mělo zejména neobnovení některých politických subjektů, které měly před druhou světovou válkou na venkově dominantní postavení. Na základě Košického vládního programu (dále jen KVP), vyhlášeného 5. dubna 1945 v Košicích, byl německým stranám, Hlinkově slovenské lidové straně a Republikánské straně zemědělského a maloroľnického lidu (dále jen agrární strana) vysloven zákaz politického působení. Situaci na venkově změnila především diskreditace agrární strany, včetně útoků proti jejím vůdčím představitelům, obviněným z kolaborace a zrady národa a republiky. Podíl na štvavé kampani měli zejména komunisté, jejichž soupeření s agrárníky o venkovské voliče mělo své kořeny již v první republice. Již v obecném úvodu o mezinárodním konceptu socializace venkova

---

⁴⁵ PELIKÁN, Dragutin: Vesnice Středočeského kraje na počátku socialistické přestavby zemědělství. In: *Středočeský sborník historický*, č. 10, 1975, str. 14.

bylo naznačeno, že socialisté a později komunisté „trpěli“ v období první republiky nedostatkem podpory drobných a středních rolníků a za neúspěchy u venkovských voličů byli pravidelně kritizováni v Moskvě. Komunistům však vývoj válečné situace umožnil, aby se silného soupeře zbavili, čehož úspěšně využili ještě před osvobozením.

Jednání o vyloučení agrární strany z politického života byla zahájena již v exilových kruzích, v likvidaci strany, včetně přebírání jejího majetku, kanceláří a tiskáren se pokračovalo v prvních poválečných měsících. O rozpuštění a zákazu agrárníků jednomyslně rozhodli na svých jednáních představitelé londýnské a později moskevské emigrace, ve které již agrární strana postrádala jakékoliv zastoupení. Jejím jediným zástupcem v Londýně byl Ladislav Feierabend, který do ledna 1940 zastával post ministra zemědělství v protektorátní vládě.⁴⁶ Hlavní představitelé agrární strany, Rudolf Beran či Jan Malypetr zůstali v protektorátu a strana byla součástí Strany národní jednoty, čímž se zkompromitovala. Feierabend se v Británii snažil komunistům čelit například tím, že v květnu 1944 vytvořil spolu se slovenským politikem Janem Lichnerem exilovou agrární stranu, do jejíž řad se počítalo i s nepřítomným Milanem Hodžou. Ten však brzy poté v USA zemřel a další vývoj událostí zapříčinil, že veškeré Feierabendovy snahy čelit komunistickým tlakům ztroskotaly.⁴⁷

Směřování ke kolektivizaci nevycházelo jen z politického systému omezené demokracie a z Moskvy podporované převahy komunistů v zemědělských otázkách, ale také z destabilizace hospodářství. Zemědělská výroba v prvních poválečných měsících stagnovala a byla dokonce nižší než v posledních letech války. Oproti výrobě v období těsně před rokem 1938 klesla o 30–40%.⁴⁸ Hospodářská situace byla narušená zejména v pohraničí, kde došlo v důsledku odsunu německého obyvatelstva k výraznému úbytku pracovních sil v zemědělství. K problémům s poválečnou obnovou hospodářství a s majetkovými úpravami v pozemkovém vlastnictví docházelo ale také v některých vnitrozemských oblastech, kde okupační vojska zřídila svá vojenská cvičiště (SS-Truppenübungsplatz Böhmen). Na základě platného československého zákona č. 63/1935 Sb., o vyvlastnění k účelům obrany státu bylo částečně

---

⁴⁶ Ladislav Karel Feierabend (1891–1969) zastával funkci protektorátního ministra zemědělství do ledna 1940, kdy bylo prozrazeno jeho zapojení do protinacistického odboje. V britském exilu působil nejprve jako ministr bez portfeje a později jako ministr financí. Po návratu do vlasti v roce 1945 byl obviňován z kolaborace a roku 1948 opustil Československo podruhé. Poté žil a pracoval v USA, kde také napsal své paměti vydané v Praze v letech 1994–96 jako *Politické vzpomínky I, II, III.*

⁴⁷ O osudu agrární strany více in: ROKOSKÝ, Jaroslav: *Zákaz agrární strany a pokusy o její obnovení v letech 1945–1948.* In: *Zemědělství na rozcestí.* Uherské Hradiště 1998. ROKOSKÝ, Jaroslav: *Svobodný sedlák na svobodné půdě. Osud agrární strany v Československu po druhé světové válce.* In: BLAŽEK, Petr – KUBÁLEK, Michal (eds.): *Kolektivizace venkova v Československu 1948–1960 a střeoevropské souvislosti.* Praha 2008, str. 91–108. Nejnověji se osudům agrární strany věnuje Jaroslav Rokoský v biografii Rudolfa Berana. ROKOSKÝ, Jaroslav: *Rudolf Beran a jeho doba. Vzestup a pád agrární strany.* Ústav pro studium totalitních režimů, Vyšehrad 2011.

⁴⁸ LACINA, Vlastislav: *Problémy poválečné obnovy zemědělství v českých zemích.* In: *Zemědělství na rozcestí.* Ed. Blanka Rašticová. Slovácké muzeum, Uherské Hradiště 1998, str. 90.

vysídleno Sedlčansko, Neveklovsko, Benešovsko a okolí Milovic. Při největší vysídlovací akci bylo od roku 1942 kvůli cvičištím zbraní SS vystěhováno 65 obcí. Jen v bývalém politickém okrese Sedlčany bylo ve dvou etapách v letech 1943–1944 vystěhováno jedenadvacet obcí včetně samotného okresního města Sedlčany. Na Moravě byla vysídlovací akce provedena také; v letech 1941–1945 bylo na Vyškovsku, Boskovicku a Prostějovsku vystěhováno 33 obcí.⁴⁹

Vesnice v Pražském kraji vstupovaly do poválečného období poznamenány okupačními útrapami, ale zároveň s obrovským úsilím vrátit věcem ztracený řád a pokračovat v dřívějším životě. Politické a společenské ovzduší v obnovené republice však bylo natolik radikálně proměněné, že návrat k předválečným poměrům byl nemožný. Směřování k osudnému roku 1948, tak jak ho vidíme a posuzujeme z dnešní perspektivy, tenkrát jeho aktéři vnímali pochopitelně zcela jinak. Změny ve všech sférách politického, kulturního a hospodářského života se zdály být neodkladné. Mezi léty 1945 a 1948 zažívala česká vesnice mimořádné změny - změny v národnostním a sociálním složení a především očekávané změny v držení majetku. Co se týče národnostních proměn v námi sledovaném Pražském kraji, tak vzhledem k tomu, že šlo o ryze českou oblast s velmi minoritní německou menšinou, neprobíhal zde nucený odsun Němců v takové míře a v takové podobě, jako v jiných částech republiky. Většina Němců, kteří ve Středních Čechách za protektorátu pobývali, sem přišla z důvodů zřízení cvičiště Zbraní SS a jejich odchod z okresů Sedlčany a Benešov proběhl klidně a bez incidentů. Alespoň o pokojném odchodu německých okupantů a jejich rodin vypovídají dobové kroniky.

Všechny změny v oblasti zemědělství vycházely pochopitelně z mezinárodní i vnitropolitické situace po druhé světové válce. Osvobození většiny československého území Rudou armádou a její následná přítomnost způsobila zesílení vlivu komunistické strany na všechny složky života v ČSR a na vytvoření nových vládních a státních orgánů. Po válce zveřejnily svůj zemědělský program postupně všechny strany Národní fronty, které

---

⁴⁹ K tématu vystěhování je třeba zmínit tyto publikace: ROBEK, Antonín: *Lidé bez domova*. Praha 1980. HOFFMANNOVÁ, Jaroslava – JUNĚCOVÁ, Jiřina: *Zřízení cvičiště SS a poválečná obnova území 1942–50*. Praha 1987. Okrajově se změn v pozemkové držbě týkají práce Alice Teichové a Jana Rychlíka: TEICHOVÁ, Alice: *Německá hospodářská politika v českých zemích v letech 1939–1945*. Praha 1998. RYCHLÍK, Jan: Změny v pozemkové držbě v českých zemích v letech 1938–1945. In: *České a slovenské zemědělství v letech 2. světové války. Uherské Hradiště: Slováké muzeum, 1996*. Nejnověji se problematice vysídlovacích akcí na příkladu Sedlčanska věnuje archivář Jakub Doležal ve své knize *Střípky z mozaiky protektorátní společnosti*, která je první studií po roce 1989 věnující se tématu vystěhování bez ideologického zabarvení a patosu. Jakub Doležal zaznamenal některé dosud opomíjené jevy, jako např. nevlídné přijetí vystěhovalců jejich známými a příbuznými, jež zábor nepostihl, dále využívání nešťestí druhých k vlastnímu obohacení či narušení sousedských vztahů mezi vysídleníci a těmi, kteří mohli na zabraném území zůstat díky svému profesnímu zaměření (lékař, holič, kuchař apod.). DOLEŽAL, Jakub: *Střípky z mozaiky protektorátní společnosti. Německá okupace a její konec v politickém okrese Sedlčany (1939–1945)*. Příbram 2010. Subjektivní pohled na vysídlení podávají obecní kroniky.

pochopitelně usilovaly o bývalé voliče agrární strany. Některé strany svými programy navazovaly na agrární zásady (zejména zachování soukromého vlastnictví), jiné je a priority odmítly. Všechny se však shodovaly na nutnosti provedení pozemkové reformy, která by zajistila půdu co nejširší skupině obyvatel podle známého poválečného hesla: „Půda patří těm, kteří na ní pracují“⁵⁰; většina stran také byla ochotna reformovat a podpořit zemědělské družstevnictví, ovšem jen na demokratickém principu.⁵¹ V politické agitaci mezi rolníky byla nejaktivnější KSČ; svým lákavým programem a budovatelským elánem si získávala stále více příznivců – zemědělce, kterým slibovala rychlé provedení pozemkové reformy, či živnostníky, kteří byli ujištěni o podpoře soukromého podnikání. Do převratu v únoru 1948 komunistická strana otevřeně o přechodu k socialismu nemluvila, přesto se na něj připravovala. Vybuďovala velmi rychle organizační síť a z nepočetné, okupací silně postižené strany se stala stranou s největším počtem členů.⁵² Na venkově podporovaly její vliv rolnické komise pro přiděly půdy vzniklé na základě dekretu prezidenta republiky č. 12/1945 Sb. a pro osídlování podle dekretu č. 23/1945 Sb. a Jednotný svaz českých zemědělců, zřízený 28. května 1945. V květnu 1946 zvítězila komunistická strana v parlamentních volbách s 40, 17 procent hlasů. V některých pohraničních oblastech získala KSČ dokonce 60 až 70 procent hlasů.⁵³ Na venkově ale měli komunisté silného soupeře v Československé straně lidové; v některých ryze zemědělských oblastech, či v oblastech se silným vlivem katolické církve byl souboj komunistů s lidovci o venkovské voliče velmi vyrovnaný.

Volby v Pražském kraji pochopitelně ovlivnilo politické smýšlení jeho obyvatel. Co se týče politického složení, v Pražském kraji měla před válkou silné postavení agrární strana, vyjma průmyslovějších okresů, kde stále více sílila pozice komunistické strany. V tradičních zemědělských okresech (Vlašim, Votice, Sedlčany) bylo pro KSČ těžké zvítězit i po válce při volbách v roce 1946, kdy zde těsně porazila Československou stranu lidovou a získala např.

---

⁵⁰ Úsloví „Půda patří těm, kdo na ní pracují“ napadá nedostatek prvorepublikové pozemkové reformy, který podle jejích kritiků spočíval v tom, že při rozdělování přidělů v roce 1920 skončila většina půdy v rukách „politických prominentů“ a smysl pozemkové reformy se tak vytratil. Více viz KUBAČÁK, Antonín: Pozemková reforma v období první republiky. In: *Historický obzor* IV, 1993.

⁵¹ Více viz BUREŠOVÁ, Jana: Zemědělská politika v ČSR v letech 1945–48 v kontextu vývoje ostatních evropských zemí sovětské sféry vlivu. In: *Zemědělství na rozcestí*. Uherské Hradiště 1998. Srov. PERNES, Jiří: Politické a sociální předpoklady kolektivizace zemědělství v Československu. In: BLAŽEK, Petr – KUBÁLEK, Michal (eds.): *Kolektivizace venkova v Československu 1948–1960 a středoevropské souvislosti*. Praha 2008, str. 78–79.

⁵² Na jaře 1946 měla v Čechách a na Slovensku přes 1 200 000 členů, zatímco zbylé strany Národní fronty měly dohromady 1 670 000 členů. BUREŠOVÁ, Jana: Zemědělská politika v ČSR v letech 1945–48 v kontextu vývoje ostatních evropských zemí sovětské sféry vlivu. In: *Zemědělství na rozcestí*. Uherské Hradiště 1998, str. 63. K vývoji KSČ také MĚCHÝŘ, Jan: Komunistická strana Československa 1945–1989. In: MAREK, Pavel a kol.: *Přehled politického stranictví na území českých zemí a Československa v letech 1861–1998*. Olomouc 2000.

⁵³ Druhé místo ve volbách 26. května 1946 obsadili národní socialisté s 23, 66 % hlasů, na třetím místě se umístili lidovci s 20, 24 % a nejméně hlasů obdrželi sociální demokraté s 15, 58 %.

jen 33, 6 % (Vlašimsko), zatímco v severních a přípražských okresech získala oněch vítězných 40–60 % hlasů. Jako příklad uveďme ze středočeských okresů politický okres Sedlčany, kde v květnových volbách sice zvítězila KSČ s 38 procenty hlasů, ale byla těsně následována lidovci s 34 procenty. V řadě obcí lidovci dokonce komunistické kandidáty předběhli a měli tak v místních národních výborech převahu. Na základě dílčích regionálních výzkumů se tak lze domnívat, že v oblastech, ve kterých neměla komunistická strana majoritní podporu, byl postoj většiny rolníků ke kolektivizaci zprvu lhostejný až odmítavý. Když se v pozdějších letech hledaly příčiny pomalé kolektivizace v již zmíněném okrese Sedlčany (zanikl správní reformou v roce 1960), byl to právě tzv. politický charakter okresu, v němž hledali funkcionáři orgánů státní správy chybu. Ve zprávě o politické charakteristice okresu z roku 1948 vypracované Okresním akčním výborem Národní fronty (dále jen OAV NF) v Sedlčanech na žádost Krajského národního výboru v Praze je lid sedlčanského okresu popisován jako „*málo politicky uvědomělý, silně nábožensky založený*“.⁵⁴ Z dokumentu je také zřetelná nespokojenost s tím, jak v roce 1946 obyvatelé na Sedlčansku volili. V pozdější zprávě z roku 1951, která pojednává o příčinách vlažného přístupu tamějších rolníků k jednotným zemědělským družstvům, se dále píše, že „*všechny nedostatky a potíže vyplývají z náboženského zatemnění*“.⁵⁵

Podobně jako v roce 1946 se pak hlasovalo ve volbách do Národního shromáždění 30. května 1948, kdy nejvíce bílých lístků (tedy hlasů proti jednotné kandidátce Národní fronty Čechů a Slováků) odevzdali voliči na Sedlčansku a Voticku, tedy opět v zemědělských okresech. V sedlčanském okrese odevzdalo bílé lístky 16,3 % voličů, na okrese Votice 24,8 % voličů. V roce 1951 tvořili členové Komunistické strany Československa 20 % dospělé středočeské populace, na vesnici však jejich počet překvapivě klesal. Zajímavé srovnání přináší volby roku 1954, kdy se volilo zároveň do nejvyššího zákonodárního sboru Československa a zároveň do národních výborů. Zatímco na jaře 1954 při volbách do místních a okresních národních výborů byly opět zaznamenány velké rozdíly mezi již zmíněnými jižními okresy a průmyslovějšími oblastmi Pražského kraje, listopadové volby do Národního shromáždění již proběhly téměř ukázkově, neboť pro jednotnou kandidátku Národní fronty hlasovalo v kraji 98,64 % voličů.⁵⁶ Na místní, resp. okresní úrovni se tak zřejmě odrazil kritický rok 1953 a následný kolektivizační úpadek.

Vítězství Komunistické strany Československa ve volbách v roce 1946 bylo předzvěstí

⁵⁴ SOkA Příbram, f. OAV NF Sedlčany, k. č. 2. Zpráva ze 4. prosince 1948.

⁵⁵ SOkA Příbram, f. OAV NF Sedlčany, k. č. 2. Zpráva OAV NF Sedlčany ke dni 19. července 1951.

⁵⁶ PELIKÁN, Dragutin: Vesnice Středočeského kraje na počátku socialistické přestavby zemědělství. In: *Středočeský sborník historický*, č. 10, 1975, str. 12.

nového dějinného směřování nejen československého venkova. V čele resortu ministerstva zemědělství nadále zůstal člen vítězné strany, komunista Július Ďuriš, jehož prostřednictvím pak mohla komunistická strana prosazovat své plány na radikální změny v dosavadní zemědělské politice. Ačkoliv reformy měly být společným dílem všech stran Národní fronty, plody reformního úsilí sklízela zejména KSČ. Projevilo se to především při realizaci pozemkové reformy, která byla obvyklým projevem zemědělské politiky v zemích střední a východní Evropy, ocitnuvších se po válce v sovětské sféře vlivu a která téměř všude zvýšila popularitu komunistické strany.

2. 3 Pozemková reforma

Jak již vyplynulo z předchozí kapitoly, československé zemědělství se stejně jako ostatní hospodářské sektory potýkalo s řadou problémů, které vyžadovaly i kvůli společenské situaci rychlé řešení. Jedním z prvních poválečných aktů nové vlády tak bylo provedení pozemkové reformy, jež měla upravit vlastnické vztahy na základě celospolečenské poptávky. V Československu měla pozemková reforma několik etap – první etapa se týkala konfiskace půdy nepřátel a zrádců a z velké části proběhla již během roku 1945. Druhá etapa měla uspokojit potřeby rolníků na celém československém území a především měla napravit chyby první pozemkové reformy. Třetí etapa pak proběhla na základě zákona o výkupu půdy bez náhrady a její přidělování rolníkům až po uchopení moci komunisty. Úvahy o provedení pozemkové reformy spadají ještě do válečných dob – otázku půdního vlastnictví řešila exilová vláda v Londýně i posléze v Moskvě a své místo našla i v programových prohlášeních Za svobodu do nové československé republiky a v KVP.⁵⁷ Podle programu Za svobodu se měla „zemědělská politika soustředit na všechny – na domkáře, chalupníky, sedláky a zemědělské a lesní dělníky. (...) Zprostředkování směny převezme modernizované družstevnictví – to podchytí všechny vrstvy zemědělského obyvatelstva. (...) Nezbytností bude druhá pozemková reforma. Velkostatky budou zveřejněny a bude jich ponecháno jen málo. Reforma bude provedena za náhradu. Zemědělská půda bude zachována v rukách pracujících zemědělců!“⁵⁸ Košický program pak v tomto směru zkopíroval představy domácího odboje a zařadil pozemkovou reformu do XI. Hlavy programu. První etapa probíhala od května 1945 do jara 1946 v českých zemích, na Slovensku až do roku 1948, a souvisela s požadavkem KVP na

⁵⁷ Program Za svobodu do nové československé republiky byl přijat v roce 1941 jako oficiální představa poválečného uspořádání organizace ÚVOD, zaštiťující odbojové skupiny PVVZ, Obranu Národa a Politické ústředí. V rozměrech mnoha svých bodů a také v radikálním pojetí předčil pozdější Košický vládní program z 5.4. 1945.

⁵⁸ *Za svobodu do nové československé republiky: Ideový program domácího odbojového hnutí vypracovaný v letech 1939–1941.* Praha 1945, článek 51, 52, 53, str. 93–96.

konfiskaci půdy a zemědělských závodů Němců, Maďarů, zrádců a kolaborantů. Zkonfiskovaná půda byla rozdrobena na malé přídělky a po 10 ha orné nebo 13 ha zemědělské půdy (na Slovensku byla maximální výměra přídělku stanovena na 20 ha) byla přidělována bezzemkům, deputátníkům a drobným rolníkům. Takto bylo rozděleno 2 946 395 ha půdy - přídělci obdrželi 1 220 743 ha a 1 725 652 ha (z toho 1 246 146 ha půdy lesní) si ponechal stát.⁵⁹

Další fáze pozemkové reformy již souvisela s novým a radikálnějším požadavkem KSČ na parcelaci velkostatků nad 50 ha, kterých bylo v poválečném Československu až 14 000.⁶⁰ Novou vizi reformy, která měla ovlivnit a získat příznivce především z řad drobných a středních rolníků, přednesl v dubnu 1947 ministr Ďuriš na sjezdu rolnických komisí v Hradci Králové. Julius Ďuriš navázal na svých šest vlastních návrhů zákonů, které vznikly na ministerstvu zemědělství v říjnu 1946, tj. Zákon o revizi pozemkové reformy, Scelovací zákon, Zákon o myslivosti, Zákon o zaknihování přídělů ze zkonfiskovaného majetku, Zákon o zajištění zemědělského výrobního plánu a Zákon o úpravě dělení zemědělských podniků v pozůstalostním řízení a o zamezení drobení zemědělské půdy.⁶¹ V tzv. Hradeckém programu formuloval požadavky nejen na vyřešení některých nedostatků z první pozemkové reformy (z let 1919–1920) a provedení její revize, ale především nastínil možné řešení otázek nových, jako např. sloučení všech zemědělských daní, zřízení možnosti zemědělského úvěru, či scelování půdy.⁶² V červenci 1947 skutečně došlo k přijetí zákona č. 142/1947 Sb. o revizi první pozemkové reformy, jež vedl k vyvlastnění zbytkových statků vzniklých právě v důsledku prvorepublikové pozemkové reformy.

V Pražském kraji byla pozemková reforma provedena v souladu s celostátní praxí a týkala se přibližně 21% z celkového množství zemědělské půdy. V průběhu první fáze poválečné pozemkové reformy bylo na území Pražského kraje Němcům a kolaborantům vyvlastněno 64 120 ha půdy, z toho 15 320 ha půdy zemědělské. Při následné revizi první pozemkové reformy v roce 1947 bylo vyvlastněno 106 velkostatků a 108 zbytkových statků a

---

⁵⁹ KAPLAN, Karel: *Československo v letech 1945–1948 (I)*. Praha 1991, str. 23.

⁶⁰ PERNES, Jiří: Politické a sociální předpoklady kolektivizace zemědělství v Československu. In: BLAŽEK, Petr – KUBÁLEK, Michal (eds.): *Kolektivizace venkova v Československu 1948–1960 a střeoevropské souvislosti*. Praha 2008, str. 82.

⁶¹ *Hlavní zásady nových zákonů připravených ministerstvem zemědělství*. Praha 1946.

⁶² Hlavní body Hradeckého programu z dubna 1947: Konečné vyřešení otázky půdy, Příděl lesů, Odstranění disparity mezi cenami průmyslových a zemědělských výrobků, Reorganizace distribuce, Výstavba družstevnictví, Cukrovarský průmysl, Rolnické pojištění, Zemědělský úvěr, Jednotná zemědělská daň, Mechanizace zemědělství, Opatření v zájmu zemědělských žen a zemědělské mládeže, Zlepšení živočišné výroby, Zahradnictví, Rybářský zákon, Výstavba území bývalých německých vojenských cvičišť, Hospodářská výstava v roce 1948, Uzákonění Jednotného svazu českých zemědělců a Svazu slovenských rolníků. *Hradecký program*. Ministerstvo zemědělství, Praha 1947.

půda o rozloze 105 080 ha půdy, z toho 55 000 ha zemědělské.⁶³

Revizí první pozemkové reformy však změny v držení půdy zdaleka nekončily. Provádění druhé etapy pozemkové reformy ještě zdaleka nebylo u konce, když ministr Ďuriš, který byl nekomunistickými poslanci opakovaně kritizován, že nevykonává státní, nýbrž stranickou politiku, ovlivnil v Hradci Králové na jaře 1947 veřejné mínění svým, resp. komunistickým požadavkem na všeobecnou reformu, která by omezila soukromé vlastnictví pouze do 50 ha. Protože návrhy výše zmíněných zákonů ostatní strany nepodpořily, obrátila se komunistická strana na veřejnost a prostřednictvím rolnických komisí a národních výborů svolávala manifestace za přijetí šesti zemědělských zákonů a vysílala deputace svých voličů do parlamentu. Využila tak radikalizace zejména chudších vrstev, které v mimořádně suchém roce 1947 nejvíce trpěly neúrodou a nedostatkem potravin. Úspěch komunistických snah se projevil zejména na manifestaci rolnických komisí 28. a 29. února 1948 na Václavském náměstí v Praze.

Únorové události roku 1948 a rekonstrukce vlády pak umožnily přijetí všech Ďurišových zákonů a provedení třetí etapy pozemkové reformy – Ústavodárné národní shromáždění přijalo 21. března 1948 nové zemědělské zákony, z nichž nejdůležitější byl Zákon o nové pozemkové reformě č. 46/1948 Sb. upravující vlastnictví k zemědělské a lesní půdě tak, že byla vykoupena veškerá půda nad 50 ha a spekulativní půda bez ohledu na výměru.⁶⁴ Ve všech třech etapách pozemkové reformy bylo rozděleno celkem 2 135 798 ha orné půdy a 4 143 149 ha půdy veškeré, přičemž drobní přídělci obdrželi 60%, zbytek zůstal státu.⁶⁵

V katastru Pražského kraje došlo v poúnorovém období k vyvlastnění 61 647 ha půdy, hospodářských objektů nad 50 ha bylo zabaveno 465, objektů mezi 20 a 50 ha bylo zabaveno 484 a objektů do 20 ha celkem 9168. Poválečná pozemková reforma se tedy v Pražském kraji týkala celkem 230 847 ha půdy, z čehož 126 00 ha byla půda zemědělská.⁶⁶ Horní hranice pozemkové držby 50 ha a soukromé vlastnictví do této výměry bylo zaručeno ústavou 9. května z roku 1948, nicméně tato záruka přestala být brzy v praxi respektována.

Pozemková reforma měla nepřímo vliv také na skladbu obyvatel. První, bezprostřední fáze pozemkové reformy měla ve vnitrozemí za následek úbytek obyvatel, nikoliv však jen

⁶³ PELIKÁN, Dragutin: Vesnice Středočeského kraje na počátku socialistické přestavby zemědělství. In: *Středočeský sborník historický*, č. 10, 1975, str. 12.

⁶⁴ Tzv. spekulativní půda označovala zbytkové statky, na nichž jejich majitelé osobně nehosподаřili.

⁶⁵ BUREŠOVÁ, Jana: Osudy československého zemědělství po druhé světové válce 1945–1960. In: *Historický obzor*, č. 7, 1997, str. 177.

⁶⁶ PELIKÁN, Dragutin: Vesnice Středočeského kraje na počátku socialistické přestavby zemědělství. In: *Středočeský sborník historický*, č. 10, 1975, str. 13.

Němců, na něž se vztahovaly Benešovy dekrety, ale i dosavadních bezzemků a drobných rolníků, kteří houfně odcházeli do opuštěného pohraničí. Nejednalo se však o závratný počet, který by výrazně změnil skladbu obyvatel. Výrazněji se o to postarala druhá a závěrečná fáze pozemkové reformy, jež zapříčinila vymizení vrstvy velkostatkářů. Zatímco ve zbytku republiky došlo po dokončení reformy ke zvýšení počtu středních rolníků, na území Pražského kraje tomu tak nebylo. Bývalé bezzemky a drobné zemědělce hospodaření příliš nelákalo a pokud neodešli do pohraničí, tak přešli do průmyslu a stali se z nich tovární dělníci s případnými záhumenky (tzv. kovorolníci). Středních rolníků tak po provedení pozemkové reformy ve Středních Čechách nebylo více, jen vlastnili větší část půdy.⁶⁷

Dalšími důležitými zákony, přijatými v březnu 1948, se staly zákony č. 43/1948 Sb. o zemědělském úvěru, č. 45 o rozdělení pozůstalosti se zemědělskými podniky a o zamezení drobení zemědělské půdy, č. 47 o některých technicko-hospodářských úpravách pozemků neboli tzv. scelovací zákon a č. 49 o zemědělské dani. Únorové události tedy umožnily prosazení komunistického zemědělského programu v celé šíři a pod vlivem bukurešťské rezoluce Informbyra z června 1948, o níž bylo pojednáno na konci první kapitoly, začala zemědělská politika již zřetelně směřovat ke kolektivizaci. Soukromé podniky a malovýroba totiž „nemohly uspokojit stoupající spotřebu potravin ani surovin pro národní hospodářství“ a rozpor mezi nedostačující výrobou a stoupající spotřebou mohl být vyřešen jedině přechodem od malovýroby k socialistické velkovýrobě.⁶⁸ V tomto směru byly zahájeny přípravy ke kolektivizaci na plenárním zasedání ÚV KSČ ve dnech 17. a 18. listopadu 1948, kde byla vypracována linie zemědělské politiky dle konceptu tzv. socializace vesnice, jež byla součástí celkového plánu socialistické výstavby Československa, oficiálně vyhlášeného na IX. sjezdu KSČ ve dnech 24.–29. května 1949. V následujících kapitolách bude podrobněji popsán kolektivizační proces na příkladech z regionů bývalého Pražského kraje.

2. 4 Socialistická přestavba vesnice

Jak již bylo zmíněno v úvodní kapitole o kolektivizaci v zemích střední a východní Evropy, zemědělská politika v Československu nabrala výrazný kolektivizační směr zejména pod vlivem rezoluce Informbyra z června 1948, která obvinila jugoslávské komunisty z odklonu od sovětského modelu výstavby socialismu a ze shovívavého postoje vůči velkým rolníkům – tzv. kulakům. Předsednictvo Ústředního výboru KSČ (dále jen ÚV KSČ) podobně jako další evropské komunistické strany rezoluci ještě v červnu odsouhlasilo a začalo vypracovávat

⁶⁷ Tamtéž, str. 13.

⁶⁸ DOSKOČIL, Ivan: *Československé zemědělství 1945–1975*. Praha 1976, str. 26.

koncepti zemědělské politiky striktně podle sovětského modelu. Na interní schůzi Předsednictva 14. října 1948 pak jeho členové probírali hlavní body socialistických změn na československém venkově. Ačkoliv v některých diskutovaných bodech mohla vládu omezovat ústava z 9. května, ze zápisu říjnové schůze je patrné, že s ústavou si nikdo příliš hlavu nelámá: „V ústavě máme zaručeno 50 ha. To je nejdůležitější základna. Říkáme, že v tomto případě nemusíme ústavu měnit, ale máme možnost, aby sami rolníci porušovali ústavu. Například neplní dodávky a my na něj můžeme uvalit sankce. Když neplní dodávky, můžeme zvýšit splátky nebo odejmout příděl.“⁶⁹ Členové předsednictva počítali pochopitelně s tím, že nečekaný přechod na prosovětský model kolektivizace bude problematický zejména pro malé a střední rolníky. Proto bylo rozhodnuto vtisknout následujícím událostem ráz třídního boje a „ukázat maloroelníkům, že to děláme v jejich zájmu a že i teď budeme stát po jejich boku a budeme je podporovat (finančně atd.) (...) celý postup je závislý na tom, jak dalece to bude mít formu boje proti kulakům. Když to bude mít ráz třídního boje, můžeme si dovolit víc. Když bude dále platit 'venkov jedna rodina', musíme postupovat pomaleji. Nyní můžeme postupovat ve formě izolování velkých rolníků, jak tomu bylo před únorem.“⁷⁰ Na zasedání také zazněla slavná Gottwaldova věta „O kolchozech nebudeme mluvit, budeme je připravovat.“⁷¹

Hlavní úkoly v nové zemědělské politice, o kterých se od října diskutovalo, tj. omezit kapitalistické živly na vsi, znemožnit tvoření nových vesnických kapitalistů, postupně přebudovat individuální zemědělskou malovýrobu v socialistické velkovýrobní hospodářství a urychleně organizovat socialistickou velkovýrobu na státních statcích, byly schváleny na zasedání pléna ÚV KSČ ve dnech 17.–18. listopadu 1948. Komunistická strana chápala dobu, která byla právě před ní, jako období třídního boje, kdy měly být na venkově zlikvidovány „staré struktury“ bránící rozvoji venkova. Pro tyto nepřátele režimu se postupně vžilo označení kulak, často však byli také nazýváni jako vesničtí boháči. Nová koncepce, odporující předúnorovým slibům o podpoře drobných a středních rolníků, pak byla oficiálně vyhlášena spolu s tzv. generální linií výstavby socialismu na IX. sjezdu KSČ v květnu 1949, kde zazněla rovněž Gottwaldova proslavená věta: „Nebude u nás socialismu bez přechodu vesnice k socialismu“.

---

⁶⁹ Ministr J. Ďuriš na říjnové schůzi. NA, f. KSČ – ÚV – Oddělení zemědělství, sv. 26, arch. j. 247. Návrhy bezprostředních opatření v zemědělské politice KSČ z 11. října 1948.

⁷⁰ NA, f. KSČ – ÚV – Oddělení zemědělství, sv. 26, arch. j. 247. Zápis ze schůze širšího představenstva ÚV KSČ ze 14. října 1948.

⁷¹ Tamtéž.

2. 4. 1 Družstva jako nástroj socializace vesnice

Ještě před květnovým sjezdem, který oficiálně zahájil tzv. výstavbu socialismu, byl 23. února 1949 vydán zákon č. 69/1949 Sb. o Jednotných zemědělských družstvech (dále JZD). Združstevňování zemědělství prostřednictvím zakládání výrobních zemědělských družstev mělo být základním stavebním prvkem socializace vesnice. Podle teze vyřčené na listopadovém plénu ÚV KSČ měly tyto organizace být prostředkem k nástupu vyšších forem v zemědělství, měly scelením půdy pomoci drobným a středním rolníkům, stát se nástrojem boje proti vesnickým boháčům a technicky a kulturně povznést vesnici.⁷² Držení půdy v družstevním vlastnictvím přitom bylo pouze dočasným stavem, neboť v beztřídní komunistické společnosti měla být veškerá půda postátněna.

První družstva začala vznikat spontánně ještě před únorem 1948 v pohraničí, kam se po válce nastěhovalo mnoho bývalých bezzemků, zemědělských dělníků a drobných rolníků s cílem hospodařit na opuštěném německém majetku. Chyběly jim však zkušenosti nejen s hospodařením, ale i znalost tamních podmínek a půdy. Zklamání z toho, že pohraničí nebylo oním rájem, jak hlásala poválečná propaganda, a také lhostejný vztah k majetku a k půdě, kterou tak snadno nabyli, přiměla mnohé z osídlenců k návratu do vnitrozemí. Rychle zakládaná družstva tak z finančních důvodů a z nedostatku pracovních sil zanikla, přičemž dopad problematického vývoje v pohraničí je na některých místech patrný dodnes.⁷³ Brzy po únoru 1948 začala hojně vznikat první družstva i ve vnitrozemí, často přetransformovaná ze strojních stanic, přesto propaganda rolníky nadále ujišťovala, že kolchozní a sovchozní systém podle sovětského vzoru nebude v ČSR realizován. Přitom právě kolchozům se československá JZD podobala více než nevýrobním prvorepublikovým družstvům, na něž se svým názvem odkazovala, neboť nesplňovala základní demokratické podmínky družstev – dobrovolný vstup, samosprávu a odpovědnost členů podle vložených podílů.

Ačkoliv první družstva vznikala již v 19. století, rozvoj svépomocného družstevnictví nastal v Československu především po roce 1918. Smysl družstevních organizací spočíval ve

⁷² „U JZD plníme heslo – pevně se opřít o malého rolníka, zesilovat svazek se středním rolníkem a důsledně dál oslabovat, zatlačovat a izolovat vesnického boháče a statkáře.“ ĎURÍŠ, Julius: *Pětiletka v zemědělství*. Praha 1994. Srov. Návrh ministerstva zemědělství vybudovat jednotná místní družstva vypracovaný pro předsednictvo ÚV KSČ 10. prosince 1948. In: PŠENÍČKOVÁ, Jana (ed.): *Zemědělské družstevnictví. Kolektivizace zemědělství. Vznik JZD 1951*. Edice dokumentů z fondů Státního ústředního archivu v Praze. Praha 1999, str. 50n.

⁷³ ČAPKA, František: *Nové osídlení pohraničí českých zemí po druhé světové válce*. Brno 2005; SLEZÁK, Lubomír: *Zemědělské osídlování pohraničí českých zemí po druhé světové válce*. Brno 1978; SLEZÁK, Lubomír: *Vratká stabilita poválečného zemědělství*. In: RAŠTICOVÁ, Blanka (ed.): *České a slovenské zemědělství v letech 2. světové války: sborník příspěvků z mezinárodní konference konané ve dnech 17. a 18. dubna 1996*. Studie Slovákého muzea, Uherské Hradiště 1996.

vzájemné solidaritě, práci a soběstačnosti a kromě zlepšování hospodářských a sociálních podmínek družstevníků bývá vzpomenut i jejich morální význam.⁷⁴ Jejich účelem bylo usnadnit odbyt, zajistit ochranu, ale zároveň neomezovat soukromé podnikání.⁷⁵ Družstva nezakládali jen zemědělci, ale také dělníci, řemeslníci a živnostníci, takže vznikla družstva spotřební, živnostenská, bytová, úvěrní či výrobní.⁷⁶ Tato prvorepubliková družstva na rozdíl od tzv. pseudodružstev, jak dnes označujeme Jednotná zemědělská družstva, byla založená na principu dobrovolnosti a na tom, že vznikala nikoliv administrativním zásahem shora, ale jen z iniciativy jeho členů. Ti do družstva vstupovali s určitým podílem, kterým ručili za provoz družstva a tím získali všichni rovné právo podílet se na jeho řízení. Pozdější kritika ze strany KSČ spočívala v tom, že se zemědělská družstva stala prostředkem moci agrárníků na venkově a namísto chudých rolníků v nich získali vliv velkostatkáři. A právě tuto údajnou oporu agrárníků na venkově chtěli komunisté po roce 1945 přeměnit ve svůj nástroj moci. Do vedení družstev byli dosazeni vybraní důvěrníci stran Národní fronty, čímž se družstva zpolitizovala a navždy ztratila svou samosprávu. Vedení některých družstev bylo obviněno z kolaborace, ta byla zrušena a celkový počet družstev nakrátko poklesl.⁷⁷ Vzápětí ale začalo docházet k zakládání nových družstev, již ale ne v původním prvorepublikovém duchu, nýbrž jako nástroj socializace společnosti. Jak píše Ladislav Feierabend ve své knize o družstevnictví, noví zakladatelé družstev „neměli žádné znalosti o družstevních principech a formách řízení a žádnou touhu se o nich cokoli dozvědět. Jejich cílem bylo získat kontrolu nad družstevním hnutím pro komunistickou stranu a odstrašit kohokoliv, kdo by se pokusil do tohoto procesu zasáhnout.“⁷⁸ V letech 1945 až 1948 se tak komunisté infiltrovali do většiny stávajících zemědělských družstev a mohli tak mnohem účinněji ovlivňovat dění na venkově. Především v období dvouletky totiž měla družstva řadu úkolů a pravomocí a následné sucho 1947 způsobilo krizi v zásobování a komunistická propaganda obratně svalila vinu na soukromé zemědělce, kteří měli zatajovat zásoby nebo s nimi spekulovat.

Nebyla to ale pouze prvorepubliková družstva, která v roce 1945 podlehla buď zákazu

---

⁷⁴ „Díky aktivitám v družstvu se rolníci také sblížili, učili se soucitu se sousedem či druhem v nesnázích, lépe si uvědomovali svou odpovědnost v rámci komunity. Družstevnictví bylo jakýmsi lékem, zmírňujícím jejich vrozenou nedůvěru k ostatním. Podněcovalo jejich touhu po poznání a zároveň jim toto poznání, ať již v kulturní nebo profesní sféře, umožňovalo.“ FEIERABEND, Ladislav: *Zemědělské družstevnictví v Československu do roku 1952*. Volary 2007, str. 18.

⁷⁵ Ochrana družstevníků spočívala např. v tom, že v případě nízkých výkupních cen mohli zemědělci uskladnit své produkty v družstevních skladech do doby, než ceny vzrostou. Tamtéž, str. 17.

⁷⁶ Podrobnější popis jednotlivých typů družstev viz. FEIERABEND, Ladislav: *Zemědělské družstevnictví v Československu do roku 1952*. Volary 2007.

⁷⁷ Počet úvěrních zemědělských družstev poklesl z počtu 7253 v roce 1937 na číslo 4923 v roce 1947. Neúvěrních družstev bylo v roce 1937 celkem 4002 a v roce 1946 celkem 3335. FEIERABEND, Ladislav: *Zemědělské družstevnictví v Československu do roku 1952*. Volary 2007, str. 58.

⁷⁸ Tamtéž, str. 59.

nebo přeměně. Zásah státu se týkal i různých zájmových organizací. Např. pro podezření z kolaborace byl zrušen Svaz zemědělství a lesnictví pro Čechy a Moravu, u jiných zase docházelo k centralizaci. Místo výše jmenovaného svazu byl zřízen Jednotný svaz československých zemědělců, jehož první vystoupení se konalo u příležitosti národní manifestace na Bílé Hoře 1. července 1945, kde byl vyhlášen dekret prezidenta republiky o konfiskaci majetku nepřátel a zrádců. Nejvyšším orgánem svazu byla ústřední rada zemědělců, která podléhala ministerstvu zemědělství. Svaz byl však pro špatnou politickou činnost a nedůsledné jednání vůči bohatým sedlákům zrušen v roce 1950.⁷⁹

Jedním z nejdůležitějších poúnorových zákonů byl právě zákon o jednotných zemědělských družstvech č. 69 z února 1949. Přes počáteční ujišťování, že v Československu k rychlému provedení kolektivizace podle sovětského vzoru nedojde, bylo stále patrnější, že podpora státu bude zacílena právě na tyto instituce. Zemědělci, kteří by se rozhodli do těchto podniků nevstoupit, by se tak ocitali ve stále větší nevýhodě. Druhým subjektem socialistické přestavby byly v Československu státní statky a státní strojní stanice. Státní statky byly reformovány podle sovětského vzoru a měly sloužit jako příklad úspěchů socialistické velkovýroby v zemědělství. Počet státních statků narůstal především v prvních poválečných letech do roku 1951. V Pražském kraji pracovalo v roce 1953 na státních statcích 17 244 osob. V roce 1949 bylo v Pražském kraji celkem 34 státních strojních stanic. Poté došlo k reorganizaci a každý okres měl jednu STS. První léta však nebyla jednoduchá a stanice měly problémy zejména se zastaralou mechanizací a neobnovujícím se vozovým parkem.⁸⁰ Jak se později ukázalo, původně předpokládanou důležitou roli při kolektivizaci státní statky nesehrály, neboť na začátku 50. let stály spolu s JZD na pokraji zhroucení.

Malá prosperita JZD představovala hlavní problém počáteční fáze kolektivizace. Nedostatečná mechanizace, primitivní způsoby hospodaření a nezkušenost bezzemků a maloročníků se řízením větších zemědělských závodů způsobovaly těžké začátky družstev, do nichž se navíc rolníci zdráhali vstupovat. Nedůvěru v družstva se komunisté snažili zlomit zvýhodňováním členů JZD. Cílem bylo vytvořit soukromým zemědělcům takové podmínky, aby raději vstoupili do JZD, než aby hospodařili sami. Nepřízpůsobiví rolníci tak měli být izolováni a jejich půda a hospodářství se pro ně měly stát zátěží. Jednotná zemědělská družstva měla ovládnout všechny mechanizační prostředky, čímž měli být soukromí hospodáři vyloučeni z výrobního procesu, neboť se bez potřebné techniky nemohli vyrovnat

⁷⁹ KUBAČÁK, Antonín: *Dějiny zemědělství v českých zemích. II. Díl. 1900–1989*. Ministerstvo zemědělství, Praha 1995.

⁸⁰ PELIKÁN, Dragutin: Vesnice Středočeského kraje na počátku socialistické přestavby zemědělství. In: *Středočeský sborník historický*, č. 10, 1975, str. 18.

prosperujícímu družstvu. V době začínající kolektivizace, tedy v roce 1949, převládal na vesnici stále ještě malovýrobní sektor; zemědělské podniky s výměrou do 20 ha hospodařily na 71, 4 % zemědělské půdy.⁸¹ Neměly ovšem dostatek kvalitních strojů, náradí, ani financí na jejich nákup, či na nákup průmyslových hnojiv, osiv a zvířat. Soukromé vlastnictví nebylo chápáno jen jako nedostatečné při stoupající poptávce, ale nebylo ani slučitelné s „*postupnou převýchovou pracujícího rolníka v duchu socialismu.*“⁸²

Kromě agitačních kampaní, o nichž pojednává samostatná podkapitola, se jedním z prostředků, jak zvýšit zájem o společné hospodaření, staly družstevní školy práce. Zřizovaly se zejména od školního roku 1952/1953 při zemědělských školách a vzorových JZD, aby se teorie mohla rovnou spojit s praxí. Agronomové a členové úspěšných družstev měly v těchto školách jejich posluchače seznamovat s posledními poznatky a trendy v zemědělství a pochopitelně také se svými zkušenostmi. Školení probíhala podle směrnice ministerstva zemědělství v období od 15. listopadu do 15. března jedenkrát týdně čtyři hodiny.⁸³ Pokračovat se mělo doplňkovým cvičením v době vegetace. Speciální družstevní školy práce se zřizovaly i pro funkcionáře JZD. Kvůli zařazení do družstevních škol práce prováděly místní národní výbory kádrové průzkumy členů JZD, aby se vybrali ti správní posluchači. Posudky se zabývalo kádrové oddělení IX. zemědělského referátu ONV. Ti, u nichž na základě posudků zemědělský referát příslušného okresního národního výboru shledal, že nemají kladný poměr k družstevní práci, doporučení ke školení nedostali. Kádrový průzkum mimo jiné ukazuje, z jakého prostředí družstevníci pocházeli. Většina pocházela z malozemědělského prostředí, či z prostředí zemědělských a továrních dělníků, ovšem vyskytly se i případy družstev, které tolerovaly jako členy zemědělce, kteří by se svojí výměrou v jiné obci spadali již mezi vesnické boháče. Např. Ladislav Černý ze Mšena, bývalý soukromý zemědělec hospodařící na 14 hektarech, byl dokonce Místním národním výborem Mšeno doporučen na školení funkcionářů JZD.⁸⁴

Po únorovém převzetí moci došlo tedy k likvidaci stávajících zemědělských družstev, počínaje úvěrními družstvy jako byly záložny, kampeličky, které byly přetransformovány na tzv. lidové peněžní ústavy a podřízeny ministerstvu financí. Po úvěrních družstvech došlo na

⁸¹ DOSKOČIL, Ivan: *Československé zemědělství 1945–1975*. Praha 1976, str. 27.

⁸² JECH, Karel: *Probuzená vesnice*. Praha 1963, str. 28.

⁸³ *Soka Mělník*, ONV Mělník, k. č. 540, inv. č. 600/0. Směrnice ministerstva zemědělství o organizaci, provozu a řízení družstevních škol práce z 18. října 1954.

⁸⁴ *Soka Mělník*, ONV Mělník, k. č. 540, inv. č. 600/0. Kádrové průzkumy členů JZD. Ukázka posudku viz. Příloha č. 1.

likvidaci neúvěrných družstev.⁸⁵ Zákonem č. 187/1948 Sb. ze dne 21. července 1948 byla všechna družstva povinně podřízena Ústřední radě družstev. Tato nová organizace převzala veškerou činnost Ústředního svazu zemědělských družstev pro Čechy a Moravu, Svazu zemědělských družstev v Čechách a také celou síť malých konzumních družstev, z nichž později po roce 1952 vznikaly tzv. Jednoty. Z celkem 4100 strojních družstev a asi 2000 mechanizačních a elektrářenských družstev tak v roce 1949 sloučením vzniklo na 1115 JZD.⁸⁶

Stanovy nových JZD byly v průběhu kolektivizace několikrát přepracovávány, ale až na jeden bod zůstávaly prakticky stejné. Oním bodem byla možnost členství tzv. kulaků. Zatímco stanovy z roku 1949 dovolovaly vzhledem k vytyčené zásadě široké a demokratické účasti členství velkých rolníků, v návrzích stanov z roku 1952 je členství kulaků výslovně vyloučeno.⁸⁷ V praxi ale vše vypadalo jinak – např. z tajné zprávy ONV Kralupy nad Vltavou vychází, že v celkem pětapadesáti JZD bylo v roce 1952 celkem 24 sedláků, spadajících do kulacké kategorie.⁸⁸ V prvních letech kolektivizace, kdy si družstva jen obtížně razila cestu k hospodářskému úspěchu, byl vstup velkého sedláka i s jeho majetkem více než vítaný. Komunistická strana svoji snahu o získání kulackých usedlostí touto cestou ovšem maskovala prohlášeními o stranické převýchově apod. A kulaci skutečně do družstev vstupovali. Ne však z touhy podílet se na socialistickém hospodaření, ale ze snahy zbavit se půdy a majetku, který jak správně tušili, jim bude čím dál tím víc na obtíž a se vzrůstajícími překážkami ze strany vládnoucího režimu bude stále těžší se samostatně uživit. Proto také řada sedláků dokonce za vytvoření družstev v obci sama agitovala a stála u jeho založení. Ani jim se však v pozdějších „ostrých“ letech kolektivizace tato strategie nevyplatila a byli následně v dobách krize 1953–1954 obviňováni ze sabotáže a úmyslného rozvracení družstev zevnitř.

Československé stanovy JZD byly vypracovány na základě vzoru sovětských kolchozních stanov, ačkoliv se proti nim snažilo ministerstvo zemědělství vymezit např. tvrzením z roku 1952, podle kterého hlavní rozdíl mezi stanovami sovětských kolchozů a stanovami JZD spočíval v tom, že v SSSR byla půda nacionalizována, kdežto v ČSR se

---

⁸⁵ Pokyny sekretariátům KAV a OAV z 25. března 1949. JUNĚCOVÁ, Jiřina (ed.): *Zemědělské družstevnictví. Kolektivizace zemědělství. Vznik JZD 1948–1949*. Edice dokumentů z fondů Státního ústředního archivu v Praze. Praha 1995, str. 87.

⁸⁶ DOSKOČIL, Ivan: *Československé zemědělství 1945–1975*. Praha 1976, str. 30. Více o zániku družstev po roce 1948 in: FEIERABEND, Ladislav: *Zemědělské družstevnictví v Československu do roku 1952*. Volary 2007, str. 60n.

⁸⁷ NA, f. KSČ – ÚV – Oddělení zemědělství, arch. j. 72. Stanovy JZD ze 7. března 1949. Srov. NA, f. KSČ – ÚV – Oddělení zemědělství, sv. 49, arch. j. 655. Vzorové stanovy JZD 1952. Tyto stanovy byly přijaté na 1. celostátním sjezdu JZD v Praze 14. a 15. února 1953.

⁸⁸ *Soka Mělník*, f. ONV Kralupy nad Vltavou, k. č. 379 Akce „K“ 1953–1954 (1958). Seznam vesnických boháčů, členů JZD, r. 1952.

zachovalo soukromé vlastnictví půdy.⁸⁹ V úvodu stanov JZD z roku 1949 se k problému „*co je jednotné zemědělské družstvo*“ uvádí: „*Zemědělské družstevnictví bylo však ovládnuto vesnickými boháči, kteří ho zneužili ve svůj prospěch a tak nemohla rolnickému lidu přinést to, co jejich zakladatelé od nich očekávali. Jednotné zemědělské družstvo, které má za účel sjednotit veškerý družstevní život na vesnici, je naproti tomu budováno na lidových a demokratických zásadách, které zaručují, že toto družstevní hnutí bude sloužit malým a středním rolníkům a ostatnímu pracujícímu lidu. Jeho posláním je, aby pomáhalo rolníkům ke zvelebení zemědělské výroby, k plnění pětiletého plánu v zemědělství a působilo ke zvýšení kulturní a sociální úrovně venkova.*“⁹⁰ Argumenty pro vstup do JZD zněly samozřejmě menším rolníkům přitažlivě. Pro úspěch jednotlivého JZD bylo nutné vypracování plánu vzájemné pomoci při žňových a jiných pracích. V případě, že by prostředky družstva nestačily k včasnému provedení plánu, mohlo uzavřít dohodu se státní strojní stanicí, která obci potřebné stroje zajistila. Aby byla socialistická velkovýroba úspěšná, muselo dojít ke scelení pozemků a ke svodu dobytka do společných stájí. Scelování měli provádět rolníci sami v rámci družstev a na základě dobrovolnosti: „*Rolníci z vlastní zkušenosti dobře vědí, jak jim dosavadní roztržitost jejich pozemků stěžuje hospodaření, za tohoto stavu je znesnadněno plnění pětiletého plánu, využití strojů a zvýšení výrobnosti. Proto jedním z důležitých prostředků jak z hospodárnit zemědělskou práci, zvýšit výrobnost v zemědělství a tím také životní úroveň rolníků, je zcelování pozemků.*“⁹¹ Tzv. scelovací zákon, přesněji řečeno zákon č. 47/1948 Sb. o technicko-hospodářských úpravách pozemků, měl kromě zákonného podkladu pro rozorávání mezí a scelování pozemků, ještě vedlejší účel, neboť se stal „*jedním z nejdůležitějších nástrojů při izolování vesnických boháčů.*“⁹²

Ve způsobu vlastnictví a užívání výrobních prostředků a v možnosti společné živočišné a rostlinné výroby spočívalo rozdělení JZD do čtyř základních typů. V řadě obcí existoval nejprve přípravný výbor JZD. V družstvu I. typu si rolníci měli vzájemně pomáhat při polních pracích, společně užívat družstevního i soukromého inventáře, ovšem základní výrobní prostředky zůstali v soukromých rukách. Sklizeň se rozdělovala každému z jeho vloženého pozemku. V případě II. typu se již rozorávaly meze a zaváděl se společný osev,

⁸⁹ NA, f. KSČ – ÚV – Oddělení zemědělství, sv. 49, arch. j. 655. Vzorové stanovy JZD 1952. Srov. NA, f. KSČ – ÚV – Oddělení zemědělství. Kolchozní stanovy. Třebíč 1945. V těchto kolchozních stanovách, které poprvé vyšly v roce 1935, bylo naopak stanoveno, na rozdíl od pozdějších zásad pro JZD z roku 1949, že do kolchozů se kulaci nepřijímají.

⁹⁰ NA, f. KSČ – ÚV – Oddělení zemědělství, arch. j. 72. Stanovy JZD ze 7. března 1949.

⁹¹ NA, f. KSČ – ÚV – Oddělení zemědělství, arch. j. 72. Stanovy JZD ze 7. března 1949.

⁹² Tajná zpráva VII. Odboru ministerstva zemědělství o omezování a zatlačování vesnických boháčů zaslaná VIII. Odboru ministerstva zemědělství z 27. ledna 1951. In: PŠENÍČKOVÁ, Jana (ed.): *Zemědělské družstevnictví. Kolektivizace zemědělství. Vznik JZD 1951.* Edice dokumentů z fondů Státního ústředního archivu v Praze. Praha 1999, str. 29.

čímž vznikala rostlinná velkovýroba. V prvních, opatrných letech zakládání JZD převažovaly samozřejmě první dva typy. Do JZD nižších typů vstupovali především ti, kteří tak říkajíc neměli co ztratit, tedy bývalí deputátníci, domkáři a kovorolníci. Ve III. typu JZD se zaváděla živočišná velkovýroba, tzn. členové odevzdali svůj dobytek a nechali si jen zvířectvo pro svou osobní potřebu. Odevzdávali také svůj inventář a výsledky společné práce si rozdělovali podle jejího množství, kvality a významu. Ve IV., nejvyšším typu byly společné již všechny základní výrobní prostředky, zavedena byla rostlinná i živočišná velkovýroba a rolníci si výsledky své práce rozdělovali podle odpracovaných jednotek. Každý člen musel odpracovat minimální počet jednotek, plat mu byl vyplácen během roku jako záloha a ke konci roku obdržel zbytek podle celkového zisku družstva.⁹³ Počet jednotných zemědělských družstev se v první etapě mezi léty 1949–1953 rychle rozrůstal, koncem roku 1950 byla JZD v 25 % všech obcí v ČSR a na začátku roku 1951 jich existovalo již 7110. Členové KSČ tvořili přibližně 70 % všech členů družstva.⁹⁴ Počet jednotných zemědělských družstev se zvyšoval zejména kvůli agitaci pod hesly typu „Celá obec do JZD“ apod. Komunistická strana pochopitelně věnovala záležitostem kolem propagace družstev velkou pozornost. Prostřednictvím agitačních kampaní, přesvědčovacích brigád, místního tisku, či rozhlasu nabádala rolníky ke vstupu. Více v kapitole o agitaci a propagandě na vsi.

Jedním z hlavních měřítek úspěšnosti kolektivizace byl počet nově založených JZD a rozšiřování půdní a členské základny stávajících družstev. Podle úspěšnosti Jednotných zemědělských družstev je pak odvozováno dnes již tradiční (a zatím nijak nezpochybněné) rozdělení kolektivizace na tři etapy. První fáze kolektivizace, oficiálně zahájené vejitím zákona o JZD č. 69/1949 v platnost a pouze pomyslně ukončené rokem 1953, se vyznačovala překotným zakládáním družstev, nepromyšlenou agitací a organizačními a ekonomickými problémy, způsobenými primitivními způsoby vedení družstev, které do nich vnesli nezkušení bezzemci, zemědělství dělníci a bývalí deputátníci. Ukázkovým okresem je v tomto ohledu zemědělský okres Kolín, kde v letech 1950–1952 vzniklo celkem 79 jednotných zemědělských družstev (v roce 1950 celkem 13 JZD, o rok později 17 a v roce 1952, který se všeobecně vyznačoval největším početním nárůstem družstev, vzniklo 44 JZD).⁹⁵ Neúspěchy v počátečním socialistickém hospodaření se komunistická strana pokusila svést na sedláky, kulaky, a to jak v případě, že byli členy družstva (nebo dokonce v jejich vedení, jak jsem již tuto možnost naznačila výše), tak v případě, že doposud odolávali a do družstva odmítali

⁹³ KOZÁK, Jan: *Dramatické kapitoly z boje o kolektivizaci vesnice*. Nakladatelství politické literatury, Praha 1963. Srov. FEIERABEND, Ladislav: *Zemědělské družstevnictví v Československu do roku 1952*. Volary 2007, str. 66n.

⁹⁴ KUBAČÁK, Antonín: *Dějiny zemědělství v českých zemích. II. Díl. 1900–1989*. Praha 1995, str. 175.

⁹⁵ *40 let budování socialismu na Kolínsku*. Kolín 1985, str. 52.

vstoupit. Léta 1951–1953 se tedy navíc vyznačují zvýšenou kriminalizací sedláků, o níž bude řeč v následující kapitole.

Ačkoliv roky 1952 až 1953 byly vedením strany plánovány jako přelomové, neplánovaně se přelomovým stal až rok 1953, potažmo 1954, kdy vyvrcholila krize družstev hromadným vystupováním z družstev a jejich zanikáním. Druhá fáze kolektivizace, ohraničená právě rokem 1953 a rokem 1955, se označuje jako přechodná, během níž strana a vláda hledaly novou cestu a nové způsoby, jak rolníky znovu přesvědčit o výhodách socialistického hospodaření a jak se vypořádat s kulaky. Historickým předělem mezi první a přechodnou fází kolektivizace se stal projev prezidenta Antonína Zápotockého na Klíčavské přehradě 1. srpna 1953, který se stal nechtěným impulsem pro hromadné vystupování nespokojených rolníků z JZD. Závěrečná fáze kolektivizace je datována od roku 1955, i když v praxi se rozbíhala spíše až v roce 1956 a znamenala téměř úplný zánik soukromého hospodaření.

V roce 1960, kdy kolektivizace oficiálně skončila, byla většina zemědělské půdy obhospodařována socialistickým sektorem, tzn. buď státními statky nebo jednotnými zemědělskými družstvy. Hlavní úlohu v rozvoji družstev a tudíž v rozvoji venkova měly sehrát národní výbory. Jejich významu je proto věnována následující kapitola.

2. 4. 2 Úloha složek státní správy při kolektivizaci

Na okresní úrovni zajišťovaly plynulý rozvoj zemědělské výroby okresní národní výbory (dále jen ONV) a velmi podstatnou roli sehrály i okresní stranické výbory (dále jen OV).

Mezi hlavní funkce OV patřilo rozhodování o funkcionářích a pracovnících vesnických organizací a závodních rad. Do jejich kompetence patřilo schvalování předsedů JZD III. a IV. typu, předsedů, instruktorů, referentů a důvěrníků v kulturní, hospodářské či vzdělávací oblasti a také v orgánech lidové správy. OV vybíraly ředitele škol, knihoven či redaktory vesnických novin. Jako druhá nejnižší složka stranického aparátu měl OV dohled nad těmi nejnižšími základními organizacemi. Jak důležitou organizační složkou v aparátu komunistické strany byly okresní výbory, vyplývá i z pokynů sekretariátům OV z března 1949, kde je na ně jasně převedena odpovědnost za propagaci JZD.⁹⁶

V souladu s generální linií výstavby socialismu spočíval jeden z hlavních úkolů ONV v politicko-organizačním zajištění rozvoje združstevňování. V rámci IX. zemědělského

⁹⁶ BURSÍK, Tomáš: OV KSČ v Příbrami. In: *Podbrdsko 12*, 2005, str. 127n. Srov. JUNĚCOVÁ, Jiřina (ed.): *Zemědělské družstevnictví. Kolektivizace zemědělství. Vznik JZD 1948–1949*. Edice dokumentů z fondů Státního ústředního archivu v Praze. Praha 1995, str. 84n.

referátu bylo jejich úkolem rozvoj JZD prostřednictvím přípravy a kontroly výrobních plánů, dále zajištění školení a výchovy družstevníků a zemědělské mládeže. Ke kontrole stávajících JZD se zřídily speciální komise pro JZD, které každý měsíc zasílaly hlášení o stavu združstevňování na zemědělský referát při KNV. V plánu práce na rok 1951 skupina pro rozvoj JZD např. uvedla, že bude dbát, aby „*JZD II. a III. typu dodržovala celoroční plán, aby správně účtovala a nepřekračovala výši stanovených záloh, aby byly jarní práce a žně skončeny dle plánu*“.⁹⁷ Dalším vytyčeným úkolem na rok 1951 bylo zbavit JZD vesnických boháčů a vyloučit je z družstev. Součástí práce ONV byla samozřejmě i činnost osvětová a propagační. Od roku 1950, kdy v platnost vstoupil nový trestní zákon správní č. 88/1950 Sb. přijatý 12. července 1950, vyřizovaly okresní národní výbory také trestní agendu prostřednictvím trestních komisí.

Zásadní složkou státní správy na vesnici byly místní národní výbory (dále jen MNV), při nichž působila řada organizací uplatňujících se především při provádění jednotlivých etap pozemkové reformy. Brzy po příjezdu vlády z Košic do Prahy vydal totiž ministr Ďuriš Směrnice pro Národní výbory o nejnútnejších opatřeních v zemědělství, ve kterých vyzval rolníky, aby nečekali na vydání příslušných nařízení a sami přebírali moc na vesnici do svých rukou.⁹⁸ Spolu s rolnickými komisemi tak měly národní výbory v prvních týdnech po skončení války v některých oblastech neomezenou moc.⁹⁹ Rozhodující funkci v MNV mělo plénum, rada a předseda. Důležité postavení měl zemědělský referent, který spolupracoval s rolnickou komisí nebo místní organizací komunistické strany. K místnímu národnímu výboru byla většinou dále přidružena zemědělská komise, provádějící periodické soupisy ploch a zvířectva, jejíž význam se zvýšil především po vyhlášení dvouletého hospodářského plánu v květnu 1946. „Dvouletka“ byla zahájena na celostátním sjezdu zemědělců v rámci tzv. budovatelského vládního programu vzešlého z jarních voleb téhož roku. Katastrofální sucho roku 1947, ale zřejmě i nezkušenost zemědělských dělníků jakožto hospodářů plnění dvouletky narušilo.¹⁰⁰ Členové zemědělských komisí na vesnicích působili jako dohlížitelé plnění zemědělských dodávek. MNV měly za úkol pečovat o nerušenou a úspěšnou zemědělskou výrobu, přičemž splnění zemědělského plánu měly dosáhnout také s pomocí účinné propagandy a organizováním výrobních soutěží. Od roku 1950, kdy vstoupil v platnost

⁹⁷ SOKA Mělník, ONV Kralupy nad Vltavou, k. č. 24, inv. č. 288.

⁹⁸ Směrnice ministerstva zemědělství pro Národní výbory o nejnútnejších opatřeních v zemědělství z 10. května 1945. In: PŠENIČKOVÁ, Jana (ed.): *Zemědělské družstevnictví. Podmínky pro vznik JZD 1945*. Edice dokumentů z fondů Státního ústředního archivu v Praze. Praha 2004, str. 19.

⁹⁹ KUBAČÁK, Antonín: *Dějiny zemědělství v českých zemích. II. Díl. 1900–1989*. Praha 1995.

¹⁰⁰ Více SLEZÁK, Lubomír: Vratká stabilita poválečného zemědělství. In: RAŠTICOVÁ, Blanka (ed.): *České a slovenské zemědělství v letech 2. světové války: sborník příspěvků z mezinárodní konference konané ve dnech 17. a 18. dubna 1996*. Studie Slovákého muzea, Uherské Hradiště 1996.

již zmíněný zákon trestní zákon správní č. 88/1950 Sb., se i při MNV zřizovaly trestní komise.

Rozhodovací činnost národních výborů, resp. trestních komisí podstatně zvýšila počet trestních postihů rolníků a tzv. kulackých procesů. Národní výbory měly dle nařízení provinění malých a středních rolníků posuzovat mírněji než u větších sedláků. Ti měli být souzeni v dobře politicky připraveném procesu, který měl mít i propagandistické účinky na místní obyvatele. Trestní komise, které stály na nejnižším stupni ve správní hierarchii, tzn. tříčlenné komise místních národních výborů měly mít následující složení: předsedou byl referent MNV pro vnitřní věci a bezpečnost, jeden člen pocházel z řad pokrokových zemědělců a druhý z dělnictva. Všichni členové museli projít politickým školením na ONV.¹⁰¹ Stejně složení pak měly trestní komise při ONV. Z hodnocení trestně-správní agendy místních národních výborů však vyplývá, že s naplněním úkolů „shora“ měly některé výbory problémy, nebo tomuto svému úkolu věnovaly málo péče. Podle hodnocení ze srpna 1952 v mělnickém okrese dokonce MNV „dosud nepochopily význam trestního řádu správního“ a žádosti o pravidelné zasílání posudků, protokolárních výsledků a dalších dokumentů na ONV „zůstávají v mnoha případech u MNV bez povšimnutí a tím prodlužují skončení trestního řízení s uvedeným pachatelem“.¹⁰² Náprava uvedeného problému spočívala v uspořádání školení o náplni trestního zákona správního pro bezpečnostní referenty místních výborů.

Také místní (vesnické) organizace KSČ měly dbát o „očistu“ okresu. Zatímco místní národní výbor měl podle pokynů okresního výboru řídit spíše politický život v obci a zajistit bezpečnost, místní vesnická organizace (MO) se více zabývala zemědělskou problematikou. Právě tyto organizace především měly zajistit přechod vesnice k socialismu. Jejich úkolem bylo také zajistit politickou přípravu vyloučení vesnického boháče z JZD a případně i z KSČ, byl-li členem. Místní stranické organizace byly z téměř 70 % obsazeny dělníky. Problémem tedy byl nízký zájem rolníků podílet se na stranickém životě obce. Vlažný vztah rolníků ke straně byl zřejmě způsoben nařízením, že „rolník, který se dosti rychle nerozhodne pro vstup do JZD, do strany nepatří“.¹⁰³ Možná právě kvůli této rozšířené tezi bylo v roce 1951 ve stranických organizacích Pražského kraje 8603 rolníků, zatímco o dva roky dříve jich bylo ještě 20 652. Do roku 1958 klesl počet rolnických členů místních stranických organizací na číslo 5356. Z pochopitelných důvodů nebyli zastoupeni kulaci, ale velmi málo bylo také

¹⁰¹ SOKA Mělník, f. ONV Kralupy nad Vltavou 1945–1960, k. č. 193, inv. č. 556, sign. 268. Ustanovení trestní komise MNV ze dne 30. 10. 1951.

¹⁰² SOKA Mělník, f. ONV Mělník 1951–1954, k. č. 36, inv. č. 377/1. Dopis referenta pro vnitřní věci ONV Mělník všem místním národním výborům ze dne 28. srpna 1952.

¹⁰³ PELIKÁN, Dragutin: Vesnice Středočeského kraje na počátku socialistické přestavby zemědělství. In: *Středočeský sborník historický*, č. 10, 1975, str. 16.

středních rolníků. Dalším problémem bylo stárnutí politicky aktivních jedinců ve straně – osob starších 50ti let bylo ve vesnických organizacích přes 90 %.¹⁰⁴

Samozřejmou součástí činnosti jak místních národních výborů, tak vesnických organizací KSČ bylo vystavování kádrových posudků podle žádostí z ONV či KNV. Místní národní výbory se např. vyjadřovaly k žádosti o podmíněčné propuštění odsouzených zemědělců z vězení, nebo k žádostem o prominutí peněžních trestů, a z prozkoumaných případů vyplývá, že místní národní výbory se k žádostem stavěly ve většině kladně, zejména s ohledem na nedostatek pracovních sil v obci, nebo kvůli nezajištěnému majetku a rodině odsouzeného kulaka. Jako příklad lze uvést jedno ze stanovisek MNV z okresu Mělník, a to vyjádření MNV v Březince k žádosti o prominutí celého trestu zemědělce Františka Šustra, odsouzeného v lednu 1954 lidovým soudem v Mělníku k trestu odnětí svobody v délce 6 měsíců a k peněžní pokutě: „*K vašemu přípisu projednala rada MNV v Březince celý případ a po diskusi rozhodla následovně: jeho odchodem [F. Šustra, pozn. aut.] nastoupením trestu, zůstalo by celé hospodářství bez hospodáře a dozoru a tím by nastalo další neplnění úkolů a dodávek. Občanstvem bylo naznačeno, že by nikdo na tomto hospodářství po jeho odchodu nepomáhal. Doporučuje tudíž rada MNV, aby jeho žádosti bylo vyhověno.*“¹⁰⁵ Žádost i přes kladné doporučení MNV okresní národní výbor zamítl. Přes vesměs kladná doporučení rada ONV naopak upřednostňovala ideologické hledisko. Jako např. v tomto rozhodnutí Rady ONV Mělník ve věci žádosti manželky odsouzeného soukromého zemědělce Jana Matouše ze Lhotky o prominutí zbytku jeho trestu: „*Přestože MNV ve Lhotce doporučuje, aby jeho žádosti bylo vyhověno v zájmu řádného hospodaření, navrhuje se, aby žádost o prominutí zbytku trestu cestou milosti prezidenta republiky byla zamítnuta, a to z těchto důvodů: Pracovní morálka Jana Matouše po dobu výkonu trestu není dobrá, do pracovní soutěže se nezapojil a veřejné dění ho nezajímá. (...) Nejsou žádné předpoklady, že jeho předčasným propuštěním by se stal řádným a platným členem nové socialistické společnosti a naopak odpykání plného trestu může z hlediska výchovného Janu Matoušovi jenom prospěti.*“¹⁰⁶

Neochota rolníků vstupovat do družstev a chabé výsledky družstev provázely začátky kolektivizace. Ačkoliv jak vyplývá z kapitoly věnované kolektivizační krizi, problémy družstev přicházely „zevnitř“, nikoliv „zvnějšku“. Za viníky tohoto stavu byli v souladu s generální linií strany označováni kulaci, neboli vesničtí boháči a stranický boj proti nim se

¹⁰⁴ PELIKÁN, Dragutin: Vesnice Středočeského kraje na počátku socialistické přestavby zemědělství. In: *Středočeský sborník historický*, č. 10, 1975, str. 16.

¹⁰⁵ *SOka Mělník*, f. ONV Mělník 1951–1954, k. č. 25, inv. č. 081/54. Odpověď MNV Březinka z 2. dubna 1954 Březinka na žádost ONV Mělník.

¹⁰⁶ *SOka Mělník*, f. ONV Mělník 1951–1954, k. č. 25, inv. č. 081/54. Rozhodnutí Rady ONV ohledně žádosti J. Matouše o podmíněčné propuštění.

stal charakteristickou součástí kolektivizace. Bohatí sedláci, označovaní režimem za kulaky, či vesnické boháče, netvořili z celkem pochopitelných důvodů oblíbenou skupinu obyvatel, což se válečným a poválečným strádáním ještě zhoršilo. Zejména ve městech panoval názor (podpořený dobovou propagandou), že sedláci za okupace zatajovali zásoby a nechávali si vše jen pro vlastní potřebu, zatímco města, dělníci a venkovská chudina hladověly. Rolníci obecně navíc ztělesňovali původní, prvorepublikové hodnoty, vůči kterým se nový, socialistický režim potřeboval vymezit. Negativní postoj vůči nim vyplýval také z jejich více či méně domnělého napojení na agrární stranu. Nepopulární pověst voličů a příznivců agrární strany ovšem po válce získali téměř všichni obyvatelé venkova, a to jak v očích veřejnosti, tak v očích představitelů vládnoucích struktur. Jak trefně píše Jiří Pernes, „na zemědělském obyvatelstvu tak ulpělo jakési těžko definovatelné ódium reakcionářů a pravičáků, nebezpečných 'pokrokovému' vývoji, který směřoval k 'socializující demokracii', jak to Edvard Beneš charakterizoval. Souzněl tak s názorem většiny obyvatelstva, frustrovaného strašným prožitkem velké hospodářské krize 30. let.“¹⁰⁷ Absence solidarity se sedláky a většími rolníky a potlačovaná závist bývalých deputátníků či bezzemků přetrvala i do padesátých let.

2. 4. 3 Za „mírové žně“. Agitace na vsi

Jak již bylo řečeno, období do poloviny roku 1953 se vyznačovalo rychlým a mohutným zakládáním zemědělských výrobních družstev. Každá vesnice mohla být považována za socialistickou teprve tehdy, měla-li jednotné zemědělské družstvo. Rychlý nárůst počtu JZD nastal díky různým formám propagandistické kampaně – díky tisku, ale také rozhlasu, besedám a osobní agitaci mezi rolníky. Organizaci a kontrolu provádění masové agitační práce v jednotlivých krajích mělo na starosti Kulturně propagační oddělení ÚV KSČ, později Oddělení propagandy a agitace. Pravidelně se konaly porady na ÚV a také v příslušných odděleních krajských a okresních národních výborů. Vedoucí Kulturně-propagačního oddělení a jeho nejbližší spolupracovníci (v první polovině 50. let jím byl Gustav Bareš) vyžadovali od příslušných odborů – v případě agitace se jednalo o Odbor agitace - každý týden zprávy o činnosti. Na okresní úrovni měly tyto otázky na starosti Oddělení propagandy a agitace OV KSČ, na základní úrovni se politicko-hospodářskými okolnostmi vzniku a následného fungování družstva pravidelně zabývaly na svých schůzích místní národní výbory.

V některých vesnicích se však schůze těšily jen malé účasti a tzv. masová politická

---

¹⁰⁷ PERNES, Jiří: Politické a sociální předpoklady kolektivizace zemědělství v Československu. In: BLAŽEK, Petr – KUBÁLEK, Michal (eds.): *Kolektivizace venkova v Československu 1948–1960 a středoevropské souvislosti*. Praha 2008, str. 78.

práce se nesečkávala s velkým úspěchem. Do nepřilíš aktivních vesnic, kde JZD stále nebylo založeno, případně kde neprosperovalo, byli vysíláni instruktoři okresních či krajských národních výborů, nebo straníci z průmyslových závodů. Úroveň jejich politické vyspělosti však bývala velmi nízká, neboť stačili před svým vysláním na vesnici absolvovat často jen jednodenní školení. Obvykle ani neměli žádné zkušenosti s jakýmkoliv hospodařením. Přesto nejvyšší stranické orgány věnovaly významu agitátorů a vypracování propagandistických materiálů na svých poradách značnou pozornost. Krajské výbory se měly dle úkolů ústředního výboru postarat o „rozvinutí osobní agitace ve dvou dům od domu“.¹⁰⁸ Agitátoři (někdy označovaní jako desítkoví důvěrníci) měli rolníkům vysvětlovat mezinárodní situaci a výhody společného hospodaření: „Budeme všem rolníkům na názorných příkladech ukazovat, jak společné obdělávání půdy v JZD umožňuje velké úspory a zvýšení finančního výnosu.“¹⁰⁹

Nejdůležitější událostí zemědělského roku byly bezesporu žňové práce. Jejich agitační zajištění bylo řízeno ze samotného odboru agitace ideologického oddělení ÚV KSČ, jehož činnost se k úspěšné kampani upínala již od května. Krajské a okresní výbory měly dle pokynů sekretariátu ÚV věnovat žním mimořádnou pozornost včetně důkladné propagandistické přípravy, neboť „žňové období je největší příležitostí, aby JZD zejména vyšších typů prokázala převahu družstevní velkovýroby nad individuální malovýrobou nejen lepší organizací práce, nýbrž i dosažením vyšších výnosů“.¹¹⁰ Pozornost při kampani za včasné a úspěšné žně měli okresní a krajské funkcionáři věnovat pochopitelně také kulakům, kteří měli být tzv. odhaleni jako sabotéři prosperity družstva: „Odhalit ho tak, aby jeho vyloučení z družstva se stalo požadavkem samotných družstevníků“.¹¹¹

Žně byly chápány jako nejlepší příležitost ukázat úspěšnost nebo naopak neúspěšnost jednotlivých družstev. Úkolem okresních výborů proto bylo zajistit vydávání tzv. žňových novin a bleskovek, což byla v podstatě letní obdoba informačního zpravodaje. V nich se téměř každý den zveřejňovaly výsledky žní, hodnotily se nejlepší pracovní výkony a naopak se pranýřovala zaostávající družstva. Autoři článků a výzev se měli zaměřit na úspěšné plnění žní a sledování okresní i krajské soutěže JZD. Organizaci soutěžení, které mezi vesnicemi mělo vést ke zvýšení produktivity práce a tím ke zvýšení hektarových výnosů a zlepšení chovatelských výsledků, měli na starosti místní národní výbory ve spolupráci s družstvy.

¹⁰⁸ NA, f. Kulturně-propagační oddělení ÚV KSČ 19/7, sign. 27. Z návrhu kulturně-propagačním tajemníkům krajských výborů Č z 6. března 1950.

¹⁰⁹ NA, f. Kulturně-propagační oddělení ÚV KSČ 19/7, sign. 27. Z návrhu kulturně-propagačním tajemníkům krajských výborů KSČ z 6. března 1950. Agitátorům mělo pomoci i zvláštní vydání Rudého práva, které u příležitosti 1. máje vydalo brožuru „Sešit agitátora na vesnici“.

¹¹⁰ NA, f. Kulturně-propagační oddělení ÚV KSČ 19/7, sign. 27. Usnesení ÚV KSČ z 18. května 1951 o přípravách žňových prací.

¹¹¹ Tamtéž.

Soutěžilo se o nejlepší pracovní skupiny v JZD v obecním, okresním, krajském a celostátním měřítku, o nejlepší JZD v okrese, kraji a republice, o nejlepší obec v okrese a o nejlepšího zemědělce v obci a okrese. Odměnou byly putovní vlaječka předsedy MNV, čestné uznání předsedy ONV, popřípadě za vítězství v celostátní soutěži diplom od ministra zemědělství. Nejlepší pracovní skupiny mohly být také odměněny exkurzí nebo zájezdem např. na zemědělskou výstavu do SSSR. Především v tomto ostře sledovaném období byly využity i prostředky názorné agitace - nástěnné noviny, výstavní skřínky, desky cti a hanby.

Uveřejnění na „desce hanby“ bylo chápáno jako vedlejší forma trestu vysloveného trestní komisí ONV, spolu s uveřejněním provinění ve vesnických novinách. Trestní komise např. v roce 1954 potrestala Josefa Šestáka za neplnění povinných dodávek zaplacením pokuty 1000 Kč a navíc uveřejněním nálezu na úřední tabuli MNV v místě bydliště obviněného po dobu 14 dnů a uveřejněním ve *Vesnických novinách Mělnicka*.¹¹²

Jedním z problémů, se kterými se protagonisté agitace na vesnicích setkávali, bylo opožděné vydávání agitačních materiálů – brožur a plakátů, které mělo na starosti Kulturně-propagační oddělení ÚV KSČ. Brožury byly vydávány k jednotlivým tématům zvláště a na nižší úrovni je agitátoři nedokázali včas a správně využít. Po mnohých se stížnostech bylo na poradě sekretariátu ÚV rozhodnuto, že se jednotlivé brožury vydávat nebudou a namísto toho se vydá jedna brožura se studijním materiálem na celý rok. Tím se mělo zajistit, že každá základní stranická organizace obdrží podklady pro agitaci a školení včas.¹¹³

Mimořádnou formou propagandy a agitace v období žní bylo také zřizování tzv. agitačních středisek (často byla zřizována také před volbami do národních výborů). Náplní těchto středisek, která se po splnění agitačního úkolu často zase zrušila, bylo promítání filmů, pořádání besed, přednášek, školení agitátorů apod. Jak již bylo řečeno, tato školení byla často jen jednodenní a úroveň jejich pozdější politické práce na vesnici nebyla příliš valná. Do kampaní za úspěšné žně se zapojil také rozhlas – místním rozhlasům byly z KNV zaslány konkrétní relace, v nichž měli hlasatelé uvádět dobré příklady z minulých směn a měli vyzývat k urychlení sklizně při směně následující. Především v době žní se uplatnily tzv. rozhlasové vozy, jejichž cílem bylo podněcovat soutěživost jednotlivých obcí.¹¹⁴

Během žní byly zapojeny i děti – pod vedením učitelů měly vytvářet plakátové výzvy, tzv. bleskovky. Jednalo se o krátké textové zprávy, nejčastěji ilustrované s

¹¹² *SOKA Mělník*, f. ONV Mělník, k. č. 17, inv. č. 377/4. Zápis ze zasedání trestní komise rady ONV v Mělníku dne 8. října 1954. Ukázka desky cti viz příloha č. 2 a 3.

¹¹³ *NA*, f. Kulturně-propagační oddělení ÚV KSČ 19/7, sign. 27. Usnesení sekretariátu ÚV KSČ o včasné dodávání agitačně-propagačního materiálu krajům, okresům a základním organizacím z června 1951.

¹¹⁴ Ukázka agitačního vozu viz příloha č. 4.

jednoduchým sdělením buď negativního charakteru, zaměřené proti vesnickým boháčům, nebo naopak charakteru pozitivního, na podporu budovatelského úsilí. Na nástěnných tabulích, poutačích na návsích, na úřadech i ve školách měly být neustále zveřejňovány výsledky žní. Děti také tvořily většinu ve sborech, které měly doprovázet pracovníky na nedělní směnu a „zajistit radostný nástup k nedělní směně se zpěvem a hudbou“.¹¹⁵ Sbory byly však častěji nahrazovány vysíláním místního rozhlasu. Dalším zajímavým fenoménem na podporu žňových prací bylo vypracovávání slohových prací na školách adresovaných ve formě dopisu rodičům jednotlivých dětí. Děti v dopisech, jejichž strukturu předem určil referát školství, osvěty a tělovýchovy při ONV, vyzývaly své rodiče k účasti na žňových brigádách dle hesla „*Letos všichni bez rozdílu pomáháme na žních míru*“. Dle instrukcí z ONV musel být jeden odstavec v dopise věnován v 50. letech častému propagandistickému prvku – stálému válečnému nebezpečí hrozícímu ze Západu: „*Milý tatínku a maminko, jistě víte, co znamená válka. (...) Víte, že válku chtějí jen boháči. V západním Německu se tvoří nová armáda. Proto musíme zabránit válce. A víte jak? Jedině prací. Proto tě prosím, tatínku, abys šel vypomoci třeba i v noci. Maminko, teď se budou vyorávat brambory, vid', že půjdeš pomoci?*“ píše se v jedné ze slohových prací studenta střední školy v Mělníce.¹¹⁶

Součástí agitace za socialistickou vesnici byla i tzv. osvětová činnost, která měla kulturně povznést vesnici a kterou mělo na starosti ve většině případů osvětové (ideologické) oddělení při ONV. Např. v nařízeních osvětového oddělení při ONV Sedlčany pro rok 1953 se dočteme, že „*obecní a lidové knihovny, včetně kronikářů a místních rozhlasů veškerou svoji masově politickou a kulturně osvětovou práci v jarním období 53 zaměří k nejúčinnější pomoci řádně připravit a provést v agrotechnických lhůtách s použitím nových pracovních metod všechny jarní práce.*“¹¹⁷ Slibování lepších kulturních, vzdělanostních, bytových a také hygienických podmínek bylo součástí kampaně na získání a hlavně udržení pracovníků JZD. Jaká byla náplň činnosti výše uvedeného osvětového oddělení, si můžeme udělat představu i z následující pasáže plánu na rok 1953: „*Dále a hlouběji budeme rozvíjet naši masově-politickou práci za socializaci vesnice, více budeme používat bleskovek na sáčkích, nástěnek v prodejnách, ukazovat dobré výsledky a pranýřovat vesnické boháče a neplničy.*“¹¹⁸ Součástí osvětové činnosti byly i besedy, často v rámci předžňové kampaně. Na programu těchto besed

¹¹⁵ *SOka Mělník*, f. ONV Mělník, k. č. 36 – Veřejná osvětová péče, inv. č. 377. Národní žňová směna – propagace. Nedělním směnám se také v dobových materiálech říkalo národní nebo také mírové směny. V pokynech, které putovaly z KNV na ONV a dále místním národním výborům se pamatovalo také na to, aby směnu v neděli nenarušily tradiční sobotní zábavy: „*Pokud máte v obci v sobotu taneční zábavu, dáte povolení jen do 24. hodiny, aby se mohli účastníci dostavit na národní směnu svěží.*“ Tamtéž.

¹¹⁶ *SOka Mělník*, f. ONV Mělník, k. č. 36, inv. č. 377/4. Ukázky dopisu viz přílohy č. 5 a 6.

¹¹⁷ Z úkolů osvětového oddělení při OAV Sedlčany. *SOka Příbram*, f. OAV Sedlčany, k.č. 2.

¹¹⁸ Z politicko-kulturního plánu na 1. čtvrtletí roku 1953. *SOka Příbram*, f. OAV Sedlčany, k. č. 3.

býval zpěv, recitování básní, promítání filmů se zemědělskou tematikou a loutkové divadlo. Na podobném principu fungovaly i tzv. agitační neděle, taktéž iniciované okresními výbory před žňovými pracemi. Předsednictvo ONV vybralo několik agitačních dvojic z těch „nejvyspělejších soudruhů“ a vyslalo je do obcí, aby svým přesvědčováním rolníků zajistili co nejlepší výsledky žní. Zatímco iniciativa okresních pracovníků v oblasti kulturně-osvětové činnosti na vesnici byla dostatečná, na místní úrovni už tomu tak nebylo, což platí obecně pro naplňování všech nařízení přicházejících z vyšších složek státní správy.

Agitační kampaně na vesnici zesílily zejména v druhé polovině 50. let, tedy v poslední fázi kolektivizace. Kampaň byla namířena především na střední rolníky, jejichž vstup do družstev byl z ekonomického hlediska nutný. Také v tisku byla znát snaha o pozitivní přístup k těm, kteří dosud váhali. Převažovaly proto články o úspěších, o vzrůstajícím počtu nových JZD a o nových družstevnících. Rolníci, kteří doposud lpěli na soukromém hospodaření a nebyli v první fázi kolektivizace kriminalizováni, a tudíž neměli s režimem tu nejhorší zkušenost, tak byli neutuchající propagandou postupně přesvědčeni, že mimo družstvo není naděje na úspěšné hospodaření.¹¹⁹

---

¹¹⁹

Ukázka závazku k včasnému zajištění žní viz příloha č. 7.

3. Strana proti kulakům

3. 1 Legislativní opatření

Na základě vyhlášené generální linie se nedílným a velmi výrazným prvkem výstavby socialismu stala diskriminace kulaků prostřednictvím platných (a v průběhu 50. let často novelizovaných) zákonů z předúnorového i poúnorového období a řady rozličných administrativních opatření, jejichž poměrně svévolnému uplatňování napomáhala mimo jiné nejasně vymezená kulacká kategorie.

Ruské označení „kulak“ nebylo v češtině nahrazeno žádným jednoslovným vyjádřením a na mnoha stranických schůzích se řešilo, jak pojmenovat tohoto třídního nepřítele v našich podmínkách. Ve většině případů, zejména v úřední agendě na okresní a místní úrovni, se užívalo pojmenování vesnický boháč. Ve sporech mezi nejvyššími funkcionáři však také šlo o obsah slova kulak, tedy zda je kulak ten „*kdo neplní dávky*“ (Antonín Zápotocký), nebo ten „*kdo vykořisťuje*“ (Václav Kopecký) nebo zkratka ten, kdo má více jak 15 či 20 ha půdy.¹²⁰ Svou roli také hrála zemědělská charakteristika daného okresu, či kraje – jednalo-li se o řepařskou oblast, byl za kulaka označen i majitel 8 a více ha. Do kulacké kategorie však mohl spadat i rolník s menší výměrou než 8 ha, pokud byl majitelem hospody, mlýna či jiné živnosti.

Jelikož považovalo boj proti vesnickým boháčům za prioritu, snažilo se vedení KSČ od počátku své vlády „kulackou“ kategorii vymezit, a to nejen výměrou půdy – naopak měla být nalezena „*jiná kritéria pro vymezení kapitalistických živlů na venkově*“.¹²¹ Tím pochopitelně získalo pronásledování osob, označených za vesnické boháče, nezřídka svévolný charakter. Oním jiným kritériem měl být např. „*rozsah vykořisťování drobných zemědělců stroji, penězi a využíváním pracovních sil*“.¹²² V následujících letech byla výše zmíněná hlediska uplatňována tak říkajíc dle potřeby. Pod vlivem rezoluce Informbyra, v níž bylo jasně formulováno, že „*pouze na základě hromadné kolektivizace zemědělství je možná likvidace nejpočetnější vykořisťovatelské třídy*“,¹²³ byly již na podzim 1948 nastíněny metody k tzv. omezování a zatlačování kulaků. Ministr Ďuriš ve svém projevu na zasedání ÚV KSČ v listopadu 1948 uvedl jako jeden z hlavních bodů zemědělské politiky: „*Omezovat*

¹²⁰ JECH, Karel: *Kolektivizace a vyhánění sedláků z půdy*. Praha 2008, str. 61.

¹²¹ Tamtéž, str. 62.

¹²² BLAŽEK, Petr – JECH, Karel – KUBÁLEK, Michal a kol.: *Akce „K“*. *Vyhánění sedláků a jejich rodin z usedlostí v padesátých letech. Studie, seznamy a dokumenty*. Praha 2010, str. 65.

¹²³ BLAŽEK, Petr – JECH, Karel – KUBÁLEK, Michal a kol.: *Akce „K“*. *Vyhánění sedláků a jejich rodin z usedlostí v padesátých letech. Studie, seznamy a dokumenty*. Praha 2010, str. 31.

kapitalistické živly na vesnici. (...) Mobilizovat malé a střední rolníky na obranu jejich vlastních zájmů před vesnickým kapitalistou.“¹²⁴ Okresní velitelé bezpečnosti byli instruováni nadřízenými krajskými orgány, aby při stíhání trestních činů zemědělců důsledně rozlišovali kategorie drobný a střední rolník a vesnický boháč a posleďně jmenovaným, aby tak říkajíc měřili přísnějším metrem.¹²⁵ Malí a střední rolníci totiž „*musí z každého bezpečnostního zásahu pocítit, že veškerá opatření jsou prováděna k zabezpečení jeho pracovního úsilí a výsledků jeho práce*“.¹²⁶

Opatření, která měla být základem této třídně koncipované zemědělské politiky, byla celá řada, od „třídně“ definovaných povinných výrobních a dodávkových úkolů a trestních postihů za jejich neplnění, přes neposkytování šatenek a některých druhů potravinových lístků, uvalování nucených pachtů a národních správ na majetek, až po politicky motivované vylučování kulackých dětí ze středních a vysokých škol a další formy diskriminace rodinných příslušníků. Tato opatření omezující soukromé hospodaření by se dala rozdělit do čtyř základních skupin: V první skupině by byly veškeré zákony a vládní nařízení, které se týkaly půdy a soukromého vlastnictví včetně mechanizačních prostředků, které byly větším zemědělcům po roce 1949 vykoupeny, nebo zabaveny. Druhou skupinu tvořil systém výkupu zemědělských výrobků a povinných dodávek, který byl nastaven tak, aby větší sedláci dodávali více než menší rolníci, ovšem za podmínek, kdy tak již stěží mohli činit. Třetí skupina zahrnovala různá restriktivní finanční opatření – zvýšení zemědělské daně pro vesnické boháče a nemožnost vzít si úvěr. Do čtvrté skupiny bychom zahrnuli další represivní opatření, které postihovalo nejen hospodáře označené za vesnické boháče, ale i jejich rodiny, a to zejména v zostřeném období let 1951–1953 a v letech následujících. Zvýšení trestních postihů vůči sedlákům a hlavně zvýšení trestních sazeb v tomto období způsobilo zřízení samostatného ministerstva národní bezpečnosti (roku 1950, ministrem se stal Ladislav Kopřiva), čímž se do celého kolektivizačního procesu, resp. do jeho represivní části vložila i Státní bezpečnost, dále zvyšování úlohy generální, krajské a okresní prokuratury a přidělení soudní pravomoci národním výborům přijetím trestního zákona soudního č. 86/1950 a trestního zákona správního č. 88/1950.¹²⁷

Nejdůležitějšími zákony, o které se strana a vláda při protikulackém boji opírala, byly

¹²⁴ PERNES, Jiří: Politické a sociální předpoklady kolektivizace zemědělství v Československu. In: BLAŽEK, Petr – KUBÁLEK, Michal (eds.): *Kolektivizace venkova v Československu 1948–1960 a střeoevropské souvislosti*. Praha 2008, str. 85.

¹²⁵ ABS, f. Velitelství Státní bezpečnosti, 310-28-3. Vyšetřování trestných činů zemědělců. Pokyny ministra národní bezpečnosti Ladislava Kopřivy z 22. prosince 1950.

¹²⁶ Tamtéž. Stíhání vesnické reakce – pokyny.

¹²⁷ BLAŽEK, Petr – JECH, Karel – KUBÁLEK, Michal a kol.: *Akce „K“*. *Vyhnání sedláků a jejich rodin z usedlostí v padesátých letech. Studie, seznamy a dokumenty*. Praha 2010, str. 64.

jednak scelovací zákon č. 47/1948 Sb. z 21. března 1948 o technicko-hospodářských úpravách půdy (HTÚP), který umožňoval nejen vznik souvislých pozemkových celků pro JZD či státní statky, ale také umožnil vykázání nepohodlných sedláků na okraj katastru obce a na půdu horší bonity. Nižší složky státní správy obdržely od stranického vedení pokyn, že pokud si kulak ponechá svoji půdu „*bude třeba při slučování vytlačit vesnického boháče na okraj honů nebo katastru podle scelovacího zákona tím, že jeho půda bude přidělena JZD a jemu přidělena půda náhradní na okraji honů či katastru*“.¹²⁸ Druhý nechvalně proslulý zákon byl zákon č. 55/1947 Sb. z 1. dubna 1947 o pomoci sedlákům při uskutečňování zemědělského výrobního plánu, na jehož základě mohl stát odebrat půdu a uvalit na ni nucený pacht, nebo národní správu v případě, že hospodář neplnil jednotný plán. Byl to jeden z oněch šesti „*Đurišových*“ zákonů, který přikazoval pozemkovým vlastníkům řádně obdělávat půdu. Pokud místní nebo okresní národní výbor shledal, že tomu tak není, mohl zorganizovat sousedskou výpomoc, nebo na hospodářství uvalit národní správu, či nucený pacht. Hospodářství přebírala jednotná zemědělská družstva, případně Československé státní statky. Při zabavování půdy vesnických boháčů měla být dáována přednost nucenému pachtu před národní správou, u které se muselo vést oddělené účtování. Aby placení pachtovného nebylo pro Státní statky, či JZD nevýhodné, došlo v roce 1950 k novelizaci zákona o pachtovním č. 126/1946 a ke snížení pachtovného ze 3% na 1%.¹²⁹ Mohlo se ale stát, že ani přes snížení pachtovného neměl o majetek kulaků zájem ani Státní statek, ani družstvo – v takovém případě musel postižený hospodář dál hospodařit na půdě, kterou ačkoliv byla zatížená dávkami a zvýšenou zemědělskou daní, nemohl nikomu předat, prodat a jejíž obdělávání nezvládal. Národní výbor měl navíc dohlédnout, aby „*byli především plně pracovní využití všichni práce schopní členové rodiny vesnického boháče, aby byla plně využita možnost jeho (kulaka, pozn. aut.) zapojení do organizovaných prací v obci*...“¹³⁰ Dostával se tak dál do potíží se zákonnými předpisy a byl nadále podle nich sankcionován. V obcích, kde jednotné zemědělské družstvo ještě nebylo založeno, měl propadnutý majetek podnítit založení družstva a prozatímně jej měl spravovat státní statek, případně národní výbor.

Vyhláškou č. 612/1949 a později zákonem č. 27/1949 o mechanizaci zemědělství byli zase soukromí hospodáři vůči socialistickému sektoru znevýhodněni odebráním

¹²⁸ JECH, Karel: *Kolektivizace a vyhánění sedláků z půdy*. Praha 2008, str. 65.

¹²⁹ Podle podkladů pro schůzi předsednictva z května 1950 mohlo být pachtovné sníženo ještě níže, přičemž o výši ze sociálních důvodů měly rozhodovat okresní národní výbory. Otázka půdy v procesu omezování a vytlačování vesnických boháčů. Materiály pro schůzi předsednictva ÚV KSČ. NA, f. KSČ – ÚV – 02/1, k. č. 19, inv. č. 222.

¹³⁰ Odmítnutí půdy vesnického boháče mohlo nastat i v případě, že v obci nebylo dosud JZD založeno, nefungoval ani státní statek a národní výbor neměl na obdělání půdy dostatek pracovních sil a dostatek strojního inventáře. Tamtéž.

zemědělských strojů, které byly následně dány do užívání státním strojním a traktorovým stanicím. Mechanizační prostředky byly hospodářům odebírány, pokud národní výbory shledaly, že stroje nejsou využívány, případně se jednalo o součást trestního postihu za neplnění dodávkové povinnosti. Uplatněním tohoto zákona bylo zabaveno 16 391 traktorů 23 014 mlátiček, 20 365 samovazů, 6 373 vlečných vozů, 12 391 traktorových pluhů, 10 171 lisů na slámu a další stroje.¹³¹

System povinných dodávek a jejich výkup, další prostředek třídně koncipované zemědělské politiky, byl řízen nejprve vládním nařízením č. 7/1949 Sb. o výkupu a dodávce zemědělských výrobků podle smlouvy, později pak zákonem č. 56/1952 Sb. o dodávkových povinnostech a výkupu zemědělských výrobků. Samo o sobě by vyměření dodávkových norem podle rozlohy půdy nebylo nelogické a pro sedláky by za normálních okolností nebylo obtížné je plnit, ale celý komplex zákonů, směrnic a vyhlášek činil dodávkový systém, který byl navíc koncipován třídně, pro kulaky nesplnitelný. Jedním z mnoha administrativních opatření zaměřených proti větším hospodářům byla *Směrnice o zabezpečení zemědělské výroby na pracovně nezajištěných hospodářstvích malých a středních rolníků a úpadkových hospodářstvích kulaků*, vypracovaná ministerstvem zemědělství v roce 1954. Její podstatou bylo pomáhat jen malým a středním rolníkům, jimž měl od hospodářských obtíží odpomoci socialistický sektor převzetím jejich majetku, a naopak zásadně nepomáhat kulakům, které měl nechat dále hospodařit za přísných dodávkových podmínek. Kulaci jako jediní museli od roku 1951 platit zemědělskou daň, ale oproti drobným rolníkům si nemohli vzít zemědělský úvěr. Od vydání zákona č. 77/1952 Sb. mohly okresní národní výbory zvýšit vybraným vesnickým boháčům zemědělskou daň až o 30 %. Příslušného paragrafu tohoto zákona využil i finanční referát ONV Mělník v roce 1956 a třiapadesáti zemědělcům, označeným za vesnické boháče, zvýšil zemědělskou daň. Mimo jiné je tento příklad dokladem toho, že perzekuce větších hospodářů neskončila s první kolektivizační fází, tedy s rokem 1953.¹³²

Dalším často užívaným zákonným opatřením byl zákon č. 15/1947 Sb. o stíhání černého obchodu, kterým se zemědělci trestali za narušování přidělového hospodářství, zatajování zásob a černé porážky. Obvykle byly tyto přečiny trestány peněžními pokutami a tresty odnětí svobody na několik let, v extrémních případech i doživotím až smrtí.¹³³ Dle zákona č. 15/1947 Sb. bylo v závažnějších případech trestáno i neplnění dodávkových povinností. Nejtvrdějším zákonným opatřením, které mohlo být vůči kulakům uplatněno, byl

¹³¹ Citováno dle BLAŽEK, Petr – JECH, Karel – KUBÁLEK, Michal a kol.: *Akce „K“*. *Vyhánění sedláků a jejich rodin z usedlostí v padesátých letech. Studie, seznamy a dokumenty*. Praha 2010, str. 39.

¹³² *SOka Mělník*, ONV Mělník 1951–1954, k. č. 4, inv. č. 616/2. Návrh na zvýšení daně zemědělské.

¹³³ JECH, Karel: *Kolektivizace a vyhánění sedláků z půdy*. Praha 2008, str. 65.

zákon č. 231/1948 Sb. na ochranu lidově demokratické republiky, zejména jeho paragrafy 36 a 38 (maření jednotného hospodářského plánu). Na jeho základě mohli být sedláci odsouzeni k mnohaletým trestům odnětí svobody a propadnutí majetku. Byl-li čin kvalifikovaný jako ohrožení zásobování s následkem hroživé tísně mnoha lidí, případně došlo-li k takovému činu za zvýšeného ohrožení vlasti, mohl jeho pachatel být odsouzen na doživotí, nebo k trestu smrti. Extrémně vysoké tresty však působily vykonstruovaným dojmem, a tak byly nejběžnějšími tresty spíše nižší sazby v řádu tří až pěti let. Tresty odnětí svobody byly doprovázeny trestem propadnutí majetku.

Důležitým předělem v legislativním vývoji Československé republiky bylo přijetí dvou norem, které umožňovaly stíhání protirežimních postojů a činů nejen justicí, ale i národními výbory. Byly to trestní zákon soudní č. 86/1950 a trestní zákon správní č. 88/1950 přijaté 12. července 1950. Dle paragrafů 85, 134 a 136 zákona č. 86/1950 se nadále řešily prohřešky proti hospodářskému plánu častěji než dle zákona č. 231/1948, přičemž za sabotáž a ohrožování zásobování mohl být obviněný odsouzen k trestům v rozmezí šest měsíců až více let odnětí svobody (a v opravdu výjimečných případech mohl padnout i trest doživotí či trest smrti). Druhý jmenovaný zákon spadl do působnosti trestních komisí, zřízených výnosem ministerstva vnitra. Nejčastějším trestem, vysloveným před trestní komisí příslušného národního výboru, bylo odnětí svobody v táboře nucených prací (TNP).¹³⁴ Dalším častým trestem bylo veřejné pokárání, či pokuta. Jako vedlejší trest vyslovovaly komise propadnutí jmění, zákaz činnosti či zákaz pobytu.¹³⁵ O tom, zda příslušné případy vesnických boháčů projednají trestní komise ONV nebo okresní prokurátor rozhodovaly společně ONV, okresní prokurátor a OV KSČ, které si především „neplniče dodávek“ rozdělily.

Jak dokládají mnohé regionální studie, důležitou úlohu při „výrobě“ příkladných okresních procesů hrála horlivost a angažovanost místních komunistických funkcionářů a především okresních a jim nadřízených krajských prokurátorů. Jako nejhorlivější se ukázali zejména tzv. dělničtí prokurátoři, absolventi jen několik měsíců trvajících právnických kurzů a zejména politických školení, kteří byli nejúžeji napojeni na Bezpečnost a stranický aparát. Nejznámějším a také nejtvrdějším případem potrestání rolníků byl tzv. babický případ, který komunistická propaganda využila k rozpoutání rozsáhlé a několik let trvající kampaně proti

¹³⁴ Pracovní tábory, později přejmenované na Tábory nucených prací, byly zřízeny z podnětu předsednictva ÚV KSČ v říjnu 1948. JECH, Karel: *Kolektivizace a vyhánění sedláků z půdy*. Praha 2008, str. 67. Předpisy pro zařazování do TNP viz ABS, f. Velitelství Státní bezpečnosti, 310-22-8. Návrh nových předpisů pro TNP; Nástin základního táborového řádu.

¹³⁵ *SOka Mělník*, f. ONV Kralupy nad Vltavou 1945–1960, k. č. 193, inv. č. 556, sign. 268. Směrnice pro trestní komise místních národních výborů.

rolníkům a církvi.¹³⁶

Krátký, avšak intenzivní podíl na násilné kolektivizaci měly mezi léty 1949–1951 krajské bezpečnostní pětky a okresní bezpečnostní trojky. Tyto bezpečnostní orgány byly zřízeny bezpečnostní komisí ÚV KSČ (v té zasedali generální tajemník KSČ Rudolf Slánský, šéf bezpečnostního oddělení ÚV KSČ Karel Šváb, velitel Státní bezpečnosti Jindřich Veselý, vedoucí kádrového odboru ÚV KSČ Ladislav Kopřiva a ministr národní obrany Alexej Čepička) k 2. únoru 1949 a působily u příslušných národních výborů. Úkolem okresních bezpečnostních trojek bylo rozhodovat, zda bude konkrétní přečin řešen správní cestou (tzn. trestní komisí při národním výboru), nebo cestou soudní. Často tak realizovaly regionální kulacké procesy. Bezpečnostní pětky měly za úkol kontrolovat a pomáhat práci Bezpečnosti a od vydání nových *Směrnic pro práci krajských bezpečnostních pětek* z 11. května 1950 se výrazně podílely na přípravě a realizaci politických procesů – vybíraly datum a místo konání procesu s ohledem na co největší ovlivnění veřejnosti, zajišťovaly diváky a propagaci a dokonce rozhodovaly o výši trestu. Bezpečnostní trojky, či pětky tvořil vždy vedoucí tajemník KSČ (okresní či krajský), předsedové ONV nebo KNV a velitelé Bezpečnosti.¹³⁷ Po jejich zániku na podzim 1951 nadále při ONV působily tzv. krajské či okresní bezpečnostní komise, které v podobném složení rozhodovaly o podobných záležitostech, jako před tím bezpečnostní trojky a pětky. Jen pro ilustraci uvedme, že během roku 1950, tedy v roce, kdy byly přijaty trestní zákony správní s soudní a kdy se institucionálně formuloval proces tzv. omezování a likvidace vesnických boháčů, bylo v období od 1. srpna 1950 do konce 1. čtvrtletí 1951 potrestáno 48 485 rolníků, přičemž překvapivé je, že 80 % odsouzených bylo rolníky s výměrou půdy do 20 ha.¹³⁸ V jiném dokumentu se uvádí, že od prosince 1949 do února 1950 bylo spácháno celkem 487 trestných činů v souvislosti se zemědělskou otázkou, z toho 44 v Pražském kraji.¹³⁹ Podle této zprávy o činnosti prokuratur a trestních soudů v plnění úkolů zemědělské politiky z května 1950 bylo nejčastějším přečinem neplnění povinných dodávek,

---

¹³⁶ RÁZEK, Adolf: *StB + Justice: nástroje třídního boje v akci Babice*. Praha 2002. Nejnověji se tématu regionálního kulackého procesu věnuje mladý historik Jiří Urban, kterému se v knize *Venkov pod kolektivizační knutou* podařilo kromě rekonstrukce celé výrobní mašinérie analyzovat postupy a změny v chování, které provázely politické procesy se sedláky – zařazení na kulacké seznamy, podezřívavost okolí, strach sousedů podat rodině kulaka pomocnou ruku a také sledování a udavačství, vyvolané komunistickou propagandou. Popsal také, jak velké a jak důležité bylo zapojení obyvatel okresu do kampaně vůči kulakům a jak dalece se dařilo naplňovat příkazy shora a aplikovat všeobecné směrnice na místní poměry. Viz URBAN, Jiří: *Venkov pod kolektivizační knutou. Okolnosti exemplárního „kulackého“ procesu*. Praha 2010.

¹³⁷ URBAN, Jiří: *Venkov pod kolektivizační knutou. Okolnosti exemplárního „kulackého“ procesu*. Praha 2010, str. 136. Srov. JECH, Karel: *Kolektivizace a vyhánění sedláků z půdy*. Praha 2008, str. 68.

¹³⁸ Více in JECH, Karel: *Kolektivizace a vyhánění sedláků z půdy*. Praha 2008, str. 90n.

¹³⁹ NA, f. KSČ – ÚV – 05/11, sv. 141. Zpráva o činnosti prokuratur a trestních soudů v plnění úkolů zemědělské politiky z května 1950.

čehož se nejvíce dopouštěli vlastníci hospodářství o 15 a více hektarech.¹⁴⁰

Nejasně vymezené kompetence, názorové střety mezi zemědělskými odděleními národních výborů, stranickými orgány a bezpečnostními složkami společně se stále neujasněnou koncepcí boje proti kulakům včetně pojmosloví vedlo ve vládních kruzích ke snahám tyto závady odstranit a boj proti vesnickým boháčům urychlit a zradikalizovat. Zásadní roli v protikulackých opatřeních hrálo nejprve ministerstvo spravedlnosti, které se jako první chopilo úkolu dát pronásledování zemědělců normativní, ideálně v zákoně ukotvený charakter s jasně vymezenými institucionálními pravomocemi. Ve spolupráci s ministerstvem vnitra mělo předložit první návrhy na koordinaci a průběh rozsáhlejší a účinnější akce proti kulakům, jejich snaha byla ale v únoru 1950 pozastavena sekretariátem ÚV KSČ s tím, že akci je nutné lépe politicky připravit a především zaštitit generální prokuraturou. Nadále také probíhaly diskuse o tom, kdo je a kdo není vesnický boháč a jak tuto kategorii jasně vymežit. Na schůzi 27. dubna 1950 se zaměstnanci ministerstva zemědělství shodli, že pokud si oni sami neujasní, kdo „je vesnický boháč, pak ani vesnice nemůže znát svého nepřítele“.¹⁴¹ Na schůzi se mimo jiné řešilo, zda dolní hranici kategorie vesnický boháč vymežit 15 nebo až 20 hektary, ale také to, zda je nutné pronásledovat vesnické boháče, kteří velmi aktivně vystupují ve prospěch založení družstva a stávají se jeho členy. Problémy z let 1948–1950/51 v otázce boje proti vesnickým boháčům lze shrnout slovy Josefa Franka, člena sekretariátu ÚV KSČ, který vypracoval později užívané *Zásady pro řešení otázky vesnických boháčů* z dubna roku 1951. V *Zásadách* uvedl, že „komunisté na vesnici v celku správně pochopili zásadu, že největším nepřítelem a odpůrcem budování socialismu na vesnici je vesnický boháč. Nedovedou si však ujasnit, kdo je tímto vesnickým boháčem u nich na vesnici, a tím méně dovedou proti němu účinně bojovat“.¹⁴² Závěry dubnové schůze roku 1950, která předznamenala vznik zásadního dokumentu *Omezování a zatlačování vesnických boháčů* z roku 1951 byly následující: vesničtí boháči do družstev nepatří (z JZD měli být vytlačeni a nadále nepřijímáni), okresní stranické výbory si mají vypracovat seznamy vesnických boháčů, nejvhodnější způsob likvidace vesnického boháče je jeho vystěhování z obce a především – vesnického boháče je nutné vidět jako třídu, ne jako jednotlivce.¹⁴³ Se směrnicemi z roku 1950 byli na sklonku roku seznámeni předsedové krajských a okresních soudů a také prokurátoři, aby věděli, jak mají postupovat v souladu se zemědělskou politikou. Hlavní metodou boje proti kulakům v nadcházejícím období bylo

¹⁴⁰ Tamtéž.

¹⁴¹ Citováno dle JECH, Karel: *Kolektivizace a vyhánění sedláků z půdy*. Praha 2008, str. 72.

¹⁴² NA, f. KSČ – ÚV – 100/1, sv. 156, arch. j. 1014. *Zásady pro řešení otázky vesnických boháčů* z dubna 1951.

¹⁴³ JECH, Karel: *Kolektivizace a vyhánění sedláků z půdy*. Praha 2008, str. 73.

využívání jejich vlastní půdy proti nim, a to zejména prostřednictvím zákona č. 47/1948 Sb. (scelovacího zákona).

Rok 1951, ve kterém dle rozhodnutí ÚV KSČ mělo dojít k navýšení úkolů 1. pětiletky a k urychlení procesu socializace, se promítl pochopitelně i do kolektivizace venkova a do tzv. kulacké otázky. Na svém zasedání v únoru 1951 trvali členové ÚV KSČ nejen na rychlejším tempu zakládání jednotných zemědělských družstev, ale také na ostřejším postupu vůči vesnickým boháčům, kteří byli označeni za hlavní překážku socializace vesnice. Ta neprobíhala zcela uspokojivě – v Pražském kraji obhospodařoval v roce 1951 státní sektor 18,3 % půdy.¹⁴⁴ Na schůzi 3. května 1951 se sekretariát ÚV KSČ usnesl na zásadách, které měsíc předtím předložil Josef Frank, a které na delší dobu stanovily pravidla pro určování vesnických boháčů a pro jejich pronásledování.¹⁴⁵ V „zásadách“ bylo mimo jiné jasně určeno, že hranice 20 ha pro určení vesnického boháče není směrodatná. Nově byly stanoveny následující hranice: v řepařských oblastech 8–12 ha, v obilnářských oblastech 10–14 ha, v bramborařských 12–16 ha a v píceňářských 15–20. Dále autor „zásad“ J. Frank upozornil na zemědělce provozující živnost (hostinské, mlynáře, zahradníky, obchodníky), kteří sice nejsou vlastníky své bývalé živnosti, ale zůstávají v ní případně jako vedoucí, dále na rolníky se speciální zemědělskou výrobou, kteří mohou „zmást“ úřady malou výměrou půdy, a také na vesnické boháče mezi kolonizátory pohraničí. Důsledná pozornost se měla nadále věnovat zejména kulakům – straníkům, ke kterým byly stranické organizace dosud tolerantní, a kulakům v JZD. Podle údajů prezentovaných sekretariátem ÚV KSČ bylo v družstvech vyšších typů 6482 rolníků nad 15 ha. Většina těch, kteří by měli být označeni za vesnické boháče a přitom byli členy družstva, do něj údajně měla vstoupit s cílem družstevní vývoj zbrzdit, či narušit: *„Znamená to však především boháče odhalit před družstevníky a ostatními rolníky tak, aby jeho vyloučení z družstva se stalo požadavkem samotných družstevníků. (...) Prostřednictvím komunistů pak přesvědčovat ostatní rolníky (drobné a střední) a teprve potom provést na členské schůzi vyloučení.“*¹⁴⁶

Stranické vedení usilovalo nejen o to, aby kulaci nebyli členy JZD, ale pochopitelně také o to, aby nebyli ve vesnických organizacích Komunistické strany Československa. Proto okresní výbory strany dostaly za úkol prozkoumávat postupně všechny vesnické organizace a v případě, že by v některé obci byl členem nebo kandidátem na členství ve stranické

¹⁴⁴ PELIKÁN, Dragutin: Vesnice Středočeského kraje na počátku socialistické přestavby zemědělství. In: *Středočeský sborník historický*, č. 10, 1975, str. 18.

¹⁴⁵ NA, f. KSČ – ÚV – 100/1, sv. 156, arch. j. 1014. Zásady pro řešení otázky vesnických boháčů z dubna 1951. Schváleno 3. května 1951 jako Řešení některých otázek vesnických boháčů.

¹⁴⁶ NA, f. KSČ – ÚV – 100/1, sv. 156, arch. j. 1014. Zásady pro řešení otázky vesnických boháčů z dubna 1951.

organizaci vesnický boháč, měl být podobně jako v případě družstva „odhalen“ a vyloučen. Podobně jako v případě mnoha jiných nařízení a směrnic došlo při jejich praktickém plnění k různým časovým a místním odchylkám – ve středočeské Křepenicí byl jediný vesnický boháč v obci F. Vyskočil vyloučen z KSČ (a zároveň z místního družstva) až v roce 1953. Přitom okresní výbor strany nabádal vesnickou organizaci v Křepenicích, aby Vyskočila vyloučila již v roce 1950.¹⁴⁷ Nadále se také mělo zpřísnit trestání neplničů dodávek. Systém pokut shledal sekretariát ÚV KSČ jako nedostatečný a pokuty příliš nízké. Mnohem více se od roku 1951 mělo přistupovat k trestu odnětí svobody a vysokými pokutami, které „*boháče čitelně postihnou*“.¹⁴⁸

Pro další vývoj se jako zásadní jeví především návrh, aby nezůstalo jen u vyloučení vesnického boháče z JZD, či u trestního postihu, ale aby se přistoupilo k mnohem radikálnějšímu kroku, a to k jeho vysídlení z vesnice a pracovního zařazení v jiné obci, či dokonce v jiném okrese: „*Ukazuje se proto nutným řešit otázku vesnických boháčů, jejichž hospodářství převzalo družstvo do nuceného nájmu, vysídlením jich z vesnice a zařazením do pracovního procesu daleko od obce. V úvahu připadá práce v dolech, lomech, cihelnách, ve stavebnictví nebo v některých vybraných průmyslových závodech. (...) Vlastnické vztahy vesnických boháčů k jejich majetku mohou být u vysídlených boháčů nadále řešeny na podkladě nuceného pachtu podle zákona 55/47.*“¹⁴⁹

O záměru vystěhovat kulaka z obce, kde hospodařil, formulovaného v *Zásadách pro řešení otázky vesnických boháčů z dubna 1951* a schváleného 3. května 1951 v rámci dokumentu *Řešení některých otázek vesnických boháčů*, se však na ministerstvu zemědělství a ve stranických kruzích začalo hovořit již po vytvoření dokumentu *Omezování a zatlačování vesnických boháčů* z 8. března 1951. Důležitou roli v nadcházejících opatřeních zaměřených proti vesnickým boháčům a jejich rodinám hrálo stejně jako na přelomu let 1949/1950 opět ministerstvo spravedlnosti, za nějž nejhorlivěji vystupoval Karel Klos. Ten také předložil první návrh, jak by další postup vůči sedlákům na vesnicích měl vypadat: „*Předložený návrh předpokládá výběr určitého počtu sedláků v každém kraji, kteří nesplnili dodávkové povinnosti, jejich exemplární soudní potrestání, uvalení národní správy na usedlosti, vystěhování rodin postižených z obce a následné propagandistické využití procesů.*“¹⁵⁰ Od

¹⁴⁷ SOKA Příbram, f. OV KSČ Sedlčany. MO Křepenice, k. č. 13, inv. č. 62. Zápis ze chůze 6. března 1953.

¹⁴⁸ NA, f. KSČ – ÚV – 100/1, sv. 156, arch. j. 1014. Zásady pro řešení otázky vesnických boháčů z dubna 1951.

¹⁴⁹ Tamtéž.

¹⁵⁰ Citováno dle BLAŽEK, Petr – JECH, Karel – KUBÁLEK, Michal a kol.: *Akce „K“*. *Výhnání sedláků a jejich rodin z usedlostí v padesátých letech. Studie, seznamy a dokumenty*. Praha 2010, str. 68.

května 1951 až do vzniku Směrnice tří ministrů, základního dokumentu „zostřené“ fáze kolektivizace, v říjnu téhož roku, se shromažďovali první seznamy tzv. neplničů a „zvlášť vybraným zločinným elementům z řad vesnických boháčů“.¹⁵¹ Krajsští prokurátoři byli pracovníky ministerstva spravedlnosti instruováni, aby vybrali ukázkové případy, které byly také již v létě 1951 realizovány (jednalo se o tzv. Akci maso).¹⁵² Radikalizace postoje vůči sedlákům, která se týkala kromě justice a národních výborů také Bezpečnosti, se vystupňovala zvláště po případu zastřelení tří funkcionářů MNV Babice. Následný proces v Jihlavě byl propagandisticky využit k útoku jednak proti církvi, jednak proti vesnickým boháčům.

3. 2 Směrnice tří ministrů a akce „Kulak“ v regionální perspektivě

Nejsystematičtějším opatřením směřujícím k tzv. likvidaci kulactva jako třídy byla *Směrnice tří ministrů* z roku 1951, která odstartovala tzv. akci „Kulak“ (akci „K“). *Směrnice tří ministrů o úpravě poměrů rodinných příslušníků vesnických boháčů* vzešla z tajné porady konající se v červenci 1951 v Lánech, kde byl mimo oficiální záznamy vypracován plán na stěhování kulaků z jejich domovů.¹⁵³ Zpracování návrhů do podoby směrnice spadalo do resortu tří ministerstev – vnitra, národní bezpečnosti a spravedlnosti. Po právnických úpravách byly návrhy 19. září schváleny politickým sekretariátem ÚV KSČ, 22. října 1951 podepsány ministrem Národní bezpečnosti Ladislavem Kopřivou a ministrem spravedlnosti Štefanem Raisem a vzápětí rozeslány na krajské národní výbory k rukám předsedů, krajských tajemníků strany a pochopitelně také krajských velitelů Bezpečnosti.¹⁵⁴ Ministr vnitra Václav Nosek nebyl podpisu přítomen a ministr zemědělství Julius Ďuriš stejně jako jeho čerstvý nástupce Josef Nepomucký nebyli přizváni ani k přípravám, ani k signování směrnice. Ministerstvo zemědělství se nepodílelo ani na přípravě směrnice. Ačkoliv o směrnici nikdy nejednala vláda a nikdy nebyla zveřejněna, od 1. listopadu 1951 do srpna 1953 s přestávkou od května do listopadu 1952, kdy byla akce pozastavena, bylo na základě obsahu směrnice vystěhováno z rodných statků nejméně 2000 rodin odsouzených vesnických boháčů.¹⁵⁵

Směrnice přitom hrubě porušovala § 7 ústavy z 9. května 1948, podle kterého bylo

¹⁵¹ Tamtéž, str. 69.

¹⁵² Více in JECH, Karel: *Kolektivizace a vyhánění sedláků z půdy*. Praha 2008, str. 97–102.

¹⁵³ Z této tajné porady u prezidenta Klementa Gottwalda neexistuje záznam, ale v mnoha dokumentech se na ni odkazuje.

¹⁵⁴ Na přípravě směrnice se měl údajně podílet také sovětský poradce „Boris“. BLAŽEK, Petr – JECH, Karel – KUBÁLEK, Michal a kol.: *Akce „K“*. *Vyhánění sedláků a jejich rodin z usedlostí v padesátých letech. Studie, seznamy a dokumenty*. Praha 2010, str. 74.

¹⁵⁵ Seznam rodinných celků vytípaných k vysídlení, seznam vysídlených dle krajů a další seznamy z evidenční agendy akce „K“ viz BLAŽEK, Petr – JECH, Karel – KUBÁLEK, Michal a kol.: *Akce „K“*. *Vyhánění sedláků a jejich rodin z usedlostí v padesátých letech. Studie, seznamy a dokumenty*. Praha 2010.

každému občanu přiznáno právo usadit se nebo pobývat na jakémkoliv místě v Československu, na což od počátku vzniku Směrnice mnozí právníci upozorňovali. Toto právo mohlo být omezeno jen ve veřejném zájmu na základě zákona, ovšem *Směrnice tří ministrů* zákonem nikdy nebyla. Zákaz pobytu a vysídlení se většinou odůvodňovalo starým zákonem z roku 1927, tzv. prügelpatentem.¹⁵⁶ I v dalších bodech směrnice se využívalo dekretů prezidenta republiky z roku 1945, které měly svůj význam pro zcela jiné účely. Takto byl například použit dekret o majetkoprávních zásazích, který původně zdůvodňoval národní správu na majetku Němců, Maďarů, zrádců a kolaborantů. Komunistická interpretace zákona však po roce 1951 umožnila uvalit národní správu na majetek, který kromě kulaka patřil ještě jiné osobě. Majetek, na nějž byla uvalena národní správa, byl pronajat JZD či státnímu statku, nebo byl převeden do jejich užívání. *Směrnice tří ministrů* obsahovala pravidla vystěhovávání odsouzených kulaků, rozdělení pravomocí v provádění a další body vztahující se k nakládání s majetkem odsouzených. Trest propadnutí veškerého jmění a následný zákaz pobytu v dosavadním bydlišti a příkaz k pobytu v určeném místě mohl vyslovit jak soud, tak národní výbor. Místo nového pracoviště a bydliště mělo určovat ministerstvo národní bezpečnosti.¹⁵⁷ Na samotném přestěhování se pak podílely např. i ČSAD. Finanční náklady, které vznikly během stěhování rodin kulaků mělo hradit ministerstvo vnitra ze své zvláštní rozpočtové kapitoly 10. Okresní národní výbory musely do 28. prosince 1953 zaslat na ministerstvo přesné vyúčtování, doložené účtenkami a fakturami. Zálohu na stěhování ovšem poskytovalo ministerstvo financí.¹⁵⁸ Např. ONV Český Brod obdržel na vysídlení kulackých rodinných celků 100 000 Kč ve staré měně a vyčerpal do června 1953 celkem 47 208 Kč. V nové měně jim na další měsíce, kdy ještě plánoval vystěhovat osm rodin, zbylo jen 9 441 Kč, a proto musel žádat ministerstvo financí o další prostředky k vysídlování.¹⁵⁹

Zákaz pobytu a příkaz k vystěhování do určeného místa se týkal i rodinných příslušníků, aniž by sami byli souzeni. Rodinnými příslušníky *Směrnice tří ministrů* rozuměla „všechny osoby, které jsou s vesnickým boháčem v příbuzenském nebo obdobném poměru a které s ním žily v usedlosti jako členové domácnosti v době, kdy prokurátor nebo bezpečnostní orgány podnikly první opatření směřující k jeho stíhání (např. manželka, družka, děti, sourozenci, rodiče, osvojenci, schovanci apod.)¹⁶⁰ Tyto tzv. rodinné celky měly být podle

¹⁵⁶ JECH, Karel: *Kolektivizace a vyhánění sedláků z půdy*. Praha 2008, str. 219.

¹⁵⁷ Obsah směrníc, rozdělených do deseti článků, nalezneme otištěný jako přílohu in: JECH, Karel: *Kolektivizace a vyhánění sedláků z půdy*. Praha 2008.

¹⁵⁸ *SOKA Kolín*, ONV Český Brod, k. č. 93, inv. č. 240. Úhrada nákladů spojených s přemístěním rodinných příslušníků odsouzených vesnických boháčů, 12. května 1953.

¹⁵⁹ Tamtéž. Hlášení zbytku zálohy.

¹⁶⁰ Článek 2 Směrnice tří ministrů o úpravě poměrů rodinných příslušníků odsouzených vesnických boháčů. In: JECH, Karel: *Kolektivizace a vyhánění sedláků z půdy*. Praha 2008, str. 247.

dekretu č. 88/1945 Sb. ze dne 1. října 1945 prezidenta republiky z října 1945 o všeobecné pracovní povinnosti nasazený na práci ke státním statkům. Původně dekret reagoval na mimořádnou poválečnou situaci a ukládal pracovní povinnost mužům od 16 do 55 let a ženám od 18 do 45 let. Kromě výjimek pro těhotné ženy ad. byli vzápětí vydanou vyhláškou č. 328 z října 1945 zproštěni pracovní povinnosti samostatně hospodařící zemědělci a jejich rodiny. Ačkoliv se tedy obsah *Směrnice tří ministrů* opíral o poválečný dekret č. 88, navazující vyhláška č. 328 byla využita opačně a zemědělci s rodinami byli příkazu k pracovnímu zařazení podřízeni.

Časová prodleva mezi příkazem k přesídlení a samotným stěhováním rodinných příslušníků měla být alespoň tři týdny. O obsazování uvolněných bytů následně rozhodovaly bytové komise při národních výborech. Krajské národní výbory musely vždy do stanoveného data zaslat seznam ubytovacích možností v kraji ministerstvu vnitra, pro přesídlení nesměly být určeny města nad 10 000 obyvatel. Kraje ale musely polovinu tzv. rodinných celků umístit uvnitř kraje. Umístování se dělo podle následujícího klíče - „každý kraj zajistí jednu ubytovací možnost na 100 obyvatel. Ubytovací možnost rovná se kupř. jedné obytné místnosti pro 2 až 3 rodinné příslušníky“.¹⁶¹

Ministerstvo národní bezpečnosti po organizačních obtížích akci „K“ dne 22. dubna 1952 zastavilo. Jedním z důvodů byl právě problém s umístováním vysídlených rodinných příslušníků. Některé okresy hlásily problém s umístováním přesídlených rodin, pro které nebyly připraveny byty (např. okres Rakovník), což byl ostatně problém celostátní a kvůli němu byla také první fáze akce „K“ kritizována vládními představiteli a na čas přerušena. Kulacké rodiny měly být např. umístovány na státní statky, ale zároveň ÚV KSČ přijalo opatření k tzv. očištění státních statků od vesnických boháčů“. Až do pozastavení bylo vystěhováno „jen“ 58 kulackých rodin.¹⁶² V období od dubna do listopadu 1952 probíhala reflexe dosavadního postupu a příprava nových opatření, která nakonec byla předložena politickému sekretariátu ÚV KSČ v podobě *Soustavy administrativních opatření proti vesnickým boháčům* 13. srpna 1952. Dokument schválilo stranické vedení 22. srpna 1952 a po určitých úpravách a vzniku nové zásadní směrnice *Vysídlování rodinných celků odsouzených vesnických boháčů - zahájení akce* se od 1. listopadu 1952 oficiálně v akci „Kulak“ pokračovalo. „Nyní bylo rozhodnuto, že práce schopní rodinní příslušníci odsouzených vesnických boháčů budou zařazováni na závody ČSSS zvláště k tomu určené, případně

¹⁶¹ ABS, f. Velitelství Státní bezpečnosti, 310-82-1. Směrnice pro přesídlení rodinných příslušníků osob příkázaných do táborů nucené práce.

¹⁶² BLAŽEK, Petr – JECH, Karel – KUBÁLEK, Michal a kol.: *Akce „K“: Vyhánění sedláků a jejich rodin z usedlostí v padesátých letech. Studie, seznamy a dokumenty*. Praha 2010, str. 92.

soustředěně na statky vězeňské správy [justiční statky, pozn.aut.] nebo na jiná pracoviště“, stálo v pokynu ministerstva vnitra předsedům krajských a okresních národních výborů ze dne 2. října 1952.¹⁶³ Pokynem byli předsedové národních výborů informováni, že v přesídlování mají pokračovat. Měly se přitom vyvarovat chyb a nedostatků, které se v dosavadní praxi vyskytovaly. Referáty pracovních sil při ONV byly z nadřízeného referátu při Krajském národním výboru v Praze instruovány (ovšem zřejmě až 14. února 1953, tedy až čtyři měsíce od znovuzahájení akce, k tomu, aby několik dní před plánovaným vystěhováním informovaly referát pracovních sil na příslušném národním výboru, do jehož působnosti má být konkrétní rodina vesnického boháče přestěhována, a předaly jeho pracovníkům seznam členů přesídlené rodiny. Pracovní referáty měly také na starosti případné rozvázání pracovního poměru příslušníka rodiny určené k přesídlení s tím, že bylo bezpodmínečně nutné dodržet začlenění na určené pracoviště bez ohledu na odbornost či potřebnost daného pracovníka.¹⁶⁴

S umístováním rodin, či s přebíráním zkonfiskovaného majetku však byly nadále problémy a celá akce byla nakonec 13. července 1953 ústním rozkazem Karola Bacílka, ministra národní bezpečnosti ukončena poté, co se nepovedl pokus o novelizaci *Směrnice tří ministrů*. Samotné ministerstvo národní bezpečnosti bylo téhož roku zrušeno, navíc došlo k nečekanému útlumu rozvoje JZD poté, co na Klíčavské přehradě vystoupil Antonín Zápotocký s projevem, který urychlil hromadné vystupování rolníků z jednotných zemědělských družstev. Pracovníci generální prokuratury navíc na konci roku 1953 důrazněji upozornili na to, že směrnice odporuje ústavě, načež byla politickým sekretariátem ÚV KSČ dne 18. ledna 1954 zrušena. U rodin, které byly na základě *Směrnice tří ministrů* již přesídleny, nesmělo dojít ke stěhování zpět do původního bydliště. Povoleno to bylo jen v případech, u nichž došlo k závažným přehmatům.¹⁶⁵ Pro případ stížností vyhotovila generální prokuratura v březnu 1954 *Instrukce pro vyřizování stížností rodinných příslušníků vesnických boháčů vysídlených podle výnosu tří ministrů*. Stížnosti podávali zejména ženatí a provdaní potomci vesnických boháčů, kteří byli zařazeni do tzv. rodinného celku proto, že bydleli ve stejné obci, případně příbuzní, kteří sice do vysídlení zařazeni nebyli, ale měli zákaz návštěv vystěhovaných příbuzných, či těch vesnických boháčů, kteří ačkoliv nebyli stíháni ani soudně, ani správně cestou, tak jim byl vysloven zákaz pobytu s použitím zákona 55/1947 Sb. Většina těch, kteří po zrušení Směrnice, podávali stížnosti, usilovali pochopitelně zrušení zákazu

¹⁶³ SOA Praha, f. Krajská prokuratura Praha – nezpracováno, T 157/52 Taj. Přesídlování rodinných příslušníků odsouzených vesnických boháčů

¹⁶⁴ SOA Praha, f. SKNV Praha – referát pracovních sil, T 18/53. Začleňování rodinných příslušníků odsouzených vesnických boháčů. Pokyny při převádění rodinných celků do jiných krajů.

¹⁶⁵ SOA Praha, f. Krajská prokuratura Praha – nezpracováno, Spt. 10/54-ZO-1. Zrušení směrnice tří ministrů, 3. února 1954.

pobytu a o návrat do původního bydliště. Někteří usilovali pouze o to, aby jim bylo zrušeno přikázané pracovní místo. Soudy měly brát v potaz ty stížnosti, kdy prokazatelně došlo k záměně středního, či drobného rolníka za kulaka a kde došlo k porušení zákona národním výborem. Vyhovět stížnosti se mohlo také v případech, byli-li stěžovateli synové a dcery „vesnických boháčů, ženatí nebo provdaní a žijící v jiném místě, kteří byli vysídleni současně s rodinou vesnického boháče, nebo nebyli vysídleni, ale bylo jim zakázáno dojíždět do obce, z níž byl vesnický boháč s rodinou vystěhován“ nebo „svobodní rodinní příslušníci vesnických boháčů, kteří byli hlášeni k trvalému pobytu v bydlišti vesnického boháče, ale pracovali v jiném místě, kde měli podnájem a byli hlášeni k přechodnému pobytu“.¹⁶⁶ Těmto osobám se zákaz pobytu nebo zákaz dojíždění mohl zrušit, ovšem za předpokladu, že nebudou v obci „rozkladně působit“. Ostatní stížnosti se dle nařízení generální prokuratury měly odložit s tím, že nedošlo k porušení zákona.¹⁶⁷

V roce 1955 také uplynuly tři roky od prvních realizovaných vysídlovacích akcí a vyslovení zákazů pobytů. Někteří z těch, kterých se zákaz pobytu týkal, se pochopitelně snažili o rozvázání pracovního poměru v přikázaném místě a vrátit se domů. V roce 1957 pak skončily pětileté zákazy. Úřady většinou na žádosti o návrat do původního bydliště reagovaly odmítavě. Příkladem, kdy se syn kulaka nehodlal vzdát v zápase se stranickými úřady, je příběh Vlastimila Basaře. V době únorového převratu byl Vlastimil Basař již dospělý a hospodařil se svým otcem Antonínem Basařem v obci Dřínov v okrese Kralupy nad Vltavou na usedlosti o třiceti ha půdy. Antonín Basař byl již od ledna 1948 stíhán za přestupek, neboť nahlásil jiné sklizňové plochy, než skutečně osel. Jeho syn, Vlastimil Basař byl tehdy poprvé také vyslýchán, přičemž uvedl, že o veškeré písemné úřadování se sice stará on, ale jelikož byl v té době na vojně, jeho otec vyplnil závodový dotazník špatně.¹⁶⁸ I přes synovo přiznání, že k chybě v hlášení osevní plochy skutečně došlo, byl Antonín Basař odsouzen k pokutě 1000 korun. V září 1948 přišla ale opět výzva k zaplacení pokuty za nesplnění dodávkových povinností, v roce 1950 další – tentokrát za nedodání 1793 litrů mléka, přičemž pokuta mu byla vyměřena již na 18.000 korun.¹⁶⁹ Za svého otce se opět odvolal jeho syn Vlastimil a činil tak i v případech dalších trestních oznámení podaných na Antonína Basaře. V roce 1951 byla u

---

¹⁶⁶ SOA Praha, f. Krajská prokuratura Praha – nezpracováno, T 343/1953-ZO-8. Instrukce pro vyřizování stížností rodinných příslušníků vesnických boháčů vysídlených podle výnosu tří ministrů ze dne 22. března 1954.

¹⁶⁷ SOA Praha, f. Krajská prokuratura Praha – nezpracováno, T 343/1953-ZO-8. Instrukce pro vyřizování stížností rodinných příslušníků vesnických boháčů vysídlených podle výnosu tří ministrů ze dne 22. března 1954.

¹⁶⁸ SOka Mělník, f. ONV Kralupy nad Vltavou, k. č. 379 Akce „K“ 1953–1954. Protokol s Vlastimilem Basařem ze dne 16. ledna 1948.

¹⁶⁹ SOka Mělník, fond ONV Kralupy nad Vltavou, č. k. 379 Akce „K“ 1953–1954. Nález č. 412/1951.

Basařů provedena domovní prohlídka, při níž byla nalezena kulovnice. Za držení zbraně bez povolení byl Antonín Basař odsouzen k další pokutě 3000 Kč. V roce 1953 byl kvůli nedobytným narůstajícím dluhům 75.000 Kč Antonín Basař odsouzen lidovým soudem v Kralupech nad Vltavou k trestu odnětí svobody v délce 170 dnů.¹⁷⁰ Do Dřínova se již nesměl vrátit, neboť Basařovi byli jako kulacký rodinný celek 1. dubna 1953 vystěhováni do Protivína v okrese Vodňany.¹⁷¹ Zároveň byl Basařovým zakázán pobyt v okrese Kralupy nad Vltavou. Vlastimil Basař začal po vystěhování pracovat u ČSSS Staré Kestřany na Písecku a neustával v pokusech o zrušení zákazu pobytu. Jako téměř bizarní se jeví spor o psací stroj, který vedl Vlastimil Basař s Okresním národním výborem v Kralupech nad Vltavou. Opakovaně žádal o jeho vydání, ale stroj byl zřejmě pro ONV natolik potřebný, že veškeré žádosti odmítali s tím, že je v držení finančního referátu jako konfiskát. V letech 1953–1958 žádal Vlastimil Basař o zrušení zákazu pobytu nebo o povolení návštěvy v rodném okrese pro sebe a své rodiče celkem osmkrát. Vyhověno mu bylo nakrátko jen jednou – v době od 1. do 31. května 1957 mohl pobývat v Dřínově, aby na vlastní náklady opravil rozpadající se domek po své matce, který ohrožoval sesutím okolní stavby.¹⁷² Z dostupných dokumentů se zdá, že největší překážkou ve zrušení zákazu pobytu nebyl ani MNV Dřínov, ale ani Krajský národní výbor, který v červnu 1954 doporučil ONV Kralupy nad Vltavou vyhovět žádosti Antonína Basaře o návrat do Dřínova zejména vzhledem k vysokému věku manželů Basařových.¹⁷³ Že se tak nestalo, je patrné jednak z přípisu Rady ONV, která žádosti ze 4. června 1954 zamítla, jednak z dalších žádostí, a je jasné, že hlavní překážky kladl kralupský okresní národní výbor. Návrat nebyl Basařovým povolen ani přes naléhání Místního národního výboru Dřínov, který měl nedostatek pracovních sil a návrat rodiny by uvítal. Jako jeden z důvodů bylo uvedeno, že otec Vlastimila Basaře byl středem kulackého hnutí odporu proti výstavbě v obci a lidově demokratickému zřízení.¹⁷⁴ Zřejmě poslední žádost podal Vlastimil Basař v roce 1958, kdy již bydlel v sousedním mělnickém okrese a jeho rodiče ve Vrchlabí. Chtěl mít své rodiče na blízku a jako důvod uvedl jejich vysoký věk a špatný zdravotní stav. Odpovědí však bylo již tolikrát opakované „ne“ s tím, že zákaz platí navždy. Tento příběh vypovídá nejen o tom, že

¹⁷⁰ *SOKA Mělník*, f. ONV Kralupy nad Vltavou, č. k. 379 Akce „K“ 1953–1954. Oznámení o přijetí do věznice u Karlových Varů z 16. 3. 1953.

¹⁷¹ *SOKA Mělník*, f. ONV Kralupy nad Vltavou, k. č. 379 Akce „K“ 1953–1954. Umístěnka pro rodinu vesnického boháče Basaře Antonína; *SOA Praha*, f. Krajská prokuratura Praha – nezpracováno, Spr. 58/53. Seznam vysídlených vesnických boháčů z kraje Praha. Srov. BLAŽEK, Petr – JECH, Karel – KUBÁLEK, Michal a kol.: *Akce „K“*. *Vyhánění sedláků a jejich rodin z usedlostí v padesátých letech. Studie, seznamy a dokumenty*. Praha 2010, str. 399.

¹⁷² *SOKA Mělník*, f. ONV Kralupy nad Vltavou, č. k. 379 Akce „K“ 1953–1954. Povolení k návštěvě.

¹⁷³ *SOKA Mělník*, f. ONV Kralupy nad Vltavou, č. k. 379 Akce „K“ 1953–1954 (1958). Žádosti předložené Radě ONV 4. 6. 1954.

¹⁷⁴ *SOKA Mělník*, f. ONV Kralupy nad Vltavou, č. k. 379 Akce „K“ 1953–1954. Odpověď na žádost o zrušení zákazu z 15. 7. 1958.

v dlouhodobě trvajících sporech musely po rodičích převzít toto břemeno jejich děti, ale i o často nesmyslném a rozporuplném počínání orgánů státní správy.

Nejednoznačné ukončení akce (pouhým ústním rozkazem) v červenci 1953 způsobilo, že v regionech pokračovala akce „Kulak“ i v následujících měsících. Po tomto nejasném ukončení akce „Kulak“ shora záleželo na konkrétních kulackých komisích, resp. na konkrétních okresních národních výborech, jak si se situací poradila.

K určení počtu kulaků a kulackých rodinných celků zahrnutých do akce „Kulak“ v Pražském okrese máme několik zdrojů. Jedná se o *Zprávu krajské prokuratury* vzniklou pravděpodobně v dubnu 1953, tedy ještě několik měsíců před ukončením akce, která hovoří o 120 vystěhovaných kulacích (a jejich rodin), a dále o nedatovaný *Seznam vysídlených vesnických boháčů z kraje Praha*, podle kterého bylo až do srpna 1953 vystěhováno 202 kulaků. Historik Karel Jech pak uvádí číslo 219 vystěhovaných rodinných celků z Pražského kraje, a to k termínu září 1953.¹⁷⁵ V okresních archívech jsou navíc k dispozici seznamy vytipovaných rodin, seznamy kulaků projednávaných komisemi, údaje o výsledném počtu přestěhovaných však většinou chybí. Jako nejrelevantnější se tedy jeví pracovat jednak se *Seznamem vysídlených vesnických boháčů z kraje Praha* a s dochovanými regionálními seznamy, které reflektují i „živelné“ pokračování akce „Kulak“ po srpnu 1953.

Dle *Zprávy krajské prokuratury* pravděpodobně z dubna 1953 bylo od zahájení akce do 15. března 1953 z Pražského kraje vystěhováno v rámci akce „Kulak“ celkem 120 kulaků. Nejedná se však o úplný seznam. V okresech Kutná Hora a Mělník nebyla k tomuto datu akce „K“ ještě vůbec realizována, neboť kulacká komise teprve v březnu 1953 zahájila svoji činnost.¹⁷⁶ Ze *Zprávy krajské prokuratury* však můžeme získat jiné užitečné informace – např. je v ní hodnocen průběh vysídlovacích akcí v některých okresech. Nedostatečné plnění požadavku na zajištění akce „K“ i z politického hlediska bylo zejména po přerušení akce podrobena kritice a byl to jeden z hlavních bodů nových administrativních opatření, reflektujících chyby a nedostatky první fáze kulacké akce.

O reakcích obyvatel na akci „K“ si můžeme udělat představu jednak z hlášení ONV, jednak z několika zpráv o průběhu stěhování prvních vybraných kulackých rodin. Např. v první takové zprávě referuje pplk. Kroček z ministerstva národní bezpečnosti, že „*vesnická*

¹⁷⁵ SOA Praha, f. Krajská prokuratura Praha – nezpracováno, Spr. 58/53. Zpráva Krajské prokuratury o vystěhování rodinných příslušníků odsouzených kulaků; SOA Praha, f. Krajská prokuratura Praha – nezpracováno, Spr. 58/53. Seznam vysídlených vesnických boháčů z kraje Praha; BLAŽEK, Petr – JECH, Karel – KUBÁLEK, Michal a kol.: *Akce „K“. Vyhánění sedláků a jejich rodin z usedlostí v padesátých letech. Studie, seznamy a dokumenty*. Praha 2010, str. 499n.

¹⁷⁶ SOA Praha, f. Krajská prokuratura Praha – nezpracováno, Spr. 58/53. Zpráva Krajské prokuratury o vystěhování rodinných příslušníků odsouzených kulaků.

veřejnost přijala opatření kladně a rodinní příslušníci odsouzených se s nuceným vystěhováním pasivně smiřují¹⁷⁷. Po vynucené přestávce v kulacké akci však bylo právě nedostatečné politické zajištění kritizováno a např. dle dokumentu *Soustava administrativních opatření proti vesnickým boháčům*, schváleného v srpnu 1952 politickým sekretariátem, byla akce „K“ úspěšná „tam, kde byla řádně politicky připravena“¹⁷⁸. Hlavní vina za neúspěch první části tak byla ministerstvem národní bezpečnosti (v zastoupení kpt. Ladislava Hudce svalena na okresní komise. Podle něj se okresní komise dopouštěly „kardinálních chyb, politických, hospodářských i administrativních“¹⁷⁹. Na schůzi 2. května 1952, kde se sešly všechny důležité osoby, zodpovědné za uskutečňování *Směrnice tří ministrů* (Karel Klos za ministerstvo spravedlnosti, por. Vladimír Baudyš a kpt. Ladislav Hudec, za ministerstvo vnitra Josef Kočiš a za oddělení zemědělství sekretariátu ÚV KSČ Eduard Mandřák, Petříček a Polanecký), bylo kromě jiného (politická linie akce „K“ byla správná, chybná byla koordinace řídicích resortů a nedostatečná součinnost se stranickými a správními orgány) zmíněno, že se vyskytly případy, kdy stěhování kulaků vzbudilo ve vesnici odpor, případně soucit místních. V jedné obci dokonce obyvatelé uspořádali sbírku šatstva pro rodinu kulaka, která byla do obce přestěhována tak narychlo, že si nestačila vzít z původního domova s sebou ani oblečení.¹⁸⁰ Kulaky údajně litovali nejvíce jejich příbuzní, žijící v sousedství, či lidé, dříve u nich zaměstnaní. K nelibosti organizátorů akce bylo zjištěno jen velmi málo případů, kdy by si stěhování rodiny kulaka přála samotná obec: „Prozatím je tato akce prováděna administrativní cestou.“¹⁸¹ Některé obce se naopak proti vystěhování kulaka postavily a žádaly, aby kulak v obci zůstal a dokonce aby byl dál členem JZD (Hřebeč, okres Kladno), v okrese Praha-východ došlo dokonce ke srocení lidí. Mnozí funkcionáři by tak dali přednost pracovní síle v družstvu před politickým aspektem kolektivizace. Zprávy o zdráhání funkcionářů místní správy či jednotných zemědělských družstev v plnění vládních nařízení, či dokonce odmítavém postoji vůči akci „Kulak“ a zprávy o projevech lítosti ostatních obyvatel, přicházely téměř ze všech okresů. Autor zprávy však cynicky poznamenává, že „mentalita lidí na vesnici bývá taková, že při stěhovací akci se kulak lituje a potom se již na něho zapomene“¹⁸². Podrobnější představu o průběhu stěhování si lze udělat na základě zpráv jednotlivých místních národních výborů, které zasílaly informace na příslušná ONV. Např. ze

¹⁷⁷ Citováno dle BLAŽEK, Petr – JECH, Karel – KUBÁLEK, Michal a kol.: *Akce „K“: Vyhánění sedláků a jejich rodin z usedlostí v padesátých letech. Studie, seznamy a dokumenty*. Praha 2010, str. 81. Zpráva pplk. Lubomíra Kročka z 29. prosince 1951.

¹⁷⁸ Tamtéž, str. 89.

¹⁷⁹ Tamtéž.

¹⁸⁰ Tamtéž, str. 92 a 95.

¹⁸¹ *SOA Praha*, f. Krajská prokuratura Praha – nezpracováno, Spr. 58/53. Zpráva Krajské prokuratury o vystěhování rodinných příslušníků odsouzených kulaků.

¹⁸² Tamtéž.

zprávy MNV Velká Bučina (okres Kralupy nad Vltavou) dokonce vyplývá, že v důsledku stěhování sedláka Antonína Zvědíčka zanedbali členové místního JZD svoje povinnosti, jelikož se od rána se Zvědínkovou rodinou loučili. „*Stalo se také, že některé manželky družstevníků plakaly.*“¹⁸³

V rámci Pražského kraje hovoří již zmíněná *Zpráva krajské prokuratury* o třech okresech, kde politická příprava vystěhování nebyla dostatečně zajištěna a místní obyvatelé projevíly nad vysídlenými rodinami kulaků lítost. Jednalo se o okresy Kladno, Mladá Boleslav a Rakovník.¹⁸⁴ Zajímavé zhodnocení provádění akce „Kulak“, bohužel psané rukou a nedatované, přichází z okresu Kralupy nad Vltavou: „*V akci vysídlení vesnických boháčů jsme do dnešního dne přestěhovali ve 2 měsících 14 rodin z různých obcí našeho okresu. Vše bylo připraveno předem, aby akce proběhla hladce a rychle. Vyrobili jsme řádně připravené a odůvodněné výměry, které jsme vždy den před stěhováním za účasti zástupce OV KSČ osobně doručili na určené MNV. Předmětnou akci jsme s přítomnými soudruhy řádně prodiskutovali jak po stránce celostátní, tak i politické. Každému vysídlenému kulakovi byly dány k dispozici dostatečné prostředky k odvozu majetku, který byl předem zajištěn finančním referentem a okresním prokurátorem povolen k odvozu. Všichni vysídlení mají zajištěné dostatečné byty na novém místě předem. Při provádění akcí v některých obcích byly prolévány slzy a přání nashledanou z řad bývalých sedláků a bohužel v několika případech i od samotných našich soudruzek členek KSČ. Podle zpráv z MNV po provedeném vystěhování byl v obcích klid a většina občanů s tímto opatřením sympatizuje a můžeme směle konstatovati, že tyto akce mají úspěšný vliv na klid a budování socializace našich vesnic.*“¹⁸⁵

Co se týče nejpravděpodobnějšího počtu vysídlených kulaků v rámci akce „Kulak“ v Pražském kraji, podle dalšího zdroje, nedatovaného *Seznamu vysídlených vesnických boháčů z kraje Praha*, bylo až do srpna 1953 vystěhováno 202 kulaků, nejvíce po 27 osobách z okresu Kolín a Kralupy nad Vltavou. U dalších okresů jsou v *Seznamu* uvedeny tyto počty: okres Benešov – 9 vysídlených kulaků, Beroun – 3, Brandýs nad Labem – 9, Český Brod – 17, Dobříš – 9, Hořovice – 1, Kolín – 27, Kladno – 1, Kralupy nad Vltavou – 27, Kutná Hora – 4, Mladá Boleslav – 13, Nymburk – 10, Nové Strašecí – 5, Poděbrady – 12, Praha-jih – 2, Praha-východ – 1, Příbram – 10, Rakovník – 16, Říčany – 9, Sedlčany – 8, Slaný – 1, Vlašim – 3,

¹⁸³ *SOKA Mělník*, f. ONV Kralupy nad Vltavou, č. k. 379, Akce „K“ 1953–1954 (1958). Zhodnocení vystěhování kulaka Zvědíčka, 7. srpna 1953.

¹⁸⁴ *SOA Praha*, f. Krajská prokuratura Praha – nezpracováno, Spr. 58/53. Zpráva Krajské prokuratury o vystěhování rodinných příslušníků odsouzených kulaků.

¹⁸⁵ *SOKA Mělník*, f. ONV Kralupy nad Vltavou, č. k. 379, Akce „K“ 1953–1954 (1958). Nedatovaná zpráva o akci „kulak“ v okrese Kralupy nad Vltavou, rukopis.

Votice – 5.¹⁸⁶ Stejně jako v seznamu prvním, tedy ve *Zprávě krajské prokuratury* z jara roku 1953, není ani v tomto uveden okres Mělník. Tento seznam nejvíce odpovídá dochovaným seznamům z okresních archivů. Např. podle tohoto seznamu bylo z okresu Český Brod vysídleno 17 tzv. vesnických boháčů. Záznamy z Okresního národního výboru Český Brod však uvádí 20 zemědělců, postižených v letech 1952–1953 Akcí „Kulak“ a vysídlených mimo okres. Naopak z jiného okresu bylo na Českobrodsko přesídleno 16 rodin.¹⁸⁷

Historik Karel Jech pak uvádí číslo 219 vystěhovaných rodinných celků z Pražského kraje, a to k termínu září 1953. Pražský kraj se tak co do počtu přesídlených rodin kulaků ocitl na prvním místě.¹⁸⁸ Dalším zdrojem k vyčíslení kulackých rodinných celků postižených akcí „Kulak“ jsou seznamy z regionů. Tyto seznamy však nereflktují pokračování akce v okresech, které pokračovaly ve vysídlení i po jejím ukončení nejprve v létě 1953 a pak definitivně v zimě 1954. Číslo přesídlených kulackých rodinných celků tak bude nejspíš mnohem vyšší. Kartotéka vystěhovaných sedláků je dispozici badatelům ve fondu Správa Sboru nápravné výchovy uloženém v Národním archivu.¹⁸⁹

3. 3 Činnost kulackých komisí

Konkrétní postupy v trestání kulaků, ve stěhování jejich rodin mimo okres a problémy se zajištěním majetku je třeba ukázat na příkladu z regionů. K sestavování seznamů kulaků v jednotlivých okresech a k provedení likvidace vybraných zemědělců byly při ONV zřizovány tzv. kulacké komise a zpravidla v nich působily tyto osoby: předseda ONV, zástupce OV KSČ, okresní prokurátor, náčelník SNB, náčelník StB a přednosta IX. (zemědělského) referátu ONV. Komise měla „*rozhodovat o závažných administrativních opatřeních prováděných podle směrnic tří ministrů proti vesnickým boháčům a jejich rodinným příslušníkům a zejména o přestěhování rodinných příslušníků. Před každým závažnějším administrativním zákrokem proti vesnickému boháči, zejména před vysídlením jeho rodiny, uváží komise případ pečlivě i z hlediska politického a usnese se na vhodných opatřeních k zajištění řádné politické přípravy zákroku a na tom, kdo toto usnesení provede*“.¹⁹⁰ Zda

¹⁸⁶ SOA Praha, f. Krajská prokuratura Praha – nezpracováno, Spr. 58/53. Seznam vysídlených vesnických boháčů z kraje Praha.

¹⁸⁷ MIŠKOVSKÁ, Zuzana: Likvidace selského stavu okrese Český Brod v letech 1945–1960. In: *Archivní prameny Kolínska*. Státní okresní archiv v Kolíně 1996, Tabulka str. 42N; SOA Kolín, ONV Český Brod, k. č. 93, inv. č. 240. Vysídlování nespolehlivých osob.

¹⁸⁸ Seznam in BLAŽEK, Petr – JECH, Karel – KUBÁLEK, Michal a kol.: *Akce „K“*. *Vyhánění sedláků a jejich rodin z usedlostí v padesátých letech. Studie, seznamy a dokumenty*. Praha 2010, str. 499n.

¹⁸⁹ NA, f. SSNV, Kartotéka vystěhovaných zemědělců.

¹⁹⁰ SOA Praha, f. Krajská prokuratura Praha – nezpracováno, T 26/53. Informace všem krajským prokurátorům – Úprava poměrů rodinných příslušníků odsouzených vesnických boháčů.

komise rozhodovala na základě dobré znalosti *Směrnice* měl kontrolovat okresní prokurátor, který zároveň hlídal, aby všechna opatření byla prováděna ve spolupráci všech zainteresovaných složek – tedy národních výborů, orgánů bezpečnosti a prokurátora.

Jak vypadalo jednání této speciálně vytvořené komise o likvidaci kulaka je možno rekonstruovat např. ze schůze kulacké komise při ONV Mělník z 27. července 1953. Na této schůzi se komise nejprve shodla na několika konkrétních kulacích, kteří měli být ještě do konce července „zlikvidováni“ (tzn. jak bylo naznačeno v předchozí kapitole – odsoudit na základě příslušného zákonného či administrativního opatření, na jeho majetek uvalit nucenou správu, či pacht a jeho příbuzné vystěhovat mimo okres v rámci akce „K“), načež referent ze zemědělského referátu ONV navrhl, aby přednostně zlikvidovali kulaka Josefa Jindřicha, který v obci Hostín narušuje vývoj JZD. Zástupci Veřejné bezpečnosti komise uložila, aby na Jindřicha obstaral do tří dnů materiál a ve spolupráci s okresním prokurátorem provedl další opatření – tzn. aby jej obvinili a vzali do vazby, případně předvolali k přelíčení. Zemědělský referent pak měl zajistit převzetí jeho půdy, finanční referát okresního národního výboru měl na starost soupis majetku. O samotné vystěhování, jemu předcházející domovní prohlídku se postarala Veřejná a Státní bezpečnost, přítomen měl být i zemědělský referent a již zmíněný finanční referent ONV kvůli soupisu. Z dostupných seznamů vysídlených rodinných celků z Pražského kraje však nevyplývá, že by byl Josef Jindřich nakonec skutečně zařazen do akce „K“ a jeho rodina z okresu Mělník vysídlena, jelikož údaje z mělnického okresu chybí.¹⁹¹ Z jednání komise také vyplývá další důležitý fakt, a to, že o vysídlení příslušníků kulackého rodinného celku včetně místa, kam budou přestěhováni a pracovně zařazeni, bylo rozhodnuto ještě před procesem – zápis mělnické komise dokládá, že bylo rozhodnuto i měsíc před procesem.

Kulacké komise také na základě znalosti místních poměrů rozhodovaly o tom, zda majetek vystěhovaného kulackého rodinného celku bude dán do užívání místního JZD, či státního statku. Pokud nešlo ani jedno, byl majetek kulaka dán do nuceného pachtu, což zajišťoval zpravidla zemědělský referent místního národního výboru.¹⁹²

Práce těchto trestních komisí nebyla však ze strany nadřízených orgánů, tedy i prokuratury, hodnocena příliš pozitivně. O jejich činnosti podává informace např. již zmiňovaná *Zpráva krajské prokuratury*. Píše se v ní, že „okresní prokurátoři nechodí pravidelně do komisí, ač mají tuto povinnost, aby mohli komisi informovat o skutkovém a

¹⁹¹ SOkA Mělník, f. Sbor národní bezpečnosti, inv. č. 2. Zápis ze schůze kulacké komise ze dne 27. července 1953.

¹⁹² SOA Praha, f. Krajská prokuratura Praha – nezpracováno, Spr. 58/53. Zpráva Krajské prokuratury o vystěhování rodinných příslušníků odsouzených kulaků.

*právním stavu jednotlivé trestní věci a bez nichž také komise nemůže ani jednat. Zejména prokurátoři nechodí do komisí, kde se jedná o vystěhování kulaků na základě správního řízení. Ve zprávách není mnohdy uvedeno, kdo zodpovídá za další obdělání propadlé půdy a správu propadlého jmění kulaka. (...) Není správně hodnoceno, zda akce byla politicky připravena, mnohde se projevilo i smířlivectví ze strany lidosprávy (Kladno) a lítost ze strany zemědělců nad vystěhovávanými“.*¹⁹³ V mnoha okresech komise vůbec nevypracovávaly seznamy kulaků, což měly okresní národní výbory za povinnost již od vzniku stranického dokumentu *Omezování a zatlačování vesnických boháčů* z roku 1951. V seznamech, které vznikly, byli často střední rolníci zaměňováni za kulaky. Jako chyba bylo vnímáno i stěhování práce neschopných osob – starých lidí, těhotných žen, či stěhování do zvláště nevyhovujících podmínek – do neobydlených, nevytápěných prostor, bez vody apod. Vyvolávalo to přílišnou solidaritu a lítost ze strany ostatních obyvatel vesnice.¹⁹⁴

Jak víme již ze *Zprávy krajské prokuratury* o provádění *Směrnice tří ministrů*, napsané pravděpodobně v dubnu 1953, některé komise zahájily svojí činnost poměrně pozdě. Jeden ve zprávě zmíněných opožděných okresů byl okres Mělník, kde údajně komise začala pracovat až v dubnu 1953. Podklady od místních národních výborů, které na ONV zasílaly seznamy „svých“ vesnických boháčů“, se začaly shromažďovat až v lednu a v únoru 1953. Proto také okres Mělník chybí ve všech dostupných seznamech vysídlených vesnických boháčů a jejich rodinných příslušníků, jelikož projednávání o jejich osudech se protáhlo i do září 1953, tedy po termínu 13. července 1953, kdy ústním rozkazem Karol Bacílek akci „K“ ukončil. Na základě seznamů z MNV sestavil Okresní národní výbor v Mělníce seznam vesnických boháčů o 66 jménech.¹⁹⁵

Zápisy ze schůzí kulacké komise v Mělníce se však dochovaly až od června. Kupodivu ani na jedné ze schůzí nebyl přítomen předseda ONV, ačkoliv to bylo jeho povinností. Několikrát také chyběl zástupce bezpečnosti. Naopak byl vždy přítomen okresní prokurátor. I z malého vzorku jednání kulacké komise (dochovaly se záznamy od června do září 1953) si lze udělat představu o tom, s jakými konkrétními problémy se při realizaci akce „Kulak“ vykonavatelé státní moci na vesnici potýkali. Jak již bylo několikrát zmíněno, úkolem ONV bylo tzv. politické zajištění procesu s kulakem a vysídlení jeho rodiny. To mimo jiné znamenalo spolupráci s místním tiskem, tudíž na schůzích se projednávalo uveřejnění článků

¹⁹³ SOA Praha, f. Krajská prokuratura Praha – nezpracováno, Spr. 58/53. Zpráva Krajské prokuratury o vystěhování rodinných příslušníků odsouzených kulaků.

¹⁹⁴ SOA Praha, f. Krajská prokuratura Praha – nezpracováno, Spr. 58/53 Taj. Zpráva generální prokuratury krajským prokurátorům z 21. 2. 1953.

¹⁹⁵ SOka Mělník, ONV Mělník 1951–1954, k. č. 4, inv. č. 616/2. Sdělení místních národních výborů ONV Mělník o jménech vesnických boháčů.

o kulacích ve vesnických novinách. Kvůli nedostatečnému politickému zajištění, tzn. důkladné propagandistické kampani provázející likvidaci kulaka v obci, byly dokonce některé případy vystěhování odkládány. Na těchto kampaních se mohl podílet i místní rozhlas vyhlášením rozsudku lidového soudu. Redaktoři vesnických novin, spolupracujících úzce s komisemi a ONV, byli většinou také přítomni správnímu či soudnímu přelíčení. Komise také řešila neustálé problémy se státními statky, které odmítaly převzít majetek po vysídlených kulacích, či v mnoha obcích stále palčivé téma – problematiku kulaků jako členů JZD. Komise se sice vždy usnesla, že je třeba kulaky z družstev odstranit, předsedové družstev však byli mnohdy proti. Jen od června do září 1953 projednala mělnická komise 20 případů vesnických boháčů.¹⁹⁶

Také z okresu Český Brod se zápisy ze schůzí mimořádné kulacké komise zachovaly torzovitě, nicméně vyplývá z nich, že začaly pracovat minimálně od 20. listopadu 1952. Hned na této „první“ schůzi rozhodovali členové komise o vysídlení z vesnice či z okresu v případě deseti zemědělců odsouzených za neplnění dodávek. U některých z nich dokonce urychlený odsun z vesnice žádaly samotné místní národní výbory, protože vytipovaní zemědělci „*narušují svou přítomností v obci pracovní morálku*“.¹⁹⁷ Podle dochovaných záznamů bylo k vystěhování z okresu navrženo celkem 30 tzv. rodinných celků, ať už MNV nebo kulackou komisí. Uskutečněno však bylo pravděpodobně jen 20 přesunů, o nichž se rozhodlo na dvou „nejaktivnějších“ zasedáních kulacké komise, a to 20. listopadu 1952 a 18. března 1953. zatímco akce „Kulak“ již byla z nejvyšších míst ukončena, pokračovalo se ve stěhování z obcí v rámci okresu jako ve formě vedlejšího trestu. V roce 1958 tak došlo k vystěhování tří zemědělců do jiných obcí v okrese.¹⁹⁸

3. 4 Mimořádná vojenská cvičení kulaků

Další častou formou diskriminace bylo povolávání tzv. nespolehlivých osob na výjimečné vojenské cvičení. Toto opatření bylo v podobě *Směrnice Ministerstva vnitra pro povolávání nespolehlivých osob na výjimečné cvičení* vydáno v dubnu 1952 a jeho cílem bylo odstranit z civilního života politicky nespolehlivé osoby, které svým chováním „*morálně narušovaly politickou jednotu lidu*“. Směrnice se týkala mužů mezi osmnáctým a šedesátým rokem, kteří

¹⁹⁶ SOKA Mělník, f. Sbor národní bezpečnosti, inv. č. 2. Zápisy ze schůzí kulacké komise od 17. června do 4. září 1953.

¹⁹⁷ MIŠKOVSKÁ, Zuzana: Likvidace selského stavu okrese Český Brod v letech 1945–1960. In: *Archivní prameny Kolínska*. Státní okresní archiv v Kolíně 1996, str. 37. SOKA Kolín, ONV Český Brod, k. č. 93, inv. č. 240. Vysídlování nespolehlivých osob. Zápisy trestní komise ONV.

¹⁹⁸ Tamtéž, str. 38.

byli považováni za bývalé továrníky, statkáře, bankéře, vesnické boháče, sabotéry či za osoby poškozující řízené hospodářství. Termín „politicky nespolehlivý“ vznikl brzy po únoru 1948, kdy Obranné zpravodajství (OBZ) a vedení armády začalo mezi vojáky a branci provádět čistky. Na základě *Směrnice pro vyhledání politicky, státně a národně nespolehlivých osob* z téhož roku byli branci dle posudků z národních výborů, stranických organizací či ze Svazu mládeže ještě před nástupem do vojenské služby roztríděni na „politicky spolehlivé“ a „politicky nespolehlivé“. Ti druzí jmenovaní, kam patřili např. studenti vyloučení z vysokých škol nebo také osoby provinivší se za okupace, byli od ostatních vojáků izolováni do zvláštních, silničních praporů. Po roce 1950 proběhly v souvislosti se stále vzrůstajícími požadavky na ideologickou čistotu armády další čistky. Ministerstvo vnitra tehdy vypracovalo nový systém prověřování spolehlivosti stávajících vojáků a došlo také k vytvoření tzv. Pomocných technických praporů, kam měli být ti, kteří prověrkami neprojdou, nově zařazováni. Základní složkou jejich převýchovy měla být především fyzická práce. Jednu z kategorií tzv. nespolehlivosti tvořily dle nového vymezení z roku 1950 také „osoby, které vlastní nebo vlastnily pozemky ve výměře nad 20-30 ha podle úrodnosti, které lze označit jako venkovské boháče“.¹⁹⁹

Pomocných technických praporů bylo od roku 1951 využíváno na základě rozhodnutí ÚV KSČ a ministerstva národní obrany ještě k další formě politické perzekuce - k odeslání osob, které již vojenskou službu sice vykonaly, ale podobně jako výše zmínění branci byly označeny za tzv. politicky nespolehlivé, na mimořádné vojenské cvičení na dobu neurčitou. O jaké osoby měli iniciátoři tohoto postupu zájem, vypovídají slova Alexeje Čepičky, ministra národní obrany: „*Orgány strany nám doporučují, abychom se podívali na ty, kteří se ukazují jako zbyteční pro budování socialismu u nás. Jedná se o syny kulaků a různé městské povaleče. Dávají nám v úvahu, zda je nemáme povolat do vojenské služby na delší dobu, např. na tři roky*“.²⁰⁰ Na vytipování a dodání nových branců z řad „nespolehlivých osob“ armádě se podílelo nejen ministerstvo národní obrany a ministerstvo vnitra, ale na nižší úrovni také národní výbory a stranické a další organizace. Prvních 2468 mužů nastoupilo na výjimečné vojenské cvičení k 1. prosinci 1951.²⁰¹ Akce však byla hodnocena jako neúspěšná – někteří odpovědní činitelé ji zneužívali k vyřizování osobních účtů, nebo nařízení z ministerstva národní bezpečnosti plnili nedostatečně. Navíc se nepodařilo splnit původní plán,

---

¹⁹⁹ BÍLEK, Jiří: *Pomocné technické prapory. O jedné z forem zneužití armády k politické perzekuci*. ÚDV, Praha 2002, str. 22.

²⁰⁰ Tamtéž, str. 28.

²⁰¹ Tamtéž, str. 28.

že na cvičení bude posláno až 12 000.²⁰² Ministerstvo obrany proto podalo návrh na reorganizaci systému vyhledávání „nespolehlivých osob“ a jejich odesílání na mimořádná cvičení. Podle nových *Směrnice Ministerstva vnitra pro povolávání nespolehlivých osob na výjimečné cvičení* z 15. dubna 1952 byla za vyhledání takových osob na okrese zodpovědná okresní komise při ONV zasedající jednou měsíčně ve složení: předseda ONV, okresní vojenský velitel, okresní velitel Národní bezpečnosti, zástupce OV KSČ a referent ONV pro vnitřní záležitosti.²⁰³ Podněty ovšem získávala pochopitelně od místních národních výborů, které měly o „nespolehlivých“ osobách větší přehled a vyráběly jejich seznamy s podrobnými kádrovými posudky. Seznamy mohli o nejrůznější „živly“ doplňovat také velitelé stanic SNB.

V případě, že se jednalo o kulaka, musely místní národní výbory v posudcích odpovědět na tyto základní otázky: jaká je jeho výměra (v ha), jak by se jeho hospodářství zajistilo v případě odvolání z obce, jaké jsou jeho majetkové a rodinné poměry a jaký je jeho poměr k lidově demokratickému zřízení.²⁰⁴ Podrobnější informace ideologického charakteru získávala komise od místních stranických organizací, které měly doplnit tyto údaje: činnost dotyčného za první republiky, chování a plnění dodávek za okupace, postoj do února 1948 a po něm, jak se v obci projevuje, jak se staví vůči stávajícímu režimu, jak pracuje s ostatními rolníky.²⁰⁵ Okresní komise pak seznamy odsouhlasila, či upravila, doplnila o kádrové posudky ze zaměstnání, z místních stranických organizací apod. a poslala na krajský národní výbor. Krajská komise a ministerstvo národní bezpečnosti pak seznamy z okresů mezi sebou porovnávaly, případně účelově upravovaly. Osoby, které se ocitly na definitivním seznamu „nespolehlivých“, pak na cvičení povolala krajská a okresní vojenská velitelství.²⁰⁶

Z dochovaných dokumentů regionální provenience vyplývá, že největší „zájem“ byl právě o kulaky, kterým bylo mimořádné vojenské cvičení v rámci Pomocných technických praporů vyměřováno v podstatě jako doplňkový trest k proslulé a hojně využívané „pětapadesátce“. Jednalo se o ty zemědělce, kteří nebyli zařazeni do akce „Kulak“. Některým praporům se dokonce začalo přezdívat „kulacké“. Kulaci, kteří z různých důvodů nebyli s rodinami zahrnuti do akce „Kulak“ a nebyli přesídleni do jiného okresu či kraje, mohli být z

---

²⁰² Tamtéž, str. 29.

²⁰³ *SOKA Kolín*, f. ONV Český Brod 1945–1960, k. č. 93, inv. č. 240. Mimořádné vojenské cvičení kulaků. Kopie Směrnice Ministerstva vnitra pro povolávání nespolehlivých osob na výjimečné cvičení ze dne 15. dubna 1952.

²⁰⁴ *SOKA Kolín*, f. ONV Český Brod 1945–1960, k. č. 93, inv. č. 240. Mimořádné vojenské cvičení kulaků. Josef Jícha – posudek ze dne 22. 5. 1952.

²⁰⁵ *SOKA Kolín*, f. ONV Český Brod 1945–1960, k. č. 93, inv. č. 240. Mimořádné vojenské cvičení kulaků. Žádost o kádrový posudek ze dne 16. 6. 1952.

²⁰⁶ *SOKA Kolín*, f. ONV Český Brod 1945–1960, k. č. 93, inv. č. 240. Mimořádné vojenské cvičení kulaků. Kopie Směrnice Ministerstva vnitra pro povolávání nespolehlivých osob na výjimečné cvičení ze dne 15. dubna 1952.

obce „vyexpedování“ právě na výjimečné vojenské cvičení. V rozhodnutí částečně záleželo na místním národním výboru, místní stranické organizaci a v případě, že byl sedlák členem JZD, tak i na vedení družstva. Tyto instituce mohly svými posudky ovlivnit nejen odeslání vytipované osoby na mimořádné vojenské cvičení, ale také dobu pobytu na cvičení a návrat do obce. Jedinou možností, jak se vyhnout této formě trestu bylo potvrzení od lékaře o závažné nemoci, či o nemoci blízkého příbuzného, který by tak nemohl zastat práci v hospodářství.

Mezi nejčastější důvody, zmiňované v seznamech osob navržených na cvičení, patřily: „reakční řeči“, podezření z ilegální činnosti, neúčast na veřejném dění, nezájem o spolupráci, negativní vliv na zaměstnance státních statků či na členy družstev, narušování rozvoje JZD, ovlivňování malých a středních rolníků, kteří do JZD dosud nevstoupili a neplnění dodávek. Neplnění dodávek po únoru 1948 bylo v posudcích dáváno do kontrastu se zmínkou o vzorném plnění dodávkových povinností v době protektorátu Čechy a Morava; podobně jako odmítavý postoj k novým pořádkům byl dáván do kontrastu se shovívavým či přímo kolaborujícím chováním za okupace. „*V okupaci plnil dodávky vzorně, neb se velmi zastával vedení Hitlera a dbal, aby měl všechno v nejlepším pořádku. (...) Při jeho první dodávce v červnu 1945, kdy měl dodat jednoho vepře, odepřel tuto dodávku pro ruskou armádu.*“²⁰⁷

Komise při ONV měly značný vliv také na rozhodování o propuštění z výjimečného cvičení. Kladné či záporné doporučení posílala komise na vyžádání krajskému národnímu výboru. Nejčastějším argumentem proti propuštění byl záporný postoj ostatních obyvatel obce, z níž kulak pocházel, k jeho návratu. V jednom z takových posudků, zachovaných ve Státním okresním archivu Kolín, se k případnému propuštění kulaka z výjimečného cvičení píše: „*Byl zvyklý vždy vykořisťovat deputátníky. Všichni občané v obci se na něj dívají jako na kulaka, který nemá kladný poměr k lidově demokratickému zřízení. Jeho návrat do obce není žádoucí.*“²⁰⁸

V případě posílání na mimořádná vojenská cvičení často docházelo k individuálním výkladům směrnic a k narušování doporučených oficiálních postupů. Žádost o tuto výjimečnou formu trestu často zasílaly okresní národní výbory na místní výbory, nikoliv obráceně, a nezdá se, že MNV nebyl ochotný žádost splnit a poslat na cvičení sedláka, kterého v obci potřebovali. Odeslání konkrétní osoby na cvičení, aniž by bylo zajištěno jeho hospodářství buď dospělými rodinnými příslušníky, nebo družstevním

²⁰⁷ SOka Kolín, f. ONV Český Brod 1945–1960, k. č. 93, inv. č. 240. Kádrový posudek ze dne 22. 6. 1952.

²⁰⁸ SOka Kolín, f. ONV Český Brod 1945–1960, k. č. 93, inv. č. 240. Dopis okresní komise Krajskému národnímu výboru ze dne 8. září 1952.

převzetím, se setkávalo s kritikou jak nižších složek státní správy, tak naopak těch nejvyšších – v tomto případě krajského národního výboru. Obcím, resp. družstvům totiž nezřídka scházely prostředky na zajištění opuštěného hospodářství a stranický zájem v tomto případě ustoupil zájmu ekonomickému. Z materiálů, které se k této formě boje proti kulakům dochovaly, kupodivu vyplývá, že největší zájem na co největším počtu takto postižených osob měla okresní komise, resp. okresní národní výbor. Jeho zástupci si totiž často písemně stěžovali na nezájem, či lhostejný přístup krajské komise k odesílání kulaků na mimořádné vojenské cvičení, případně naléhali na předsedu KNV, aby celou záležitost urychlil. „*Obce trvají na tom, aby návržení byli od nich oddisponováni nejpozději během 7–10 dnů, než budou žňové práce v plném proudu. Nejnaléhavější je třeba povolání Jichy z Nučic nebo Krofty z Třebestovic. Jelikož do dnešního dne nebyl nikdo z navržených na cvičení povolán, žádám, abys laskavě urychlil celou záležitost. Děkuji Ti za pozornost, kterou této otázce věnuješ.*“²⁰⁹ A většinou to opět byl okresní národní výbor, který dopisem na KNV protestoval proti předčasnému propuštění potrestané osoby ze cvičení a proti jeho návratu domů. „*Dopisem ze dne 8. 7. bylo doporučeno, aby Jiří Beneš nebyl propuštěn z mimořádného vojenského cvičení a požádáno o přešetření, jaké vlivné přátele má ještě dnes Beneš na ministerstvu zemědělství.*“²¹⁰ Velení 65. technického praporu totiž před tím uznalo, že doba, kterou Beneš strávil u PTP byla dostačující a „*jeho chování je velmi dobré, jeví kladný poměr k republice a pracuje na 160 %.*“²¹¹

Proti nedobrovolnému odjezdu sedláků z vesnice se mohlo postavit také zemědělské družstvo, které z finančních důvodů, či nedostatku pracovních sil, nemohlo převzít jejich usedlost. Poměrně neobvyklým případem byla situace, kdy samo jednotné zemědělské družstvo žádalo vojenské velitelství o předčasné propuštění kulaka z mimořádného cvičení. V době, kdy na vesnicích kulminovala nenávistná kampaň proti kulakům a ve veřejném diskursu dominovala teze o třídním boji, argumentovalo JZD nejen nedostatkem pracovních sil, resp. přestárlým členstvem, ale také tím, že kulak, jehož osoba byla předmětem žádosti, je dobrý hospodář a družstvo jeho schopnosti potřebuje: „*Družstvo obhospodařuje asi 300 ha. Jeho situace je, pokud se týče pracovních sil, kritická. Je známo, že ÚOP neponechával syny ani dcery v zemědělství, ale přiděloval jim zaměstnání v oboru jiném. A tak se stalo, že členy JZD kromě několika mladších sil, jsou osoby blížící se šedesátce, ba velmi mnozí jsou již nad 60*

²⁰⁹ SOKA Kolín, f. ONV Český Brod 1945–1960, k. č. 93, inv. č. 240. Dopis předsedy okresní komise při ONV Český Brod předsedovi Krajského národního výboru v Praze ze dne 19. 7. 1952.

²¹⁰ SOKA Kolín, f. ONV Český Brod 1945–1960, k. č. 93, inv. č. 240. Dopis předsedovi Krajského národního výboru v Praze ze dne 9. 8. 1952.

²¹¹ SOKA Kolín, f. ONV Český Brod 1945–1960, k. č. 93, inv. č. 240. Návrh pomocného technického praporu na propuštění ze dne 8. 8. 1952.

let. Proto každá mladší síla je v JZD nanejvýše vítána, ale i nadmíru potřebná, má-li JZD všechny úkoly, které na sebe vzalo, řádně plniti a přispívati k socializaci vesnice. Zmíněný J. Kubín jest znám nejen jako výborný pracovník, ale i jako hospodář, který své věci dobře rozumí. Jeho propuštění z mimořádného vojenského cvičení a jeho zapojení v JZD, bylo by pro toto velikou posilou, a proto představenstvo JZD obrací se na KNV s žádostí o jeho propuštění, aby tak zapojil se do prací nově založeného JZD a svou prací přispíval k zdárnému chodu JZD a k další socializaci vesnice.“²¹² Za propuštění Josefa Kubína se přimlouvala dokonce místní organizace KSČ, jak to ale s jeho propuštěním nakonec dopadlo, se v archivu odpověď nenašla.

Podobně jako v případě akce „Kulak“, vylučování studentů ze středních zemědělských škol a dalších represivních opatření vůči tzv. kulakům, docházelo i v naplňování *Směrnice Ministerstva vnitra pro povolávání nespolehlivých osob na výjimečné cvičení* z 15. dubna 1952 na nejnižší úrovni k odchylkám a k přizpůsobení směrnice místním poměrům. Ačkoliv první vlna vyhledávání tzv. nespolehlivých osob z podzimu 1951 sklídila kritiku za přílišnou subjektivitu, zřízením okresních komisí došlo k ještě rozšířenějšímu zneužívání pravomocí. Některé místní národní výbory vedly tichou válku s okresními národními výbory, kterým nejvíc záleželo na dodržení směrnice a odeslání co největšího počtu „nespolehlivých osob“ na mimořádné vojenské cvičení. Naopak krajský národní výbor v důslednosti zaostával a byl ze strany ONV urgován. Obdobná situace pak mohla nastat, pokud mělo dojít k propuštění postižené osoby ze cvičení. Jak jsme naznačila výše, velení Pomocných technických praporů mohlo samo propuštění navrhnout, proti čemuž se ohrazovalo buď ONV, nebo MNV či místní stranická organizace s odvoláním na to, že „obec si návrat kulaka nepřije“.²¹³ Na základě *Směrnice Ministerstva vnitra pro povolávání nespolehlivých osob na výjimečné cvičení* z 15. dubna 1952 bylo k datu 15. července 1952 odesláno na mimořádné vojenské cvičení přes 3000 osob, což zdaleka nesplňovalo plán ministerstva národní obrany, které počítalo, že ještě do konce roku 1952 bude povoláno na 6000 „kulaků a práce se štítících mužů“.²¹⁴ Z mužů povolaných v létě 1952 byly utvořeny tři lehké PTP, kterým se přezdívalo kulacké, neboť kulaci či jejich potomci v nich tvořili většinu. Jednalo se o poslední lehké Pomocné technické prapory před reorganizací tohoto vojenského systému na vojenské pracovní jednotky. K datu 30. dubna 1954 zrušil Politický sekretariát ÚV KSČ výjimečná vojenská cvičení a většina z tzv. politicky nespolehlivých osob byla v květnu 1954 ze cvičení propuštěna.

²¹² SOka Kolín, f. ONV Český Brod 1945–1960, k. č. 93, inv. č. 240. Žádost Krajskému vojenskému velitelství o propuštění Josefa Kubína z mimořádného vojenského cvičení ze dne 27. 9. 1952.

²¹³ SOka Kolín, f. ONV Český Brod 1945–1960, k. č. 93, inv. č. 240. Posudky.

²¹⁴ BÍLEK, Jiří: *Pomocné technické prapory. O jedné z forem zneužití armády k politické perzekuci*. ÚDV, Praha 2002, str. 33.

3. 5 Vylučování kulackých dětí ze škol

3. 5. 1 Příprava a realizace tzv. očisty

Jak již bylo zmíněno výše, akce „Kulak“ a další nařízení se týkaly i rodinných příslušníků odsouzených kulaků. Velká pozornost byla v tomto směru upřena na mládež, u které byla dle funkcionářů strany ještě možnost převýchovy. Tuto myšlenku vyjádřili straničtí pracovníci v *Rámcových směrnicích pro charakterizování vesnického boháče* následovně: „*Je nutno vidět živého mladého člověka, kterého chceme získat pro lidově demokratické zřízení anebo ho alespoň izolovat od nepřátelského rodinného prostředí. Při tom neztrácejme ze zřetele jeho třídní původ.*“²¹⁵ Celkem 70 dětí a mladých lidí z Pražského kraje bylo postiženo tzv. očištěnou středních zemědělských škol od dětí vesnických boháčů. Představy o převýchově kulacké mládeže byly přitom jedním z největších omylů politiky kolektivizace. Ačkoliv trestní stíhání jednoho nebo obou rodičů, štvavá propagandistická kampaň na vsích a případně i vystěhování z rodného hospodářství již dostatečně tvrdě zasáhly do života dětí, bylo vůči nim zavedeno speciální opatření – očista zemědělských škol od dětí vesnických boháčů a jejich převýchova prací na státních statcích. V Československu bylo od srpna 1952 do ledna 1953, kdy tato represivní akce probíhala, vyloučeno 505 žáků, při obdobném opatření na vysokých školách bylo kvůli svému „kulackému“ původu vyhozeno ze studií 133 studentů.

V květnu 1952 se rozhodlo o dočasném pozastavení akce „Kulak“ a o vypracování nových a účinnějších represivních opatření. V aparátu KSČ se hovořilo o tzv. očiště, při níž měla být společnost zcela zbavena kulaků. V případě jejich dětí se chtěl stranický aparát pokusit o jejich převýchovu. Bez vědomí stranického aparátu a patřičného organizačního zajištění začalo z popudu ministerstva zemědělství s vylučováním studentů z kulackých rodin několik čtyřletých zemědělských škol již na jaře 1951. Nepromyšlené a stranickým aparátem nezajištěné akce vzápětí pochopitelně čelily kritice sekretariátu ÚV KSČ, podle kterého postrádala akce nezbytný propagandistický apel. Vylučování kulackých studentů měly provázet vysvětlovací kampaně, které by zamezily případným projevům sympatií s vyhozenými studenty. Kritizován byl zejména postup úředníků ministerstva zemědělství a vedení zemědělské školy v Táboře, kde bylo během jediného dne vyloučeno 32 studentů. Spolužáci postižených středoškoláků svolali stávkou, při níž byl do okna ředitelny vhozen kámen. Ředitel a jeho zástupci protestujícím vyhověli a přijali vyloučené studenty zpět.²¹⁶

²¹⁵ Z *Rámcových směrnic pro charakterizování vesnického boháče a městské buržoazie*. In: JECH, Karel: *Kolektivizace a vyhánění sedláků z půdy*. Praha 2008, příloha č. 7.

²¹⁶ JECH, Karel: Vyloučení selských dětí ze zemědělských škol (1951–1953). In: *Stránkami soudobých dějin. Sborník statí k pětadesátinám historika Karla Kaplana*. Praha 1993, str. 125. O raných chybách očisty

Ještě před schválením oficiálních administrativních opatření namířených proti dětem kulaků bylo praxí nepřipouštět tyto děti k maturitám. Na zemědělských školách nebylo ve školním roce 1950/1951 připuštěno k maturitě 8,7 % dětí. Ve školním roce 1951/1952 se v návrzích ministerstva zemědělství objevilo doporučení nepřijímat děti z kulackých rodin.²¹⁷

Na základě chyb z prvních měsíců akce „Kulak“ došlo krátce po jejím několikaměsíčním pozastavení ke vzniku propracovanějšího plánu na provedení očisty zemědělských škol od dětí z kulackých rodin, a to ve spolupráci ministerstva zemědělství, ministerstva vnitra a sekretariátu ÚV KSČ.²¹⁸ Návrhu předcházela v květnu 1952 prověrka sociálního původu dětí, studujících na středních školách, z níž vyplynulo, že „v zemědělských školách je asi 500 dětí, jejichž rodiče vlastní více než 15 ha zemědělské půdy. Jejich školení si vyžaduje značných nákladů, které se lidově demokratickému v žádné formě nevrací, neboť těmto absolventům nemohou být svěřena odpovědná místa. Je proto potřeba vyloučit tyto žáky z dalšího studia na zemědělských školách“.²¹⁹ Na základě toho byla dne 11. června 1952 ministrem zemědělství Josefem Nepomuckým navržena očištná akce, jejímž cílem bylo, aby na zemědělských školách studovala jen mládež „vyšlá z dělnické třídy a drobného a středního rolnictva“.²²⁰ Návrhy byly schváleny politickým sekretariátem ÚV KSČ o několik dní později, 18. června 1952. Vyloučení dětí vesnických boháčů se mělo dít podle následujících dvou zásad:

- 1) prověrka, kterou měly provést komise složené ze zástupců KV KSČ, krajského výboru Československého svazu mládeže (dále jen KV ČSM) a IX. Zemědělského referátu a V. referátu práce a sociální péče KNV, se měla uskutečnit v době prázdnin, aby nebylo narušeno vyučování a nebyl vyvolán rozruch mezi studenty
- 2) studenti, kteří budou na základě rozhodnutí výše zmíněné komise vyloučeni ze studia, měli být umístěni na manuální práce na státní statky. Studenti z českých zemí měli být přednostně posíláni do olomouckého a ostravského kraje, kde byl nedostatek

---

svědčí i případ jednoho ze studentů, který byl mezi postiženými kulackými dětmi v tábořské zemědělské škole, a to i přes to, že měl „kladný postoj k lidově demokratickému zřízení“ a s rodiči se v tomto názorově rozešel. BÁRTA, Milan: Očista středních zemědělských škol od dětí „vesnických boháčů“ a jejich internace na státním statku Albrechtice. In: BLAŽEK, Petr – KUBÁLEK, Michal (eds.): *Kolektivizace venkova v Československu 1948–1960 a středoevropské souvislosti*. Praha 2008, str. 197.

²¹⁷ BÁRTA, Milan: Očista středních zemědělských škol od dětí „vesnických boháčů“ a jejich internace na státním statku Albrechtice. In: BLAŽEK, Petr – KUBÁLEK, Michal (eds.): *Kolektivizace venkova v Československu 1948–1960 a středoevropské souvislosti*. Praha 2008, str. 199.

²¹⁸ NA, f. KSČ – ÚV – 02/5, sv. 29, arch. j. 101. Návrh zásad k provedení očisty zemědělských škol od dětí vesnických boháčů v době prázdnin ze dne 11. června 1952.

²¹⁹ NA, f. KSČ – ÚV – 02/5, sv. 29, arch.j. 101. Návrh zásad k provedení očisty zemědělských škol od dětí vesnických boháčů v době prázdnin ze dne 11. června 1952.

²²⁰ Tamtéž.

pracovních sil a také, aby byli co nejdále od svých rodičů a mohli být převychováni.²²¹

Krajský národní výbor v Praze, který měl později sehrát v tzv. očistě jednu z důležitých rolí, projednával změny v organizaci zemědělských škol dne 17. června 1952 na 31. schůzi Rady KNV, na níž členové Rady schvalovali mimo jiné usnesení strany a vlády o celkové reorganizaci zemědělských škol z 3. června 1952. Usnesení vycházelo z toho, že dosavadní uspořádání zemědělských škol bylo kapitalistické a výběr žáků nebyl s ohledem na postupující socializaci vesnice dostatečný. Výchova nových kádrů v zemědělství měla být napříště zajišťována na školách reorganizovaných podle sovětského vzoru. Všechny školy zemědělského zaměření, včetně škol vysokých, přešly pod ministerstvo zemědělství a základním motivem reorganizace měla být těsnější vazba mezi studiem a praxí v JZD nebo na ČSSS.²²² O očistě škol od dětí, jež měly nevyhovující třídní původ, nebyla v usnesení řeč, nicméně během schůze 17. června byli členové Rady informováni o zjištěné skutečnosti, že na mnoha zemědělských školách studuje velké množství dětí kulackého původu.²²³

Zajímavé je, že při posuzování sociálního původu studentů došlo k posunu vnímání kulaka jen skrze výměru půdy. Jednalo se o ukázkový příklad, kdy byly uvedeny do praxe *Zásady pro řešení otázky vesnických boháčů*, vypracované sekretariátem ÚV KSČ v dubnu 1951. V těchto zásadách, jejichž vypracování a používání souviselo s nastolením ostrého kurzu ve vztahu vůči kulakům, byla hranice 20 ha považována za již překonanou a nesměrodatnou.²²⁴ Kritériem pro vyloučení studenta z kulacké rodiny neměla být jen výměra půdy, ale v mnohem větší míře skutečný vztah rodičů k tzv. lidově demokratickému zřízení: „pro určení vesnického boháče není rozhodující výměra půdy. Žádná směrnice nemůže být směrodatná, neboť většina vesnických boháčů u nás má menší výměru než 20 ha, zejména v oblastech řepářských a obilnářských (...) jsou i rolníci s menší výměrou typickými vykořisťovateli a vesnickými boháči, neboť takováto intenzivní zemědělská výroba vyžaduje značného množství námezdních pracovních sil.“²²⁵ Mezi vyloučenými se tak ocitly děti z hospodářství o výměře nad 150 ha, ale i o výměře menší než 20 ha.²²⁶ Výzva k

²²¹ NA, f. KSČ – ÚV – 02/5, sv. 29, arch.j. 101. Návrh zásad k provedení očisty zemědělských škol od dětí vesnických boháčů v době prázdnin ze dne 11. června 1952..

²²² SOA Praha, f. SKNV Praha, referát I. 1949–1954, k. č. 80. Zápis o 31. schůzi rady KNV v Praze, která se konala dne 17. června 1952. Příloha: Zpráva pro radu KNV o reorganizaci zemědělských škol dle vládního usnesení ze dne 3. června 1952.

²²³ SOA Praha, f. SKNV Praha, referát I. 1949–1954, k. č. 80. Zápis o 31. schůzi rady KNV v Praze, která se konala dne 17. června 1952.

²²⁴ NA, f. KSČ – ÚV – 100/1, sv. 156, arch. j. 1014. Zásady pro řešení otázky vesnických boháčů.

²²⁵ NA, f. KSČ – ÚV – 02/5, sv. 29, arch. j. 101. Návrh zásad k provedení očisty zemědělských škol od dětí vesnických boháčů v době prázdnin ze dne 11. června 1952.

²²⁶ Podle zprávy ÚDV z roku 2000 byla nejmenší výměra u rodiny vyloučeného žáka 12 ha. ABS, f. ÚDV-5/VvP-2000, sv. 5. Zpráva ÚDV o vyloučení dětí „vesnických boháčů“ ze středních zemědělských škol ze 14. července 2000.

nerespektování původní hranice 20 ha pro určení vesnického boháče znamenala individuální posuzování každého případu, k čemuž ostatně bylo v navrhovaném postupu očisty škol vybízeno.²²⁷ Negativní hodnocení tak mohli získat syn nebo dcera hostinského, mlynáře, řezníka nebo také bývalého majitele továrny či jakéhokoliv jiného většího podniku, kde i po znárodnění zůstali bývalí majitelé jako vedoucí.²²⁸

Vzhledem k doporučenému individuálnímu přístupu musela očištěnou pověřená ministerstva vnitra a zemědělství spolupracovat se složkami státní správy. Důležitou roli v procesu vylučování dětí vesnických boháčů ze škol měly krajské národní výbory, resp. IX. zemědělský referát, který na základě informací od zemědělských škol (jméno studenta, bydliště atd.), zasílal konkrétním místním národním výborům speciální dotazníky, z nichž měl vyplynout důležitý údaj pro vyloučení ze školy, a to třídní původ studenta. Místní složky – národní výbor, místní stranická organizace, popřípadě i Československý svaz mládeže – hrály v posudech na jednotlivé žáky rozhodující roli.²²⁹ V jejich kompetenci bylo vyplnění zásadních položek, jako výměra půdy rodičů, počet námezdních sil, příjmy, členství v JZD, plnění dodávkových povinností, postoj k socialismu a k jeho budování na vesnici. Všechny získané údaje se vyhodnocovaly na krajských národních výborech, kde se utvářely tzv. prověřovací komise složené ze zástupců krajských výborů KSČ, KNV a krajských výborů Československého svazu mládeže. Komise se o výběru studenta – kandidáta na vyloučení, mohla poradit i s ředitelem školy, na které studoval. Studenti vybraní k vyloučení byli zváni na KNV a na základě individuálního pohovoru se rozhodlo o jejich dalším osudu. Vyloučeným studentům mělo být v dalším kole rozhovorů osobně vysvětleno, proč „*je nežádoucí, aby dále studovali (...) a upozorní vyloučené na to, že podle toho, jak prokáží kladný poměr k republice svým výkonem na pracovišti, budou moci po určité době dále studovat.*“²³⁰ Někteří z tehdy vyloučených studentů si ale nevzpomínají, že by absolvovali na krajském národním výboru jakýkoliv pohovor. Mohlo se stát, že např. v době nemoci bylo na trvalé bydliště pouze doručeno rozhodnutí o vyloučení.²³¹ Vyloučeným studentům bylo

---

²²⁷ „Při posuzování, zda rodiče žáků jsou vesnickými boháči, je třeba postupovat individuálně. Je nutné vidět živého člověka, jeho hospodářské postavení nejen dnes, ale i v minulosti a celou jeho dosavadní činnost v celé souvislosti.“ NA, f. KSČ – ÚV – 02/5, sv. 29, arch. j. 101. Návrh zásad k provedení očisty zemědělských škol od dětí vesnických boháčů v době prázdnin ze dne 11. června 1952.

²²⁸ Tamtéž.

²²⁹ Československý svaz mládeže a především jeho pobočky na jednotlivých školách měl zajistit politickou přípravu vyloučení a nadchnout pro tuto myšlenku ostatní žáky. Ne všude se však podařilo vyvolat u jednotlivých poboček ČSM dostatečné agitační nasazení. JECH, Karel: Vyloučení selských dětí ze zemědělských škol (1951–1953). In: *Stránkami soudobých dějin. Sborník statí k pětadesátinám historika Karla Kaplana*. Praha 1993, str. 125.

²³⁰ NA, f. KSČ – ÚV – 02/5, sv. 29, arch. j. 101. Návrh zásad k provedení očisty zemědělských škol od dětí vesnických boháčů v době prázdnin ze dne 11. června 1952.

²³¹ ABS, f. ÚDV-5/VvP-2000, sv. 5. Dotazníky týkající se perzekuce z roku 2000.

následně z krajského národního výboru písemně oznámeno rozhodnutí prověřovací komise, proti kterému mohli do osmi dnů podat odvolání, výsledek byl ale málokdy změněn.

Prověřovací komise pro očistu škol předložila na konci srpna 1952 Radě KNV seznam studentů, navržených na vyloučení. Bylo na něm 50 jmen rozdělených do skupin dle typů zemědělských oblastí. V říjnu téhož roku byl seznam doplněn o dalších dvacet jmen. Návrhy komise byly Radou KNV v obou případech jednohlasně schváleny, a to na schůzích Rady dne 26. srpna, resp. dne 28. října 1952. Celkem tedy bylo v Pražském kraji na vyloučení navrženo a schváleno 70 studentů, dětí vesnických boháčů, kteří „*vlastnili před rokem 1948, nebo dosud vlastní velké výměry půdy, zaměstnávali více stálých pracovních sil. Větší procento dětí je, jejichž rodiče hospodaří v oblastech řepařských, obilnářských a v oblastech, kde se pěstuje zelenina, chmel, vinná réva a jiné speciální rostliny. Špatně plní dodávkové úkoly, k lidově demokratickému zřízení nemají kladný poměr, což se ukázalo při pohovoru se žáky před komisí, že mnozí nemají kladný poměr k nové zemědělské politice, nesouhlasí s Jednotným zemědělským družstvem, jsou pod vlivem svých rodičů*“.²³²

Jak jsem již uvedla, v zásadách provedení očisty bylo stanoveno, že prověrky a případná vyloučení budou probíhat v době letních prázdnin, aby se nenarušilo vyučování a aby se zamezilo případným projevům nespokojenosti či solidarity. Ředitelé středních škol, případně rektori či děkani škol vysokých si měli za pomoci pracovníků krajských výborů připravit projev, ve kterém na začátku nového školního roku vysvětlí ostatním studentům důvody, proč musely kulacké děti opustit studium. Se žáky zemědělských škol měly být uspořádány také besedy, na nichž „*bude ujasněna otázka třídního boje v období budování socialismu*“.²³³ Přenechání části povinností na místní národní výbory a stranické organizace pochopitelně způsobilo nedodržení termínu a k vylučování ze škol docházelo i ve školním roce, za což si národní výbory vysloužily kritiku nadřízených orgánů. V průběhu tzv. očisty tak kvůli nedodržení původního termínu musely vzniknout dvě zprávy o jejím provádění – průběžná z 22. října 1952 a závěrečná s datem 20. ledna 1953.²³⁴

Pro poznání toho, jaká byla realita provádění příslušných zásad očisty středních zemědělských škol od dětí vesnických boháčů, je velmi poučný příběh Jindřicha Haška, jednoho z vyloučených kulackých dětí v Pražském kraji. Jindřich Hašek se narodil 6. září

²³² SOA Praha, f. SKNV Praha, referát I. 1949–1954, k. č. 80. Návrh na vyloučení žáků ze škol pro Radu KNV v Praze. Jmenný seznam viz příloha č. 8.

²³³ NA, f. KSČ – ÚV – 02/5, sv. 29, arch. j. 101. Návrh zásad k provedení očisty zemědělských škol od dětí vesnických boháčů v době prázdnin ze dne 11. června 1952.

²³⁴ NA, f. KSČ – ÚV – 02/3, sv. 28, arch. j. 191. Zpráva o provedení očisty zemědělských škol od dětí vesnických boháčů ze dne 22. října 1952; NA, f. KSČ – ÚV – 02/3, sv. 32, arch.j. 201. Zpráva o dokončení očisty zemědělských škol od dětí kulaků ze dne 20. ledna 1953.

1934 v Úhonicích u Prahy (okres Praha-Západ). Jeho otec Jindřich Hašek starší byl majitelem úhonické usedlosti s výměrou 23 ha a v roce 1951 byl za fyzické napadení předsedy MNV Úhonice zatčen.²³⁵ Po půlročním pobytu ve vazbě v Praze byl propuštěn, na jeho majetek byl však uvalen nucený pacht. Jindřich Hašek starší poté pracoval v JZD Úhonice. Podle MNV byl Haškův postoj k lidově demokratickému zřízení „*neupřímný, pověsti je nevalné. (...) Sám ač je zaměstnán v JZD, nemá zájmu o kolektivní práci*“.²³⁶ O rok později, v roce 1952, bylo v Úhonicích zatčeno sedm sedláků - Josef Kučera, Josef Zima, Antonín Markup, Antonín Pomajzl st., Jaroslav Příhoda, Karel Slaboch st. a Karel Slaboch ml. - a souzeno za sabotáž u Okresního soudu Praha. V procesu byl nejvyšší trest odnětí svobody na dva roky a propadnutí veškerého majetku vyměřen Josefu Kučerovi, ostatní byli potrestáni vysokými peněžitými tresty, případně měsíčním vězením, který si však odbyli již pobyttem ve vazbě.²³⁷ Mladý Jindřich Hašek navštěvoval od roku 1950 čtyřletou rolnickou školu v Poděbradech, odkud byl jako syn kulaka po druhém ročníku v létě roku 1952 v rámci očisty zemědělských škol od dětí vesnických boháčů vyloučen. „*O prázdninách v roce 1952 nás zavolali na krajský národní výbor. Nevěděl jsem, o co jde, ale tam už byly houfy kluků, kteří už věděli, je zle, budou nás vyházovat ze škol. Vystoupili tam dva referenti a vysvětlili nám, že nám přerušují studium, a že musíme nastoupit do kolektivního hospodářství, abychom nebyli pod vlivem svých rodičů, který nám dávají špatnou výchovu. Když se osvědčíme po roce, tak můžeme pokračovat ve studiu. Polovina z nás tomu věřila.*“²³⁸

Celkem bylo dle průběžné zprávy z 24. října 1952 prověřeno 7 315 žáků, z toho bylo navrženo na vyloučení 473 žáků – nejvíce bylo vyloučeno ze škol v Olomouckém kraji (97 žáků ze 730 prověřovaných), Jihlavském (35 žáků z 265 prověřených) a v Pražském (71 žáků z přibližně 800 prověřených).²³⁹ V Pražském kraji se 7 žáků odvolalo, neuspěl však ani jediný. Podle říjnové zprávy byla akce v krajích dobře pochopena a správně provedena, až na některé výjimky. Jednalo se především o problémy se zajišťováním podkladů pro komise KNV ze strany místních národních výborů, o nedostatečnou kontrolu práce KNV, která se v létě 1952 věnovala více organizaci žní, dále o pochybení při určování kategorie kdo je a kdo

²³⁵ Napadeným byl Antonín Lomoz, původním zaměstnáním elektrikář a v 50. letech jeden z nejagilnějších osob v obci. Byl předsedou MNV a členem představenstva JZD. Angažoval se v osvětových akcích, působil např. v tzv. agitačních dvojicích. *SOKA Praha-Západ*, f. MNV Úhonice.

²³⁶ *SOKA Praha-Západ*, f. MNV Úhonice, Nucený nájem, k.č. 4.

²³⁷ KOVÁŘ, Pavel: *Otec kulak, syn Zelený baron*. Praha 2004, str. 59–63.

²³⁸ Rozhovor Anny Macourkové s Jindřichem Haškem ze dne 26. května 2009 v Úhonicích. Uloženo v archivu autorky.

²³⁹ Počet vyloučených středoškoláků z Pražského kraje se v průběžné zprávě z 22. října 1952 a v závěrečné zprávě z 20. ledna 1953 liší – zatímco v první říjnové zprávě je uvedeno 71 vyloučených žáků, v závěrečné lednové je uvedeno žáků 70. Nepodařilo se však zjistit, v kterém případě se jedná o chybu. Proto jsou raději v této práci uváděna obě čísla.

není vesnický boháč a o nedůslednost při uplatňování konečné fáze očisty, tj. nástup vyloučených žáků na státní statky.²⁴⁰

3. 5. 2 Převýchova prací

V návrzích zásad na očistu středních zemědělských škol od dětí vesnických boháčů stejně jako v návrzích na očistu vysokých škol zemědělských a veterinárních bylo stanoveno, že vyloučení studenti „nebudou zařazováni do odpovědných odborných funkcí, nýbrž zásadně na manuální práci v rostlinné výrobě.“²⁴¹ Jak již bylo uvedeno, cílem represivní akce na školách v létě 1952 bylo izolovat mládež od „škodlivého“ rodinného prostředí a pokusit se o její ideologickou převýchovu. Tato izolace měla probíhat na státních statcích v zapadlých končinách Československa, kde byl nedostatek pracovních sil. Vybrány byly statek Albrechtice v Ostravském kraji, resp. jeho dvě hospodářství - Studnice a Slezské Pavlovice, dále Státní statek Javorník - hospodářství Vlčice v Olomouckém kraji a Státní statek Želiezovce, hospodářství Lontov v Nitrianském kraji pro vyloučené studenty ze slovenských škol. Ve většině případů odmítli rodiče uposlechnout výzvy k nastoupení na státní statky a své děti se pokusili poslat do práce poblíž domova – většinou do průmyslu. Souhlas rodičů byl totiž nutný v případě dětí mladších osmnácti let. Ti, co své děti nechali odjet, se většinou zalekli výhrůzek místních funkcionářů a tlaku okolí. Na státní statky nastoupilo ke dni 9. října 1952 ze 474 doposud vyloučených studentů jen kolem 120 žáků. Na Slovensku dokonce k 1. říjnu nenastoupil do práce nikdo z vyloučených. Jako důvod byla v dílčí závěrečné zprávě shledána skutečnost, že nástup na státní statky nebyl důsledně hlídán ze strany KNV a že osoby mladší 18 let nebylo možné zákonně donutit k pracovnímu zařazení.²⁴² Rodiče těchto chlapců a děvčat byli proto trestáni jinak – odebráním potravinových lístků, pokutami za nepřihlášení k nemocenskému pojištění apod.²⁴³

Také rodiče Jindřicha Haška z Úhonic u Prahy nejprve odmítali poslat svého syna na vzdálený státní statek. „Dostali jsme umístěnky na státní statek Albrechtice, hospodářství Studnice na Osoblažsku. Tam jsme prostě museli nastoupit do 1. září. Já to pořád odkládal a ten první měsíc jsem tam nešel. Otec říkal: *‘Ty nikam nepůjdeš, to je bezpráví, vyučíš se třeba*

²⁴⁰ NA, f. KSČ – ÚV – 02/3, sv. 28, arch. j. 191. Zpráva o provedení očisty zemědělských škol od dětí vesnických boháčů ze dne 22. října 1952.

²⁴¹ NA, f. KSČ – ÚV – 02/5, sv. 29, arch. j. 101. Návrh zásad k provedení očisty zemědělských škol od dětí vesnických boháčů v době prázdnin ze dne 11. června 1952.

²⁴² NA, f. KSČ – ÚV – 02/3, sv. 28, arch. j. 191. Zpráva o provedení očisty zemědělských škol od dětí vesnických boháčů ze dne 22. října 1952.

²⁴³ NA, f. KSČ – ÚV – 02/3, sv. 32, arch. j. 201. Zpráva o dokončení očisty zemědělských škol od dětí kulaků ze dne 20. ledna 1953.

elektrikářem. ' Zkoušel jsem to na několika místech, aby mě přijali do zaměstnání, ale všude se objevil posudek ČSM, kde bylo jasně napsáno: nepřevychovatelný, ovlivněný rodiči, neexistuje, aby dostal zaměstnání. Musí nastoupit z rozkazu krajského národního výboru do Osoblahy. Pohrozili, že mě odvedou v poutech. Tak mi otec řekl, ono to nějak dopadne, jed', budeš mezi svými.'²⁴⁴ Po výhrůžce ze strany MNV, že pro Jindřicha Haška mladšího pošlou příslušníka SNB, se rodina Haškových zalekla a svého syna na začátku října 1952 do Albrechtic poslala.

Celkem 56 mladých lidí, z nich nejmladší byl ročník 1937 a bylo mu tedy 15 let, nastoupilo ke Státnímu statku Albrechtice, a to na dvě hospodářství – Studnice a Slezské Pavlovice.²⁴⁵ Mezi dětmi z Pražského kraje putoval do Studnice i Libor Křivánek z Libčic nad Vltavou (okres Praha-Západ, jeho rodina vlastnila hospodářství o výměře 70 ha), kterému byla doručena umístěnka z IX. referátu KNV Praha 13. září 1952: „Oznamujeme Vám po dohodě s V. referátem KNV, že jste byl zařazen na státní statek Albrechtice, kraj Ostrava. Na hospodářství tohoto statku bude Vám zajištěno ubytování, stravování a postupně odborný, politický i kulturní život. Pracovat budete společně s jinými mladými pracovníky na tomto hospodářství. (...) Hlaste se 22. 9. 1952 na státním statku Albrechtice, stanice dráhy Albrechtice u Krnova, u ředitele statku, s. Kovala.“²⁴⁶ Na vypravení se na pracoviště v odlehlé části republiky měli vyloučení studenti tedy poměrně málo času, jak vyplývá s výše uvedeného dopisu KNV, pro mnohé to zároveň byla nejspíš první větší cesta mimo domov. Albrechtice se nalézají v nejsevernější části Osoblažského výběžku, který byl po odsunu Němců velmi vylištěnou oblastí. V 50. letech minulého století byla tato část republiky často využívána jako místo nuceného pobytu pronásledovaných skupin obyvatelstva. Kromě kulackých dětí sem byly přikazovány na práci v továrnách nebo v zemědělství řádové sestry poté, co byly jejich kláštery zrušeny a byla jim zapovězena práce ošetřovatelek, vychovatelek a učitelek. Nedostatek zaměstnanců způsobil, že státní statek nesplnil v roce 1952 plán a měl obrovské finanční ztráty. Pro umístění dětí z kulackých rodin se toto místo jeví jako ideální.²⁴⁷ Ve Studnici, kam přijel na podzim 1952 i Jindřich Hašek, či Libor Křivánek, pracovalo 31 dětí, z toho čtyři dívky. Kromě studentů vyloučených ze středních škol, zde nastoupil i čtyřicetiletý student veterinárního oboru na brněnské Vysoké škole

²⁴⁴ Rozhovor Anny Macourkové s Jindřichem Haškem ze dne 26. května 2009 v Úhonicích. Uloženo v archivu autorky.

²⁴⁵ NA, f. KSČ – ÚV – 02/3, sv. 32, arch. j. 201. Zpráva o dokončení očisty zemědělských škol od dětí kulaků ze dne 20. ledna 1953.

²⁴⁶ ABS, f. ÚDV-5/VvP-2000, svazek 5. Dopis KNV v Praze Liboru Křivánkovi ze dne 13.9.1952.

²⁴⁷ BÁRTA, Milan: Očista středních zemědělských škol od dětí „vesnických boháčů“ a jejich internace na státním statku Albrechtice. In: BLAŽEK, Petr – KUBÁLEK, Michal (eds.): *Kolektivizace venkova v Československu 1948–1960 a středoevropské souvislosti*. Praha 2008, str. 207.

zemědělské Zbyslav Havlíček. Vyloučení studenti museli vykonávat veškeré polní práce, starat se o dobytek, provádět meliorace, ošetřovat porosty. Podle vyprávění Jindřicha Haška byl však mezi těžkou prací čas i na zábavu – na tancování, divadlo a fotbal: „*Hráli jsme fotbal, Státní statek Albrechtice nám koupil dresy, traktor a valník a my jezdili na zápasy. Dostali jsme název Dynamo Osoblaha. Ale diváci nám říkali spíš Kulaci Stundorf. Kopali jsme po práci - to byl náš svět. My jsme nakonec byli oblíbení!*“²⁴⁸

Životní podmínky ve Studnici by se daly označit jako naprosto nevyhovující, ačkoliv ve „zvacích“ dopisech bylo vyloučeným sděleno, že ubytovací podmínky jsou zajištěny. Někteří mladí zřejmě z albrechtických hospodářství utekli, většina z nich však byla zřejmě na státní statky vrácena.²⁴⁹ Jindřich Hašek sice nebyl na státním statku přítomen od září 1952, ale začátky popisuje na základě vyprávění kamarádů: „*To mi ostatní vyprávěli, že když tam přijeli, tak tam nebylo vůbec nic zajištěné. Ukázali jim místnost, kde byl špejchar a tam bylo obilí. Než si lehli, museli to obilí všechno dát pryč. Pak si lehli na holou zem a přikryli se dekama. Takhle to tam začalo. Záchody žádný, to bylo normální. (...) Strava byla všelijaká, pak nám ale vařili ty naše holky a to bylo slušný.*“²⁵⁰ O nevyhovujících podmínkách přinesla informace také zpráva ze dne 24. října 1952, která ohodnotila začátky na státním statku Albrechtice následovně: „*Nástup vyloučených na hospodářství státního statku Albrechtice byl narušen také tím, že vedení statku nezajistilo jejich řádné ubytování a stravování. V místnostech chyběla kamna, skříně a prostěradla.*“²⁵¹ V pracovní verzi zmiňované zprávy najdeme navíc zmínku (přeškrtnutou) o chybějících záchodech, což potvrzuje slova Jindřicha Haška. Do oficiální verze však tato informace nepronikla.²⁵² Později bydlely kulacké děti ve dvou až třech místnostech a na třicet osob připadala jedna toaleta.²⁵³

---

²⁴⁸ Rozhovor Anny Macourkové s Jindřichem Haškem ze dne 26. května 2009 v Úhonicích. Uloženo v archivu autorky.

²⁴⁹ „*Většina z nich nastoupila, avšak po krátkém čase z ČSSS Albrechtice utekli. Vymlouvali se na špatné stravování a ubytování, tyto nedostatky byly odstraněny a žádáme proto, aby jmenovaní bezpodmínečně nastoupili na výše uvedený statek.*“ ABS, f. ÚDV-5/VvP-2000, svazek 5. Sdělení KNV v Praze Okresnímu národnímu výboru Praha-Západ ze dne 18. října 1952. Jednalo se o Miloslava Růžičku, Josefa Gottfrieda, Jaroslava Rákosovou, Jindřicha Haška, Radomilu Chundelovou, Libora Křivánka, Ladislava Chvoje a Jana Šimáčka. Na seznamu je uvedeno i jméno Jaroslava Haška, který k tomuto dni zřejmě ještě na místo svého pracoviště stále nenastoupil. Podle všeho většina z uvedených do Albrechtic opět odjela, kromě dvou dívek – J. Rákosové a R. Chundelové, kterým se mezitím podařilo najít zaměstnání na okrese Praha-Západ. ABS, f. ÚDV-5/VvP-2000, svazek 5. Odpověď ONV Praha-Západ Krajskému národnímu výboru v Praze zde dne 5. listopadu 1952.

²⁵⁰ Rozhovor Anny Macourkové s Jindřichem Haškem ze dne 26. května 2009 v Úhonicích. Uloženo v archivu autorky.

²⁵¹ NA, f. KSČ – ÚV – 02/3, sv. 28, ach.j. 191. Zpráva o provedení očisty zemědělských škol od dětí vesnických boháčů ze dne 22. října 1952.

²⁵² NA, f. Ministerstvo zemědělství II - Schůze kolegia ministrů zemědělství 1949–1962, k. č. 36, arch. j. 297. Zpráva o očistě zemědělských škol od dětí vesnických boháčů ze dne 9. října 1952.

²⁵³ Rozhovor Anny Macourkové s Jindřichem Haškem ze dne 26. května 2009 v Úhonicích. Uloženo v archivu autorky.

Součástí snahy o převýchovu kulackých dětí bylo i zavedení ideologických večerů. Jak asi vypadala ideologická převýchova, je patrné z vyprávění Jindřicha Haška: „*Měli jsme ideologickou výchovu. Nepamatuju si to jméno, ale nasadili nám ideologického pracovníka. Byl to člověk asi padesátiletý. Po prvním sezení jsme ho odhadli jako jednoduchého člověka, tzv. rychlokvašku, dá se říci primitiva, který to po čtrnáctidenní práci s námi sám vzdal a říkal, že to dělat nebude. Tím jsme nad sebou neměli už absolutně nikoho. To bylo v začátcích. Říkal nám hlavně politické věci, že komunistická strana to s námi myslí dobře, že se budeme mít dobře v komunismu! Takové všeobecné ideologické řeči.*“²⁵⁴

Návštěva domova v době pracovní převýchovy závisela na povolení krajských národních výborů a státního statku. Jindřich Hašek dostal povolení jen jednou. Celkem tedy pobyl v Albrechticích rok a tři měsíce a na Vánoce 1953 se vrátil do Úhonic. Ukončení nuceného pobytu na pohraničních hospodářstvích vypovídá o marnosti celé koncepce převýchovy. Mladí lidé z kulackých rodin začali postupně ze státního statku odjíždět a vracet se ke svým rodinám, aniž by je stihl jakýkoliv trest. „*Během toho druhého roku v Osoblaze jsme začali jeden po druhém mizet. Oni nás tam nemohli udržet, na to neexistoval žádný zákon.*“²⁵⁵

Ačkoliv bylo studentům nejdříve na krajských národních výborech slíbeno, že je jejich studium pouze přerušeno a že se do škol budou moci vrátit, pokud se v práci osvědčí, nikdo ze studnických chlapců a děvčat bezprostředně po návratu z Albrechtic ve studiích nepokračoval. Většina nastoupila do továren, chlapci šli na vojnu (nejčastěji k Pomocným technickým praporům) a do dolů. Jindřich Hašek po návratu ze Studnice pracoval v JZD Úhonic, v roce 1954 nastoupil základní vojenskou službu ve Slaném, na kterou navázala služba u důlních technických jednotek v Ostravě.²⁵⁶ Po skončení služby u Vojenských technických praporů v roce 1956 začal Jindřich Hašek pracovat jako nádeník. V 70. letech se vyučil tesařem u firmy Konstruktiva, se kterou pak jezdil pracovat i do zahraničí – do Libye či Německa. V roce 1992 po získání pozemků v restitučním řízení začal s manželkou opět hospodařit na úhonickém statku.²⁵⁷

---

²⁵⁴ Rozhovor Anny Macourkové s Jindřichem Haškem ze dne 26. května 2009 v Úhonicích. Uloženo v archivu autorky.

²⁵⁵ Rozhovor Anny Macourkové s Jindřichem Haškem ze dne 26. května 2009 v Úhonicích. Uloženo v archivu autorky.

²⁵⁶ Pomocné technické prapory, kam byli obvykle zařazovány tzv. nespolehlivé osoby, včetně kulaků, byly v roce 1954 zrušeny a nahrazeny Vojenskými technickými jednotkami, které nadále tento trend udržovaly.

²⁵⁷ Své vzpomínky zachytil Jindřich Hašek v knize Pavla Kováře „Otec kulak, syn Zelený baron“, viz KOVÁŘ, Pavel: *Otec kulak, syn Zelený baron*. Praha 2004. Rozhovor s Jindřichem Haškem, který dne 26. května 2009 natočila Anna Macourková, je uložen v archivu autorky a v digitálním archivu Paměti národa (www.pametnaroda.cz).

Příkazy k provedení očisty vypracované pověřenými orgány se na okresní úrovni ne vždy setkaly s pochopením. Příkladem může být výměna názorů mezi Krajským národním výborem Praha a Okresním národním výborem Mělník. V referátu ONV Mělník z 2. 10. 1952 je vyjádřena stížnost na příkazy z KNV Praha, které brzdí práci na okrese. ONV Mělník měl zřídit zemědělské středisko a podle plánu na rok 1952 z KNV měli získat 58 žáků. Zároveň ale přišel požadavek, aby nebyly získávány děti kulaků. Funkcionáři ONV ale zastávali názor, že nejlepší výchovu dětem z kulackých rodin mohou dát jedině ve zřizovaných zemědělských střediscích: „*Domnívali jsme se, že bude alespoň možné dát těmto dětem kolektivní výchovu v zemědělském středisku, aby z nich vyrostli alespoň kvalifikovaní dělníci pro státní statky. Vycházeli jsme při tom ze zásady, kterou vyslovil ministr školství Zdeněk Nejedlý, že budeme bojovat o duši každého dítěte.*“²⁵⁸ Přes značnou snahu ONV Mělník zvrátit situaci trval KNV na vyškrtnutí osmi kulackých dětí se seznamu pro umístění v okresních střediscích. Tím ONV nastaly problémy s naplněním stavu, které narostly ještě poté, co ze zemědělských středisek začaly odcházet i ostatní děti kvůli špatným ubytovacím a pracovním podmínkám.²⁵⁹ Okresní národní výbor v zápase o zařazení kulackých dětí do zemědělských středisek v blízkosti bydliště neuspěl. Ve své závěrečné zprávě nicméně varoval, že je nutné „*vyřešit otázku kulackých dětí, aby nám z nich nevyrostaly diverzanti a povaleči. Pracovním poměrem v továrně nebo v zemědělství je nevychováme, protože na ně nebudeme mít vliv v mimopracovní době a také proto, že k tomu nemáme žádného zákonného oprávnění, abychom je do pracovního poměru dávali. Domníváme se, že nejlepší formou jejich převýchovy je v dané situaci pouze zemědělské středisko.*“²⁶⁰ Z okresu Mělník bylo v létě 1952 vyloučeno ze středních zemědělských škol šest dětí a následně posláno na pracovní převýchovu, o níž si ONV myslelo, že k ní nejsou žádná zákonná oprávnění.²⁶¹

3. 5. 3 Vylučování z vysokých škol

Také do vysokého školství výrazně zasáhly poúnorové změny a s nimi spojené prověrky, které měly ze škol odstranit tzv. reakční a buržoazní živly. První studenti ale nuceně opustili vysoké školy v souvislosti s mocenským převratem a činností akčních výborů Národní fronty již v únoru 1948. Studijní prověrku, která probíhala na vysokých školách od prosince 1948 do

²⁵⁸ SOKA Mělník, f. ONV Mělník, Z V. Referátu ONV Mělník ze dne 2. 10. 1952.

²⁵⁹ Tamtéž. Nastoupivší děti si stěžovaly na stravu, zimu ve světnicích a dlouhou pracovní dobu. V patnácti letech pracovaly od 6 do 18 hodin a měly také noční směny.

²⁶⁰ SOKA Mělník, f. ONV Mělník, k. č. 540, inv. č. 606. Z V. Referátu ONV Mělník ze dne 2. 10. 1952.

²⁶¹ Jednalo se o Josefa Svobodu, Vladimíra Suka, Libuši Šestákovou, Jaroslava Nováka, Josefa Slavíka a Václava Nováka. První tři putovali na Státní statek Albrechtice, ostatní zůstali v Pražském kraji. SOKA Mělník, f. ONV Mělník, k. č. 540, inv. č. 606. Seznam vyloučených žáků.

března 1949, mělo na starosti ministerstvo školství, věd a umění. Tříčlenné disciplinární komise složené z pedagogů i posluchačů prověřily během čtvrtroky 39 667 posluchačů, z čehož 7 765 studentů prověrkami neprošlo. K tomuto číslu je však nutno připočítat i studenty, kteří dobrovolně z fakulty odešli – těch bylo 2 438, tzn. že do konce března 1949 opustilo vysoké školy přes 10 000 studentů. Díky následnému odvolání bylo zpět přijato 1 595 studentů, a to na základě „*kladného zapojení do budovatelské práce*“.²⁶² Kromě studentů byly tzv. očištěny vysokých škol, která pokračovala v dalších vlnách po celá 50. léta, postiženi pochopitelně i učitelé. Zpráva o studijní prověrce na vysokých školách z 6. března 1951 pak hovoří o tom, že politicky i prospěchově nejhorší se ukázali vyloučení studenti právnické, lékařské, veterinární, farmaceutické a zemědělské fakulty.²⁶³

Politicky motivované vylučování se samozřejmě týkalo i vysokých škol zemědělského zaměření, ze kterých musely stovky studentů odejít jednak při studijní prověrce na přelomu let 1948/1949, jednak v letech 1952–1953 při tzv. očiště vysokých škol zemědělských a veterinárních od dětí vesnických boháčů a městské buržoazie, která navazovala na očiště škol středních. Návrh na očiště předložilo ministerstvo školství, věd a umění politickému sekretariátu ÚV KSČ 1. srpna 1952, který jej hned 13. srpna po drobných úpravách schválil. Podle statistiky, použité ve zmíněném srpnovém návrhu, navštěvovalo v roce 1951 zemědělské a veterinární vysoké školy 977 studentů z rolnických rodin s výměrou do 15 hektarů a 30 studentů z rodin nad 15 hektarů. Do sledované skupiny patřili také studenti ze živnostenských rodin zaměstnávajících námezdní pracovní síly, kterých bylo dle statistického šetření 46. Cílem očišty bylo podobně jako u obdobné akce na středních školách studenty kulackého a tzv. buržoazního původu vyloučit a umožnit studium mládeži z dělnického a malorolnického prostředí. Očišta měla pod patronátem ministerstva školství proběhnout před začátkem semestru, do 15. září 1952 na Vysoké škole zemědělské v Praze, na Vysoké škole zemědělské a veterinární v Brně, v Nitře na Vysoké škole zemědělské a na Vysoké škole veterinární v Košicích. O vyloučení rozhodovaly komise složené z děkana, nebo proděkana příslušné vysoké školy, kádrového pracovníka VŠ, zástupce krajského výboru KSČ a zástupce krajského výboru ČSM dle předložených kádrových materiálů studentů. Tyto materiály byly opět získány z místních národních výborů. Studenti určení k vyloučení měli být zváni k individuálním pohovorům na rektorátech jednotlivých škol, kde jim byly sděleny důvody vyloučení a také příslib toho, že „*jim bude po několika letech oddané pro republiku případně povoleno dostudování na vysoké škole, jestliže osvědčí svůj kladný postoj k budování*

²⁶² NA, f. KSČ – ÚV – 02/4, sv. 10, arch. j. 113. Zpráva o studijní prověrce vysokých škol.

²⁶³ NA, f. KSČ – ÚV – 02/4, sv. 32, arch. j. 174. Zpráva o studijní prověrce ve školním roce 1948/49 na vysokých školách a o průběhu odvolacího řízení.

*socialismu a věrnost k lidově demokratickému zřízení“.*²⁶⁴ Většina studentů se přesto zpět na vysokou školu nevrátila, nebo dostudovala dálkově v 60. letech, či ještě později.²⁶⁵ Vyloučené vysokoškolské studenty měl V. referát práce a sociálních věcí příslušných krajských národních výborů posílat na zemědělské práce. Podobně jako v případě středních škol se tzv. očistu nepodařilo provést během září, proces vylučování se protahoval a pokračoval ještě v zimě 1952/1953. Podle závěrečné zprávy ke dni 23. prosince 1952 bylo v českých zemích vyloučeno 133 posluchačů vysokých zemědělských a veterinárních škol.²⁶⁶

Na výše zmíněných příkladech dopadu násilné kolektivizace na mladou generaci jsem chtěla ukázat, v čem by se dal spatřovat úspěch či neúspěch perzekuční akce „Kulak“. Jak je patrné, záleželo vždy z části na místních podmínkách a lidech, kteří o osudech dětí kulaků měli možnost rozhodovat. Při očistě došlo skutečně k mimořádnému zapojení veškerého státního aparátu, od ministerstev, až po místní národní výbory. Svou úlohu měli navíc pracovníci Československého svazu mládeže. Očista středních zemědělských škol od kulackých dětí měla úspěch jen ve své první části. V Československu bylo do konce ledna 1953 vyloučeno ze studií 505 žáků (426 v českých zemích a 79 na Slovensku) z celkově prověřených 8938 studentů, tj. 5,5 %. Podařilo se vyloučit téměř stejný počet studentů z kulackých rodin, který podle statistik z května 1952 na středních zemědělských školách studoval. Z propuštěných žáků bylo 350 mladších osmnácti let. Co se týče námi sledovaného Pražského kraje, tak celkem bylo v letech 1952–1953 prověřeno na středních zemědělských školách 934 žáků, z toho 70 (nebo 71)²⁶⁷ žáků bylo komisí při Krajském národním výboru Praha navrženo na vyloučení a stejný počet ještě o těch samých prázdninách vyloučen – nejčastěji ze škol v Táboře, v Třebíči, v Březnici, Poděbradech, Klatovech či ze zahradnické školy v Praze-Ruzyni.²⁶⁸ Při odvolání neuspěl nikdo ze 7 žadatelů. Celkem 64 žáků, včetně

---

²⁶⁴ Návrh zásad k provedení očisty vysokých škol zemědělských a veterinárních od dětí vesnických bohatců a městské buržoazie. Otištěno jako příloha v BLAŽEK, Petr – KUBÁLEK, Michal: Politicky motivované vylučování studentů v zakladatelském období komunistického režimu. Černá kapitola z dějin vysokého zemědělského a lesnického školství v Praze. In: RAŠTICOVÁ, Blanka (ed.): *Zemědělské školství, výzkum a osvěta jako předpoklad hospodářského a sociálního rozvoje venkova v 19. a 20. století: sborník příspěvků z mezinárodní konference věnované památce Samuela Cambela*. Studie Slovákého muzea, Uherské Hradiště 2004, str. 125.

²⁶⁵ BLAŽEK, Petr – KUBÁLEK, Michal: Politicky motivované vylučování studentů v zakladatelském období komunistického režimu. Černá kapitola z dějin vysokého zemědělského a lesnického školství v Praze. In: RAŠTICOVÁ, Blanka (ed.): *Zemědělské školství, výzkum a osvěta jako předpoklad hospodářského a sociálního rozvoje venkova v 19. a 20. století: sborník příspěvků z mezinárodní konference věnované památce Samuela Cambela*. Studie Slovákého muzea, Uherské Hradiště 2004, str. 114.

²⁶⁶ JECH, Karel: Kolektivizace a vyhánění sedláků z půdy. Praha 2008, str. 144.

²⁶⁷ Zatímco v průběžné zprávě z 22. října 1952 je uvedeno, že v rámci Pražského kraje bylo vyloučeno 71 žáků, závěrečná zpráva z 20. ledna 1953 uvádí číslo nižší, tj. 70. Jelikož se nepodařilo zjistit důvod snížení počtu vyloučených, uvádím pro jistotu obě čísla.

²⁶⁸ ABS, f. ÚDV-5/VvP-2000, svazek 5. Dotazníky týkající se perzekuce z roku 2000.

dívek, dostalo předvolání na státní statky do Albrechtic a Javorníku.²⁶⁹ Z vysokých škol zemědělských a veterinárních bylo v průběhu obdobné očištné akce vyloučeno 133 vysokoškoláků. Nezjištěný počet studentů byl kvůli kulackému původu navíc vyloučen individuálně v rámci akce „Kulak“ z různých vysokých škol.²⁷⁰

Další postup se ale minul účinkem. Na převýchovu prací nastoupila jen slabá třetina, zbytek příkazům z krajských národních výborů neuposlechl a našel si jiné uplatnění, většinou v průmyslu. Většinou záleželo na místních podmínkách, jaké výhružky na rodinu kulaka byly uplatněny, aby poslala své děti do vzdálených státních statků v Ostravském a Olomouckém kraji. U mladých lidí, kteří byli mladší 18 let, navíc nešlo použít pracovního příkazu ze zákona a záleželo jen na rodičích, zda se zaleknou výhružek a sankcí. Jak jsem již zmiňovala, v těchto případech byly rodičům odebírány potravinové lístky, vyměřovány nejrůznější pokuty atd. Proti původnímu plánu organizačního sekretariátu ÚV KSČ nastoupilo na zvolené státní statky k pracovnímu zařazení jen málo dětí, a to mimo jiné kvůli mnohdy liknavému přístupu krajských národních výborů (či nižších složek). Na státní statek Albrechtice nastoupilo z pozvaných 304 žáků jen 56 (31 žáků do Studnice a 25 do Slezských Pavlovic), na statek Javorník 42 žáků z 95 pozvaných a na slovenský státní statek Lontov jen 10 žáků ze 77 předvolaných. Celkem tedy uposlechl příkazu k pracovnímu zařazení 108 vyloučených žáků (v českých zemích uposlechl 98, na Slovensku 10). Z Pražského kraje nastoupilo jen 23 žáků z 64, kterým byla umístěnka doručena.²⁷¹

Mládež, která nastoupila dle umístěnek, byla na tvrdou zemědělskou práci zvyklá z domova, takže o trestu, jež měl být také smyslem celé akce, nemohla být řeč. Většina dětí pocházela z rodin středních rolníků, kteří obdělávali přibližně 20 ha, jen čtvrtina dětí byla z rodin s výměrou vyšší než 36 ha.²⁷² Ačkoliv mnoho dětí bylo ve věku od patnácti do osmnácti let, tak prostředí, ve kterém přes rok žily, jim do jisté míry nahradilo rodinu. Kolektiv, který se na státních statcích vytvořil a který byl utužován sdíleným osudem, dal vzniknout přátelstvím na celý život. Jindřich Hašek, syn kulaka a v roce 1952 osmnáctiletý student rolnické školy v Poděbradech, shrnul svůj přibližně roční nucený pobyt v Albrechticích na Osoblažsku slovy: „*Tam byli kluci postižení jako já, ze selských rodin. Z pohledu starého chlapa si říkám, že to*

²⁶⁹ NA, f. KSČ – ÚV – 02/3, sv. 32, arch. j. 201. Zpráva o dokončení očištné akce zemědělských škol od dětí kulaků ze dne 20. ledna 1953.

²⁷⁰ JECH, Karel: Vyloučení selských dětí ze zemědělských škol (1951–1953). In: *Stránkami soudobých dějin. Sborník statí k pětadesátinám historika Karla Kaplana*. Praha 1993, str. 132.

²⁷¹ Tamtéž. Ke specifickému případu slovenského hospodářství Lontov, kde nástup vyloučených studentů dopadl z hlediska stranického velmi katastrofálně, blíže viz JECH, Karel: Vyloučení selských dětí ze zemědělských škol (1951–1953). In: *Stránkami soudobých dějin. Sborník statí k pětadesátinám historika Karla Kaplana*. Praha 1993, str. 129.

²⁷² ABS, f. ÚDV-5/VvP-2000, svazek 5. Zpráva ÚDV o vyloučení dětí „vesnických boháčů“ ze středních zemědělských škol ze 14. července 2000.

byly nejšťastnější chvíle našeho mladého života. My se scházíme, říkáme si Zelení baroni a tohle si tam vždycky říkáme. To bylo vlastně štěstí v neštěstí."²⁷³ Ačkoliv i v dalších letech po skončení pokusu o pracovní převýchovu znamenal třídní původ omezení ze strany komunistického režimu a teprve listopad 1989 přinesl těmto „Zeleným baronům“, neboli dětem kulaků možnost navázat na práci jejich rodičů, vykonavatelům směrnic a opatření se v danou chvíli nepodařilo získat tyto děti pro „lidově demokratický režim“, jak bylo jejich cílem.

3. 6 Reflexe boje proti kulakům v zemědělském tisku

*„Kdo je kulak? Člověk, který díky svému majetku rozhodoval ve vsi, na jeho polích za bídnou mzdu nebo často jen za potah dřely celé rodiny, kulak je člověk, na jehož majetku, byť i po otcích zděděném, je pot a krev chudých lidí. Nepochopitelné je to proto, že jsme je přijímali leckdes i do JZD! Náš okres v tomto soucitu vede. V 52 JZD na našem okrese máme 25 kulaků! A proto o nich, v každém následujícím čísle pohovoříme. V soustavných článcích pod nadvěsí „Kulak“ budete číst vzpomínky lidí naší vesnice. V těch vzpomínkách poznáte, jaký ten dnes „hodný“ pantáta opravdu byl.“*²⁷⁴ Následující kapitola pojednává o obrazu kulaka, který komunistická propaganda vytvořila na stránkách novin a nepravidelně vydávaných zpravodajů. Vymanit vesnici z vlivu „kulackých elementů“ bylo jedním z prvních poučkových úkolů v zemědělské politice.²⁷⁵ Kulaci, kteří byli chápáni jako nositelé buržoazních hodnot, měli být vytlačeni až na okraj společnosti, a to i pomocí rozsáhlé kampaně v tisku.²⁷⁶ Než podrobněji popíšu, jaký obraz se v období let 1949–1955 na stránkách tisku vytvořil, je potřeba charakterizovat zkoumaná periodika.

3. 6. 1 Zemědělské noviny

Kromě Rudého práva byly nejčtenějším deníkem na vesnici Zemědělské noviny, které díky svému zaměření a přísnému dodržování stranické linie představovaly ideální prodlouženou ruku strany. Zemědělské noviny byly zpočátku hlavním tiskovým orgánem Jednotného svazu

²⁷³ Rozhovor Anny Macourkové s Jindřichem Haškem ze dne 26. května 2009 v Úhonicích. Uloženo v archivu autorky.

²⁷⁴ Z článku „Kdo je kulak“ z 12. května 1953, *SOKA Mělník*, Vesnické noviny Mělnicka.

²⁷⁵ *NA Praha*, f. KSČ – ÚV – Oddělení zemědělství, sv. 26, arch. j. 247. Návrhy bezprostředních opatření v zemědělské politice KSČ z 11. října 1948.

²⁷⁶ Administrativní opatření, užívaná při diskriminaci a kriminalizaci větších pozemkových vlastníků, jsou podrobněji rozebrána v podkapitole „Legislativní opatření“.

československých zemědělců, od roku 1952 je ale vydávalo ministerstvo zemědělství.²⁷⁷ Redakce Zemědělských novin se držela dle závěrů IX. Sjezdu KSČ vytyčeného trendu združstevňování a omezování soukromého sektoru a obsahem, stylem a rétorikou byla zcela poplatná komunistické ideologii. Ačkoliv jejich obsah byl v souladu s potřebami rozvoje zemědělství, bojovaly Zemědělské noviny s některými problémy, nejvíce s nedostatkem zkušených novinářů, kteří by byli lépe obeznámeni se zemědělskou problematikou. Výtky směřovaly také k nedostatečné politické uvědomělosti: „*Zemědělské noviny neplnily dostatečně svůj hlavní úkol pomáhat při přechodu vesnice k socialismu, přispívaly málo k utužení svazku rolníků s dělnickou třídou. Příčiny nutno hledat v nízké politické úrovni redakce, v nedostatku třídního hlediska redaktorů, v nedostatečném politickém vedení členů redakce. (...) Na celoredakčních poradách nebyl vůbec hodnocen obsah novin. Prověrka zjistila u většiny redaktorů nízkou politickou a odbornou úroveň.*“²⁷⁸ Někteří členové redakce ZN dokonce čelili kritice za spolupráci s agrárním tiskem v minulých letech. Nevěrohodnost některých článků (včetně automaticky vnucovaných sovětských zkušeností, mnohdy těžko uplatnitelných ve zdejších podmínkách) se redakce snažila vyvážit zprávami vesnických dopisovatelů. Přiblížit se vesnickému čtenáři se v roce 1953 pokusilo ministerstvo zemědělství také vybavením tzv. pojízdné redakce Zemědělských novin.²⁷⁹

Náplň Zemědělských novin by se dala rozdělit do čtyř kategorií. Do první patřily pozitivně laděné články o zvyšující se zemědělské výrobě s cílem přesvědčit rolníky o výhodách družstevního hospodaření.²⁸⁰ Druhou kategorií tvořily negativní zprávy o rozsudcích nad kulaky a jiné štvavé články proti soukromě hospodařícím rolníkům.²⁸¹ Vedle procesů s kulaky se do druhé kategorie dají zařadit i reportáže ze soudních líčení s ilegálními skupinami, přičemž nejvíce místa bylo ve sledovaném období let 1949–1955 věnováno procesu s Miladou Horákovou a spol., s Rudolfem Slánským a s „vrahy“ z Babic.²⁸² Ve třetí

²⁷⁷ NA, f. Kulturně-propagační oddělení ÚV KSČ 19/7, arch. j. 399. Záznam o poradě v úřadě předsednictva vlády o vydávání zemědělské literatury a časopisů ze dne 28. května 1952.

²⁷⁸ NA, f. Kulturně-propagační oddělení ÚV KSČ 19/7, arch. j. 399. Souhrnná zpráva z prověrky pracovišť v denících NF za rok 1950.

²⁷⁹ Redakce Zemědělských novin se v létě 1953 pohybovala v pojízdné maringotce po vesnicích a měla za úkol pomáhat vesnickým novinám při agitace za včasné provedení žňových prací. KŘIVÁNKOVÁ, Alena – VATRÁL, Jozef: *Dějiny žurnalistiky. IV. Díl. Český a slovenský tisk v letech 1944–1987*. Praha 1989, str. 127.

²⁸⁰ Do této první kategorie by patřily i výsledky zemědělských soutěží, články o osvětové práci na vsi nebo články vesnických dopisovatelů.

²⁸¹ Např. článek „*Sabotéři veřejného zásobování potrestáni*“ z 3. čísla ZN z roku 1950: „*Zatím, co většina zemědělců zná své povinnosti a plní závazky, plynoucí z dodávkových smluv, které podepsali, jednotlivci se obohacovali na úkor malých rolníků a sabotováním našeho zásobování se postavili mezi nepřátele lidové demokratické republiky. Byli po zásluze potrestáni.*“ ZN, č. 3, 1950.

²⁸² Akce Babice patřila mezi nejlépe propagandisticky využitě procesy. Kampaň se zaměřila na dvě skupiny obyvatel, z kterých pocházelo nejvíc zatčených v souvislosti s vraždami babických komunistických funkcionářů – na věřící a na zemědělce. Tisk přinášel denně zprávy ze soudního líčení a opatroval je příznačnými názvy. Popis jednoho z hlavních obžalovaných Antonína Mitysky je zároveň obrazem kulaka na

kategorii byly zprávy o zemědělských technických novinkách doma i v zahraničí a různé reportáže z družstev v Sovětském svazu a v sovětských satelitech. Do čtvrté kategorie by se daly zařadit jiné zprávy a články, které se přímo netýkaly zemědělské problematiky, ale spíše náležely ke stranickým záležitostem.²⁸³

Zemědělské noviny měly ve sledovaných letech až na několik výjimek stálou strukturu. Ačkoliv jejich hlavní náplní bylo vše, co souviselo se zemědělstvím, první dvě strany se věnovaly domácí a zahraniční politice, přičemž se mohlo jednat o témata ze čtyř výše uvedených kategorií, záleželo na datu vydání listu. Na první straně mohl být článek oslavující politiku Sovětského svazu, zpráva o vítězi žňové soutěže z Ostravského kraje, ale i otištěný projev Antonína Zápotockého ze zahájení II. celostátního sjezdu JZD v únoru 1955. Negativně laděné články – rozsudky, popisy průběhu akce „K“ v jednotlivých okresech - se na první stranu obvykle netiskly. Stálá podoba Zemědělských novin se výjimečně měnila, velkým výročním narozením či úmrtím významných československých nebo sovětských politiků byla věnována celá první strana a v případě výročí V. I. Lenina, J. V. Stalina nebo K. Gottwalda, se mohlo jednat i o více stran, ne-li celé číslo.²⁸⁴ Podobně tomu bylo i v případě výročí osvobození Prahy Rudou armádou a výročí Velké říjnové socialistické revoluce. Také volby a sjezdy výrazně zasahovaly do struktury Zemědělských novin.²⁸⁵

Struktura deníku také závisela do určité míry na průběhu kolektivizace. V době zostřeného kolektivizačního kurzu 1951–1953 se štvavé články proti kulakům, ale i záznamy o dalších procesech s protikomunistickými odbojáři dostávaly i na první stranu. Poprvé se zpráva o „spravedlivém trestu“ pro kulaka-sabotéra dostala na první stranu Zemědělských novin v srpnu 1950, o dva roky později se dá hovořit o skutečném honu na kulaky na předních stránkách novin a naopak v době kolektivizační krize 1953–1955 se články o kulacích stěžejí vyskytují i uvnitř listu. V krizovém období, kdy rolníci vystupovali z družstev a ta tudíž krachovala, zkrátka nebyla „protikulacká“ tematika aktuální.

---

počátku padesátých let: „V kožených kalhotách, zelené plandavé haleně, s hustým strniskem začínajícího plnovousu na hubeném obličejí s krutýma očima vypadal vesnický boháč a terorista A.M. jako dlouholetý, zkušený, řemeslný bandita a vrah.“ ZN 15.7. 1951. Rozsudek nad vrahy z Babic. Zajímavou reflexi babického případu v tisku podává ve své studii dokumentů A. Rázek: StB + justice nástroje třídního boje v akci BABICE. Praha 2002, str. 35-37. Dodávání čerstvých zpráv z jihlavského procesu kontrolovalo také Kulturně-propagační oddělení ÚV KSČ. NA, f. Kulturně-propagační oddělení ÚV KSČ 19/7, arch. j. 399. Zajištění zpráv z jihlavského procesu.

²⁸³ Byly to články věnující se různým výročním komunistických činitelů, popřípadě reportáže ze stranických sjezdů. Do této kategorie je třeba ovšem zařadit i kulturní rubriky, úryvky z románů apod.

²⁸⁴ U příležitosti úmrtí J.V. Stalina a K. Gottwalda v roce 1953 bylo celé číslo ZN tematicky uzpůsobeno.

²⁸⁵ Např. v roce 1954 byly podrobně sledovány květnové volby do národních výborů a také X. sjezd KSČ. V roce 1955 byla pozornost upřena na II. Sjezd JZD a pochopitelně také na desetileté výročí osvobození Československa Rudou armádou.

3. 6. 2 Vesnické noviny

První vesnické noviny vznikaly v roce 1950 jako tzv. žňové noviny, nejčastěji z iniciativy okresních národních výborů. Jejich agitačním úkolem bylo zejména podpořit letní a podzimní práce, vybízely k soutěžení a k plnění závazků. Zprvu vycházely jen v období od začátku žní do skončení podzimních prací a jejich náplň nepřekračovala rámec žňové tematiky. V roce 1951 převzal vydávání vesnických novin Jednotný svaz československých zemědělců a došlo k navýšení nejen jejich počtu, ale i k rozšíření jejich obsahu, čímž se vedle celostátního tisku – Rudého práva a Zemědělských novin staly „významných pomocníkem strany při budování základů socialismu“.

Kromě ryze zemědělské tematiky, agitace za včasné zvládnutí prací či za vstup do JZD, měly vesnické noviny kritizovat všechny překážky socialistické výstavby a pranýřovat jejich původce – vesnické boháče. Na řízení novin se podílela redakční rada, v níž byli zastoupeni funkcionáři okresního výboru KSČ, okresního národního výboru, Jednotného svazu československých zemědělců a Státní traktorové stanice. Stejně jako Zemědělské noviny se i okresní vesnické listy potýkaly s řadou problémů, včetně nekvalifikovaných redaktorů a přispěvatelů, ale především s nedostatečnou politickou úrovní. Většina vesnických periodik nedokázala se svým personálním obsazením stoprocentně naplnit stranické požadavky z ÚV KSČ, podle kterých měly „*podchycovat živou, tvořivou iniciativu pracujících rolníků a vyhledávat vše nové, pokrokové, co se rodí a oddělovat je od starého, umírajícího...*“.²⁸⁶ S cílem zlepšit práci vesnických novin se z iniciativy nejvyšších stranických orgánů často konala školení redaktorů v rámci krajů. Jak ovšem z některých dokumentů vyplývá, školení neměla odbornou úroveň. Jeden z absolventů kurzu redaktorů vesnických novin v Gottwaldově si postěžoval, že „*přednášky pracovníků KNV o zemědělské politice neměly správnou úroveň a často obsahovaly i chyby.*“²⁸⁷ V diskuzích, které následovaly po přednáškách typu „*Bolševický tisk v období kolektivizace*“ či „*Tisk významný nástroj dělnické třídy v boji za socialismus*“, se také projevila nespokojenost redaktorů s tím, že v praxi jim pak nikdo s vedením novin nepomůže.²⁸⁸

V roce 1951 již byly vesnické noviny vydávány ve všech okresech, nikoliv však pravidelně. Oproti prvnímu roku jejich vydávání se již zaměřovaly na konkrétní situaci v

²⁸⁶ KŘIVÁNKOVÁ, Alena – VATRÁL, Jozef: *Dějiny žurnalistiky. IV. Díl. Český a slovenský tisk v letech 1944–1987*. Praha 1989, str. 128.

²⁸⁷ NA, f. Kulturně-propagační oddělení ÚV KSČ 19/7, sign. 27. Zpráva o kurzu redaktorů vesnických novin v Gottwaldově.

²⁸⁸ Tamtéž.

okrese. Přesto nadále přetrvával problém s nedostatečnou provázaností se zemědělským prostředím a stagnovala také komunikace mezi jednotlivými odpovědnými složkami státní správy.²⁸⁹ Některé regionální noviny „nebyly dost konkrétní a ne dost hluboce osvětlovaly problémy JZD, STS a obcí, zůstávaly při všeobecném informování, frázích a byly nepřesvědčivé a nebojovné.“²⁹⁰ Situace vesnických novin se nezlepšila ani poté, co organizační sekretariát ÚV KSČ přijal v roce 1952 návrhy na změny ve vydávání vesnických novin vypracované Gustavem Barešem, vedoucím Kulturně-propagačního oddělení, a kdy jejich vydávání převzaly zpět okresní národní výbory, jimž měly podle sovětského vzoru pomáhat také okresní výbory komunistické strany.²⁹¹ Nadále přetrvávaly zejména personální problémy - přispěvatelé byli často pracovníci jednotlivých referátů ONV, nebo funkcionáři strany a práce pro noviny pro ně byla práce navíc. Potvrzuje to i zpráva ze školení vesnických redaktorů, z nichž ani jeden nebyl redaktorem takřkajíc na plný úvazek, ale dělal tuto práci navíc ke své jiné funkci na ONV. Podle jednoho z účastníků kurzu nebyl v redakci nikdo zodpovědný za obsah čísla a zlepšení by tak pomohlo zejména utvoření funkce stálého odpovědného redaktora.²⁹² Stejně tak pro členy redakční rady, kterou měli podle návrhů z roku 1952 tvořit funkcionáři OV KSČ, ONV a JSČZ, bylo pravidelné scházení se nad obsahem každého čísla vesnických novin nadměrným zatížením. Ani rozšíření dopisovatelství nezlepšilo úroveň vesnických novin a kritika ze strany nejvyšších stranických orgánů nadále trvala. Extrémním příkladem neschopnosti okresních národních výborů v zajištění kvalitního obsahu dle dobových měřítek, byly noviny sestavené pouze z otištěných vyhlášek ministerstva zemědělství.²⁹³ Neustávaly ani stížnosti redaktorů na nedostatečné ocenění jejich práce ze strany ONV.²⁹⁴ K ukončení vydávání vesnických novin došlo v roce 1959, kdy na místo nich začaly okresní výbory KSČ vydávat tzv. okresní noviny, jejichž zaměření sice bylo obsahu vesnických novin podobné, ale bylo rozšířeno obecně o ekonomickou situaci okresů.²⁹⁵

---

²⁸⁹ NA, f. Kulturně-propagační oddělení ÚV KSČ 19/7, sign. 409. Situační zpráva o vydávání okresních vesnických novin v měsíci říjnu 1951.

²⁹⁰ NA, f. Kulturně-propagační oddělení ÚV KSČ 19/7, arch. j. 409. Návrh na některé změny v dosavadním způsobu vydávání okresních vesnických novin.

²⁹¹ NA, f. Kulturně-propagační oddělení ÚV KSČ 19/7, arch. j. 409. Návrh na některé změny v dosavadním způsobu vydávání okresních vesnických novin.

²⁹² NA, f. Kulturně-propagační oddělení ÚV KSČ 19/7, sign. 27. Zpráva o kurzu redaktorů vesnických novin v Gottwaldově.

²⁹³ NA, f. Kulturně-propagační oddělení ÚV KSČ 19/7, arch. j. 584. Zpráva z porady redaktorů vesnických novin v Liberci.

²⁹⁴ NA, f. Kulturně-propagační oddělení ÚV KSČ 19/7, arch. j. 584. Zpráva z krajské konference redaktorů okresních vesnických novin v Jihlavě dne 17. 3. 1955.

²⁹⁵ Hlavní náplní okresních novin byla bytová výstavba, školství, kultura, socialistické soutěžení a služby na vesnici. KŘIVÁNKOVÁ, Alena – VATRÁL, Jozef: *Dějiny žurnalistiky. IV. Díl. Český a slovenský tisk v letech 1944–1987*. Praha 1989, str. 129.

3. 6. 3 *Obraz kulaka v dobovém tisku*

Cílem celostátních i regionálních tiskovin mělo být kromě propagace přechodu na družstevní hospodaření i podávání obrazu kulaka jako nepřitele vesnice, škůdce a sabotéra pokroku. Redaktoři Zemědělských novin i okresních vesnických novin vytvořili během zostřeného kolektivizačního období stereotyp vykořisťovatele nižších vesnických vrstev. Následující atributy se více či méně často objevovaly ve všech dobových periodikách:

1) Rodina kulaka se neúčastnila bojů první nebo druhé světové války, 2) Politická příslušnost kulaka – nejčastěji to byli agrárníci nebo lidovci, 3) chování kulaka bylo nemorální, často byl vykreslen jako záletník, byl krutý, arogantní, drzý; drzost se projevila hlavně při procesu, 4) kulak špatně zacházel s čeledí – ta měla hlad, zatímco hospodář se vždycky dobře najedl,²⁹⁶ 5) neuměl pracovat,²⁹⁷ 6) Kulak byl nositelem buržoazních hodnot, často věřící, ovšem jeho víra byla v rozporu s jeho nekřesťanským chováním vůči čeledi, 7) kulaci mohli být napojeni na imperialisty na Západě, s nimiž chtějí válku, aby mohli znovu vykořisťovat, 8) dalšími jejich atributy jsou zbraně a záliba v lovu.²⁹⁸ Mezi znaky kulaků mohla patřit i literatura, kterou četli, jak se můžeme přesvědčit z článku o odhalení statkáře a mlynáře dr. Ladislava Šouši z Hořovic. „*Nic nemůže charakterizovat dr. Šoušu lépe, než okolnost, že v jeho knihovně byly nalezeny Hitlerův Mein Kampf, pečlivě prostudovaný a opatřený poznámkami, spisy Churchillovy a Kramářovy.*“²⁹⁹

Na základě studia článků lze rozdělit pronásledované kulaky do dvou skupin. Kulaci v první skupině byli charakterističtí svým odporem k novému režimu, resp. k vývoji poměrů v Československu již od roku 1945. Mnoho z nich také v době trvání protektorátu Čechy a Morava mohlo spolupracovat s Němci a v době první republiky sympatizovali s agrární stranou. Po válce se tito vesničtí boháči nezapojili do budování republiky a obnovy československého hospodářství a sabotovali povinné dodávky. Tyto sabotéry bylo velmi snadné odhalit a odsoudit, proto jejich skupina je početnější – alespoň na stránkách novin.

Do druhé skupiny bychom mohli zařadit kulaky, kteří se po válce zapojili do obnovy zemědělství, kteří dokonce participovali na založení svépomocných strojních družstev a posléze na vzniku prvních typů JZD, ale působili v nich jako rozvratné živly. V tom spočívalo

²⁹⁶ Např. kulak Zejda popisovaný ve Vesnických novinách Mělnicka, 12. května 1953. „*Kulak Zejda je dobře živený a poťouchlý. Pravý to typ zarputilého nepřitele našeho lidově demokratického zřízení.*“

²⁹⁷ Např. článek o kulakovi Vetejškovi v novinách V nový život z roku 1959. „*Ruce mu šly trochu dozadu.*“

²⁹⁸ „*Kulak František Růžička z Verněrova u Kadaně – nebylo ho vidět jinak, než s flintou na rameni a ani krok neudělal přšky. Pořídil si auto a jel třeba od své chalupy k sousedovi autem.*“ Z článku „*Odhalení a potrestání sabotéra pomohlo celé obci*“ z 10. čísla Zemědělských novin z roku 1950.

²⁹⁹ Z článku „*Vesnický boháč sabotérem hospodářského plánu*“ z 42. čísla Zemědělských novin z roku 1950.

podle autorů dobových článků ze zkoumaných periodik jejich největší nebezpečí. Kulak z první skupiny sice neplnil dodávky, ale alespoň byl upřímný a otevřeně dával najevo svůj nesouhlas se združstevňováním. Kulak z druhé skupiny skrytě působil na chod JZD a rozvracel ho zevnitř. Ačkoliv to bylo v rozporu se snahou zapojit zkušené sedláky a střední rolníky do hospodaření družstev a zlepšit tak kvalitu výroby, na pranýři vesnických novin se ocitali předsedové těch družstev, které kulaky přijaly. „Strýčkování“ s kulaky se nevyplácelo: „JZD Radouň splnilo dodávku vajec na 25 %. Tak pomáhá kulak k plnění státních dodávek. Jsou v Radouni komunisté? Pak by měli vědět, že kulak do JZD nepatří... Co tomu říkáte radounští družstevníci? Naši čtenáři a především všichni poctiví družstevníci našeho okresu čekají na vaši odpověď...“³⁰⁰

Na pranýřování kulaků se kromě pravidelně (či méně pravidelně) vydávaného tisku podílely i různé brožury. S návodem, jak „rozpoznat“ kulaka-sabotéra v družstvu, přišli autoři brožury „Odhalte je“, vydané nakladatelstvím Jednotného svazu československých zemědělců Brázda mimo jiné v reakci na babický případ v létě 1952.³⁰¹ Dalším podobným počinem nakladatelství Brázda byla brožura „Vesnický boháč. Pijavice vesnice“, vydaná o rok dříve, v roce 1951, ve které jsou vesničtí boháči ukázáni také jako vrazi, neboť je v ní rozebrán případ vraždy předsedy MNV v Koubalově Lhotě v roce 1951, za níž byli tři místní sedláci odsouzeni Státním soudem k trestu smrti.³⁰²

Dosavadní práce s celostátním deníkem Zemědělské noviny a s několika druhy okresního zemědělského tisku ukázala, že počet štvavých protikulackých článků stoupal úměrně s „trendy“ v politice. V době nastupující a probíhající akce „Kulak“ bylo takových článků, reportáží z procesů a zpráv více než v době krizové a přechodné. V roce 1949, tzn. v prvním roce od IX. sjezdu Komunistické strany Československa, byl na stránkách Zemědělských novin celkem devětkrát použit negativní a štvavý tón vůči kulakům. V roce 1950 to bylo 21 článků, v roce 1951 o něco méně – 12. O rok později, v roce 1952, kdy kriminalizace sedláků kulminovala, došlo k početnímu navýšení, neboť bylo publikováno 47 negativních článků o vesnických boháčích, v roce 1953 to bylo 14, v roce 1954 opět méně – 9 a v přelomovém roce 1955 již jen 7 článků. V roce 1955 již třídní boj proti kulakům nebyl prioritou, důležitější bylo pozvednout skomírající stav Jednotných zemědělských družstev a dovést venkov k socialismu.

---

³⁰⁰ Vesnické noviny Mělnicka. 30. června 1953

³⁰¹ HROUDA, J. Č. (pseudonym): *Odhalte je!* Praha 1952.

³⁰² MEZULIÁNIK, Miloslav: *Vesnický boháč. Pijavice vesnice.* Praha 1951.

4. Projevy kolektivizační krize a závěrečná fáze kolektivizace

4. 1 Krize družstev

Urychlené zakládání jednotných zemědělských družstev a násilný boj proti tzv. kulakům v letech 1951–1953 měly na československé zemědělství negativní vliv. JZD neměla o selskou půdu takový zájem, jak se čekalo a především péče o ni se zhoršila a výnosy tudíž klesly. Okresní národní výbory, které nesly za organizaci zemědělské výroby hlavní zodpovědnost, nestačily provoz JZD zvládat a situace v jednotlivých vesnicích se jim začala v roce 1953 (ovšem v některých okresech již v roce 1952) vymykat z rukou. Nezkušenost drobných rolníků s velkým hospodařením způsobila nízké výsledky a nedostatečné peněžní nebo naturální platy, což vedlo k nespokojenosti členů družstev. Svou roli na pocitu zklamání z toho, že životní úroveň nestoupala tak rychle, jak vláda slibovala, měla i peněžní reforma provedená v polovině roku 1953, při níž lidé přišli o své úspory. Tempo zakládání JZD se v některých okresech zpomalovalo již od roku 1952. Nepomohlo ani přijetí nových vzorových stanov v únoru 1953 podle návrhů z roku 1952 na prvním celostátním sjezdu JZD v Praze, které byly vypracovány podle sovětského vzoru.³⁰³ Celkem se v období let 1953–1954 rozpadlo více než tisíc družstev.³⁰⁴

Nespokojenost družstevníků vystihuje dopis předsedy JZD Svinaře (okres Beroun) Krajskému národnímu výboru v Praze z 18. ledna 1953. Kromě jiného si v něm předseda stěžuje na špatnou finanční situaci členů družstva a na neúctu k jejich práci ze strany státní správy. V závěru svého dopisu pak píše, že nenastane-li náprava, on a ostatní členové družstvo opustí a začnou opět hospodařit soukromě: *„Je tedy docela zbytečné se mořit s nějakým plánem proto, že jsme se přesvědčili na vlastní kůži, jak to dopadá, již po dva roky se u nás pracuje za 50 korun na pracovní jednotku a vy pánové si myslíte, že máme ještě třetí rok pracovat jako koně. (...) My si pro nás vysvětlujeme věc jednoduše, jak se na nás pohlíží - jste negramotní plebejci, tak dřeťe do padnutí a lehce se vás zbavíme. Tak nejednal s lidmi ani bývalý majitel velkostatku, kde jsem se narodil. (...) Tudíž jsme se rozhodli, nenastane-li náprava, opustit družstvo a hospodařit soukromě a těch pozemků bez majitele se ujme pobočka státní banky. Já osobně si na svých 6 ha stačím a nemusím se honit na 70 ha. Je dnes vidět, že u nás v obci mají socialismus soukromí zemědělci, ale ne družstevníci. Proto končím.*

³⁰³ Text stanov lze najít v edici dokumentů z fondů Státního ústředního archivu v Praze. PŠENIČKOVÁ, Jana (ed.): *Zemědělské družstevnictví. Kolektivizace zemědělství – Vznik JZD.1953.* SÚA, Praha 2002, str. 49.

³⁰⁴ BARNOVSKÝ, Michal: *Přestávka mezi první a druhou etapou kolektivizace.* In: RAŠTICOVÁ, Blanka (ed.): *Osudy zemědělského družstevnictví ve 20. století: sborník příspěvků z mezinárodní konference konané ve dnech 15.–16. května 2002 věnované Lubomíru Slezákovi k 70. narozeninám.* Studie Slovákého muzea, Uherské Hradiště 2002, str. 235.

*A čekáme, co vy si o nás myslíte a snad nám [to, pozn. aut.] sdělíte, ale jsme přesvědčeni, že to poputuje do koše a tam to skončí.*³⁰⁵ V poslední části dopisu předsedy JZD Svinaře je zmíněn problém, který řešily trestní komise při národních výborech, podílející se na trestním řízení vůči vesnickým boháčům, a to problém zajištění jejich hospodářství: „*Těch pozemků bez majitele se ujme pobočka státní banky.*“ Jak jsem naznačila v kapitole o legislativních opatření, aby měly státní statky a JZD o půdu „zabranou“ vesnickým boháčům dle zákona č. 55/1947 Sb. zájem, bylo v roce 1950 sníženo pachtovné novelizací zákona o pachtovném č. 126/1946 ze 3% na 1%. Přesto především v roce 1952 a 1953 měly družstva a státní statky čím dál větší problémy přebírat zcela, nebo částečně opuštěné usedlosti. Skutečnost, že Československé státní statky odmítaly přebírat nezajištěné usedlosti, řešila např. kulacká komise při ONV Mělník v září 1953.³⁰⁶

Jako příklad družstevní stagnace uvedu okres Kolín – oproti roku 1952, kdy vzniklo 44 JZD, a dokonce rovnou III. typu, byly v roce 1953 založeny jen čtyři nová jednotná zemědělská družstva. V útlumovém roce 1954 pak nebylo založeno ani jedno družstvo, následující rok 1955 bylo založeno sedm družstev, ovšem teprve rok 1958 znamenal, podobně jako v některých dalších okresech, ve združstevňování skutečný úspěch – vzniklo 79 nových JZD a socialistický sektor tak v okrese Kolín obhospodařoval 88,4 % zemědělské půdy.³⁰⁷

Podobně na tom byl vedlejší okres Český Brod, který stejně jako kolínský okres patřil mezi okresy zemědělské a v počtu pracovních sil v zemědělství (celkem 11 514 zemědělců v roce 1950) se ocitl na 4. místě za okresy Kolín, Kutná Hora a Rakovník. V roce 1954 se rozpadlo celkem 14 družstev, přičemž za rozpadem JZD viděli jejich samotní funkcionáři především vnitřní problémy, nikoliv působení vnějších nepřátel, tzn. kulaků, jak hlásala dobová propaganda. Za rozpadem stály špatné osobní vztahy mezi družstevníky, rozkrádání družstevního majetku, nízká pracovní morálka a nekompetentnost předsedů místních národních výborů a předsedů družstev. Teprve v roce 1957 se situace na českobrodském okrese začala postupně zlepšovat.³⁰⁸

Na problémy s přijetím nových stanov a na špatnou práci okresních výborů v zimní kampani 1953 si stěžoval i ministr zemědělství Josef Nepomucký v dopise předsedům krajských a okresních národních výborů. Předsedy v nich nabádá k přípravě okresních

³⁰⁵ SOA Praha, f. SKNV Praha, ZEM 3, k. č. 30. Dopis Krajskému národnímu výboru v Praze z JZD Svinaře, 18. ledna 1953. Gramaticky opraveno autorkou.

³⁰⁶ SOka Mělník, f. Sbor národní bezpečnosti Mělník, inv. č. 2. Zápis z kulacké komise konané dne 4. září 1953 na ONV Mělník.

³⁰⁷ 40 let budování socialismu na Kolínsku, Kolín 1985, str. 52.

³⁰⁸ MIŠKOVSKÁ, Zuzana: Likvidace selského stavu okrese Český Brod v letech 1945–1960. In: *Archivní prameny Kolínska*. Státní okresní archiv v Kolíně 1996, str. 33.

konferencí, které se měly stát důležitou událostí v životě okresu, a k organizování besed mezi rolníky.³⁰⁹ Přes veškerou snahu pokračovalo po celý rok 1953 a v letech následujících hromadné vystupování rolníků z krachujících družstev. Rozpadání družstev ovlivnila také politická situace v sousedních zemích – v Maďarsku a Polsku. Obě tyto země ustupovaly od přísné kolektivizační linie a zvláště po Stalinově smrti docházelo ke zpomalení jak kolektivizace, tak industrializace. K liberalizaci zemědělské politiky došlo také v Německé demokratické republice, která v roce 1953 na základě nepokojů od zkollektivizování zemědělství dočasně upustila. V Československu došlo k nepokojům kvůli měnové reformě a stranické vedení dostalo z Moskvy pokyn uklidnit situaci a přehodnotit dosavadní plány v průmyslu a zemědělství. Vyslechnout si sovětské rady ohledně „nového kurzu“ odjel do Moskvy osobně Antonín Zápotocký. Právě po jeho projevu na Klíčavské přehradě 1. srpna 1953 zesílily tendence k vystupování z družstev, dílčímu projevu kolektivizační krize. V něm tehdejší prezident kritizoval špatnou situaci v zemědělství, způsobenou podle něj mimo jiné tím, že zemědělci byli často ke vstupu do družstev nuceni. Svými slovy: *„Zakládat zemědělská družstva bez rozmyslu, bez ohledu na to, zda jsme přesvědčili ty, které do družstva získáváme, o nutnosti té myšlenky, je velká otázka. A proto soudruzi, zakládání družstev administrativní, nařizovací cestou a snad i násilnou cestou nepomůže. Taková družstva budou vegetovat“*, způsobil v KSČ značný rozruch.³¹⁰ Na základě Zápotockého kritiky rychlé a násilné kolektivizace sovětského typu vzniklo dobové heslo „Gottwald dal, Zápotocký vzal.“ Přitom ve svém projevu vycházel z moskevských pokynů vyzývajících k větší pružnosti v kolektivizační politice. Jeho teze schválil hned druhý den, tedy 2. srpna 1953, politický sekretariát ÚV KSČ, ovšem sovětské vedení mělo k těm připomínky - kritizovalo např. návrh na povolení rolníkům vystupovat z družstev a obdržet zpět vložený majetek. Upravené opatření bylo schváleno na schůzi nejvyššího stranického vedení 4. září 1953. Tzv. nový kurz zahrnoval snížení cen potravin, zvýšení výkupních cen zemědělských výrobků, zavedení finanční pomoci družstvům a snížení povinných dávek. Ukončena byla také akce „Kulak“ a sestavování kulackých seznamů. Na schůzi 4. září 1953 vystoupil opět Antonín Zápotocký s kritikou některých postupů, praktikovaných v předchozích letech, ale s ujištěním, že na správnosti generální linie výstavby socialismu se nic nezměnilo. Záříjové zasedání také odsoudilo skutečnost, že do kulacké kategorie byli často svévolně řazeni i střední rolníci,

---

³⁰⁹ Z dopisu ministra zemědělství J. Nepomuckého předsedům krajských a okresních národních výborů o nedostacích v zimní kampani a o diskusi o vzorových stanovách. In: PŠENÍČKOVÁ, Jana (ed.): *Zemědělské družstevnictví. Kolektivizace zemědělství – Vznik JZD.1953*. SÚA, Praha 2002, str. 17.

³¹⁰ Tamtéž, str. 156.

čímž družstva zbytečně přicházela o zkušenější hospodáře.³¹¹ Živelné vystupování z družstev bylo něco, s čím stranické vedení nepočítalo a s čím si ze začátku nedokázalo zcela poradit. Zápotocký sice rolníkům v klíčavském projevu kromě sdělení, že jim v odchodech nebude bráněno, uvedl také skutečnost, že družstva budou muset znova vybudovat. Toto upozornění ovšem pochopitelně v danou chvíli nikdo nebral v potaz.³¹² Kvůli svým projevům (s dalším vystoupil 27. září 1953 v obci Stěžery) se Antonín Zápotocký dostal do konfliktu s prvním tajemníkem ÚV KSČ Antonínem Novotným. První tajemník kritizoval Zápotockého za oportunistické názory, zvláště poté, co Zápotocký ve svém prezidentském projevu v Národním divadle v březnu 1954 znova vyslovil myšlenku, že strana by se měla zamyslet na chybami, kterých se v předchozích letech ve vztahu vůči rolníkům dopustila. Zápotockého projev byl negativně přijat i moskevským stranickým vedením, které v dubnu 1954 zároveň zkritizovalo československé představitele za to, „že se jen utěšují, že je všechno v pořádku, zatímco rolníci stávkují“.³¹³ Zatímco A. Zápotocký nebyl zastáncem udržování jednotných zemědělských družstev za každou cenu, i při jejich finanční krizi, A. Novotný trval na tom, aby družstvo fungovalo v obci třeba i v počtu tří členů.³¹⁴

Dalším konkrétním příkladem kolektivizační krize je situace, na kterou si stěžovalo JZD Loděnice z okresu Beroun v dopise prezidentovi Antonínu Zápotockému. Největším problémem byla katastrofální finanční situace zapříčiněná vznikem dluhu po údajné hospodářské sabotáži. Za trestný čin sabotáže byli v roce 1952 Státním soudem Praha odsouzeni k vysokým trestům dva vysocí funkcionáři JZD Loděnice. Předseda JZD Antonín Landa byl odsouzen na 24 let odnětí svobody, člen předsednictva JZD Josef Hanuš na 22 let a místní kulak Václav Landa na 20 let za to, že společně prováděli sabotáž v rostlinné a živočišné výrobě v JZD Loděnice a záměrně ohrožovali jeho finanční a hospodářský plán. Např. měli dle obžaloby dopustit, že ovce „sovětského původu“ byly špatně připuštěny a špatně ustájeny, čímž byla zneuctěna třicetiletá práce sovětských zootechniků.³¹⁵ Družstevníci z Loděnice se na tuto kauzu odkazují ve své stížnosti na finanční situaci družstva: „Váženy

³¹¹ BARNOVSKÝ, Michal: Prestávka medzi prvou a druhou etapou kolektivizácie. In: RAŠTICOVÁ, Blanka (ed.): *Osudy zemědělského družstevnictví ve 20. století: sborník příspěvků z mezinárodní konference konané ve dnech 15.–16. května 2002 věnované Lubomíru Slezákovi k 70. narozeninám*. Studie Slovákého muzea, Uherské Hradiště 2002, str. 237.

³¹² „Za několik roků budete muset družstva, ze kterých třeba dneska utečete, znova budovat. My Vám nebudeme bránit, ale vezměte na vědomí, že zemědělskou výrobu zvýšit musíme.“ Tamtéž, str. 156.

³¹³ BARNOVSKÝ, Michal: Prestávka medzi prvou a druhou etapou kolektivizácie. In: RAŠTICOVÁ, Blanka (ed.): *Osudy zemědělského družstevnictví ve 20. století: sborník příspěvků z mezinárodní konference konané ve dnech 15.–16. května 2002 věnované Lubomíru Slezákovi k 70. narozeninám*. Studie Slovákého muzea, Uherské Hradiště 2002, str. 237.

³¹⁴ „I kdyby na vesnici zůstali v družstvu tři soudruzi, to družstvo budeme udržovat a přijde čas, kdy půjdeme do ofenzivy.“ Tamtéž, str. 239.

³¹⁵ ABS, f. MV-H, H-210. Skupinový svazek „Kulaci“.

soudruhu prezidente! (...) Zajisté nás jistě znáte z roku 1952, kdy neslavně skončilo vedení našeho družstva na Pankráci, kde byli souzeni kulaci, kteří se k nám již nikdy nevrátí. Jak takové družstvo vypadá, kde řádili kulaci a v jakém stavu ho zanechali, to by měly vidět i vyšší orgány a udělat opravdový zasah a pomoci. (...) Družstevníků je celkem 26 a z toho připadá 5 žen na rostlinnou výrobu. Většina členů je již stará. (...) Letošního roku zase vláda pomáhá zem. družstvům – naše družstvo obdrželo 115 000. Ale 100 000 k nám ani nepřišlo, zůstalo na odpis dluhu. Zůstalo 15 000. Všichni byli zklamáni. Když pak přišel účetní do banky pro peníze, tak mu řekli, že to dluhujeme za uplynulý rok, že máme přebráno a nepřinesl ničeho. To působilo na družstevníky tak, že všichni z družstva vystupují. Družstvo je v rozkladu. Nikdo nechce žádnou funkci.“³¹⁶ Družstvo bylo ve špatné finanční situaci i přesto, že z rozhodnutí ONV Beroun byla do Loděnice vyslána pomoc v podobě absolventů hospodářské školy ve funkci zootechnika a agronoma. JZD Loděnice bylo nakonec v listopadu 1954 předáno ČSSS.³¹⁷

Kdo nejvíce z družstva vystupoval? Byly to hlavně střední rolníci a také kulaci, které ještě nepostihla akce „Kulak“ převážně z let 1951–1953 a kteří kvůli benevolenci některých funkcionářů byly dosud v družstvech členy. Od léta 1953 do jara 1954 se rozpadlo přibližně 7 % JZD III. a IV. typu a oslabila se výrazně členská základna u ostatních JZD.³¹⁸ V roce 1954 se do obdobné kritiky rychlého a nepromyšleného zakládání družstev pustil autor článku „Odstranit vše, co brzdí cestu rozvoje našich družstev“ ve vesnických novinách *V nový život*, vycházejících na Sedlčansku. Redaktor v článku píše, že povinné dodávky stanovené neúměrně vysoko a hrozba sankcí (vystěhování z vesnice apod.) přiměly mnoho zemědělců vstoupit do JZD, aniž by věřili myšlenkám družstevnictví. Vstup do JZD pro ně byl záchranou, ale po získání členství se věnovali jiné práci. Jakmile to však na konci roku 1953 a především v roce 1954 umožnila vnitropolitická situace, tito „nepřesvědčení“ družstevníci začali JZD opouštět: „I když mají třeba letos doma tolik obilí, jako nikdy neměli, uvádějí, že nemají být z čeho živi a že budou raději pracovat na svém od čtyř hodin ráno do pozdní noci. Kdyby takto byli všichni ochotní pracovat v družstvu, jak by se u nás rozvíjela družstevní výroba! Ovšem tohle nechtějí v žádném případě vidět.“³¹⁹

Dopad projevu prezidenta Antonína Zápotockého na Klíčavě v srpnu 1953 na vesnický družstevní život je třeba ukázat v mikrohistorické perspektivě. Na základě prostudovaného

³¹⁶ SOA Praha, f. SKNV Praha, ZEM 3 1949–19563, Rozbory hospodaření, k. č. 14. Opis dopisu JZD Loděnice prezidentovi.

³¹⁷ SOA Praha, f. SKNV Praha, ZEM 3 1949–19563, Rozbory hospodaření, k. č. 14. Informativní zpráva o předávání JZD Loděnice ČSSS.

³¹⁸ KOZÁK, Jan: *Dramatické kapitoly z boje o kolektivizaci vesnice*. Praha 1963, str. 102

³¹⁹ *V nový život Sedlčanska*, č. 7, 1954. Uloženo v SOkA Příbram.

materiálu lze totiž spíše konstatovat, že mnohem více než na Zápotockého nečekané kritice dosavadní zemědělské politiky záleželo na tom, jak si které družstvo vede. Např. okresnímu národnímu výboru Sedlčany se situace ohledně zemědělských družstev začala vymykat z rukou již v roce 1952, bylo to však dáno hospodářskou a politickou charakteristikou okresu. Sedlčanský okres patřil mezi ony ryze zemědělské oblasti, kde komunistická strana velmi těžko získávala rolníky na svou stranu v cestě za socializací vesnice. Vypovídají o tom i zápisy ze schůzí Místního národního výboru v Křepenicích, jedné z obcí v okrese Sedlčany (dnes okres Příbram), z nichž je patrný nezáměr místních obyvatel, apatie a malá akceschopnost místních funkcionářů. Zatímco kronikář a člen MNV Křepenice Jaroslav Prejzek střízlivě hodnotil neutěšenou situaci v JZD jako důsledek porušení osevních postupů a tím nízkých hektarových výnosů a také jako následek nezkušenosti v řízení velkého hospodaření, Okresní akční výbor v Sedlčanech viděl podle průzkumu mezi MNV v okrese chybu v nesouladu v samotné obci a v problematické osobnosti právě J. Prejzka.³²⁰

S obsahem projevu A. Zápotockého na Klíčavské přehradě byli v září 1953 seznámeni i členové vesnické organizace KSČ v Křepenicích, kteří se tentokrát dostavili v nezvykle hojném počtu. Po přečtení projevu následovala bouřlivá diskuse, která se slovy zapisovatele „zvrhla“. Přítomní si začali stěžovat na předsedu MNV Havelku, že se prý „*při zakládání JZD choval jako diktátor*“ a padaly i stížnosti na vysoké dodávky a na to, že životní úroveň se oproti slibům stále nezvyšovala. Zápis ze schůze končí zapisovatel Křížek slovy: „*Smutné je, že lid nám na vesnici přestává věřit.*“³²¹ Také z JZD Křepenice dospěla situace tak daleko, že rolníci začali podávat odhlášky. A nejen to, na jedné ze schůzí představenstva JZD v únoru 1954 byl vznesen návrh na vrácení pozemků všem zemědělcům v obci. Družstevníci, kteří byli zároveň členy KSČ, ale proti návrhu vystoupili a prohlásili: „*Ne – JZD u nás bude a pojede!*“³²²

V informacích Hlavní správy jednotných zemědělských družstev ministerstva zemědělství o vystupování zemědělců jsou jako hlavní příčiny vzniklé situace uveden jednak nesprávný postup při zakládání, jednak malá pozornost, kterou lidová správa věnovala této věci. Vina byla částečně svalena také na projev A. Zápotockého, jež si řada zemědělců

³²⁰ SOKA Příbram, f. OV KSČ Sedlčany, k. č. 13., inv. č. 62. Zápisy ze schůzí Místní organizace Křepenice; SOKA Příbram, f. OAV NF Sedlčany, k. č. 2. Průzkum složek NF ze dne 10. listopadu 1953.

³²¹ SOKA Příbram, f. OV KSČ Sedlčany, MO Křepenice, k. č. 13, inv. č. 62. Zápis z členské schůze MO z 18. září 1953.

³²² SOKA Příbram, f. OV KSČ Sedlčany, MO Křepenice, k. č. 13, inv. č. 62. Zápis ze schůze MO ze dne 5. února 1954.

vysvětlila jako souhlas s odchodem z družstva.³²³

Po vlně odhlášek z JZD začaly kolísat i místní národní výbory. Řada funkcionářů se vzdávala funkcí nebo přestávala pracovat. Funkcionáři „*sami zakolísali a čekají na další opatření*“ a navíc mohli pochopit Zápotockého projev jako ukončení socializace zemědělství skrze JZD.³²⁴ Problém špatné politické práce vytykávané ve výše zmíněné zprávě orgánům stranické moci můžeme vztáhnout i na středočeské Křepenice. Nepříznivá situace nastala totiž jak v družstvu, tak v místní vesnické organizaci KSČ. Její členové totiž v průběhu první poloviny 50. let často vraceli stranické legitimace a neměli zájem o účast na stranické práci.³²⁵

Podobně vyznívá i výroční zpráva MO Křepenice za rok 1954, kde místopředseda této organizace František Křížek kriticky rekapituluje uplynulý rok jako období, kdy se nezodpovědně plnily agitační úkoly, schůze se nepořádaly pravidelně a navíc se jich zúčastňovalo málo osob. Řadoví členové navíc odmítali navýšení členských příspěvků, nebo je vůbec nechtěli platit. Místopředsedova stížnost směřovala i k špatné spolupráci stranické složky a MNV. Tyto dvě organizace se v nejlepším případě měly navzájem informovat o průběhu a výsledcích svých jednání a měly úzce spolupracovat zejména v řízení činnosti JZD. Křížek v této věci svaloval vinu především na MNV, který podle jeho slov „*pracuje samostatně a přesto, že je tam vedoucí komunista Jaroslav Havelka, nepovažují vždy za nutné, závažné problémy MNV přenášeti do strany a žádat o společné vyřešení sporných případů.*“

326

K celkovému zklidnění atmosféry na venkově přispěl kromě naděje na zlepšení životních podmínek návratem k soukromému hospodaření také ústup od ostřejších postupů vůči sedlákům a dalším rolníkům, kteří byli z různých důvodů zařazováni na kulacké seznamy. Např. právě sestavování těchto seznamů bylo zrušeno opatřením, které ÚV KSČ přijalo v prosinci 1953. Zároveň bylo nařízeno zmírnit veškerý ekonomický a politický tlak na kulaky.³²⁷ Součástí ústupu od vytrvalého útlaku selského stavu bylo i oficiální zastavení akce „Kulak“. Neznamená to ovšem, že by bylo zcela pozastaveno trestní stíhání kulaků, naopak pokyny Generální prokuratury ze srpna 1954 pro postup trestání prohřešků v zemědělství

³²³ Informace hlavní správy JZD adresovaná ministru zemědělství a týkající se vystupování členů z jednotných zemědělských družstev ze dne 22. srpna 1953. In: PŠENIČKOVÁ, Jana (ed.): *Zemědělské družstevnictví. Kolektivizace zemědělství – Vznik JZD. 1953.* SÚA, Praha 2002, str. 157.

³²⁴ Tamtéž.

³²⁵ *SOKA Příbram*, f. OV KSČ Sedlčany, MO Křepenice, k. č. 13, inv. č. 62. Seznam členů, kteří nechtějí být ve straně. Při prověrce v červnu 1953 bylo také konstatováno, že většina členů bere vše povrchně.

³²⁶ *SOKA Příbram*, f. OV KSČ, MO Křepenice, k. č. 13, inv. č. 62. Ze zprávy o činnosti MO Křepenice za rok 1954. Proti tvrzení, že „*MNV si jede po vlastní koleji*“ se ohradili především ti straníci, kteří byli členy obou organizací.

³²⁷ JECH, Karel: *Kolektivizace a vyhánění sedláků z půdy.* Praha 2008, str. 208. Srov. HLAVOVÁ, Viera: *Kulak triedny nepriatel. „Dedinský boháč“ v kontexte kolektivizácie na Slovensku (1949–1960).* Bratislava 2010.

svědčí o snaze nepovolit v konání veřejných procesů s kulaky a dokonce je urychlit a zpřísnit tresty. Podle jednoho z pokynů Generální prokuratury měl být rozsudek v první instanci proveden pokud možno do osmi dnů a od podání trestního oznámení nemělo uběhnout více jak čtrnáct dní.³²⁸ Pokyny ohledně kulackých procesů hovořily také jasně – pokračovat ve veřejném líčení, výsledky zveřejňovat v tisku a vyslovovat rodinným celkům zákazy pobytu v domovském okrese, či ještě lépe v kraji.³²⁹

Nepolevovat ve sledování trestných činů v oblasti zemědělství se na základě výnosu Generální prokuratury usnesli také zástupci bezpečnostních orgánů a prokuratury na schůzi u okresního prokurátora v Mělníku v říjnu 1954. Na ní se sešli okresní prokurátor, předseda lidového soudu a náčelník oddělení Veřejné bezpečnosti a shodli se, že mnoho případů neplnění dodávek nebylo dořešeno a orgány bezpečnosti přestaly „protistátní činnost“ kulaků zcela sledovat. Naráželi tak zřejmě na ukončení akce „Kulak“ a s ní spojené tvoření kulackých seznamů. Okresní prokurátor tudíž navrhl, aby se v seznamech „neplnění“ pokračovalo. Příslušníci SNB měly nadále evidovat hospodáře s velkými nedodávkami a shromažďovat materiál k jejich tzv. realizaci. Sledovat se měla také jejich finanční situace, tzn. zjišťovat „*kolik na příklad stržil za obilí, za dobytek a podobně, aby tak byla zjištěna jeho finanční situace během roku.*“³³⁰ Přestože se tedy o roku 1954 hovoří jako o roku krizovém, či přechodném, bylo jen v období od srpna do října vedeno 62 veřejných procesů s kulaky, či středními rolníky.³³¹ Nadále také při ONV fungovaly trestní komise.

4. 2 Nástup do další fáze kolektivizace 1955–1960

Impuls k zahájení nové a poslední etapy kolektivizace vzešel ze zasedání ÚV KSČ ve dnech 29. a 30. června 1955, které „*kriticky zhodnotilo dosavadní zkušenosti při zakládání JZD*“ a zároveň se usneslo že „*v další práci je třeba skoncovat s oportunistickou teorií samočinnosti a živelnosti při zakládání družstev. To, že komunistická strana dbá, aby při zakládání JZD byla vždy dodržována zásada dobrovolnosti, nikterak neznamena, že je možno složit ruce v klín, ale naopak vést mezi rolníky cílevědomou, politickou a organizátorskou práci za zakládání nových JZD a rozšiřování členské základny.*“³³² Konference KSČ, konaná o rok později, v červnu 1956, potvrdila výsledek zasedání ústředního výboru usnesením, že do roku

³²⁸ Převzato z JECH, Karel: *Kolektivizace a vyhánění sedláků z půdy*. Praha 2008, str. 209. Pokyny Generální prokuratury a ministerstva spravedlnosti ze srpna 1954.

³²⁹ Tamtéž.

³³⁰ *SOka Mělník*, f. Sbor národní bezpečnosti, inv. č. 2. Zápis o poradě konané 6. října 1954 na Okresní prokuratuře v Mělníku.

³³¹ JECH, Karel: *Kolektivizace a vyhánění sedláků z půdy*. Praha 2008, str. 209.

³³² DOSKOČIL, Ivan: *Československé zemědělství 1945–1975*. Praha 1976, str. 53.

1960 bude mít socialistický sektor na vesnici převahu a zemědělská výroba se zvýší o 30 %. Jedním z hlavních cílů závěrečné fáze kolektivizace byl zisk středních rolníků, majiteli 5–15 hektarů půdy, kteří měli být o výhodách společného hospodaření přesvědčováni nikoliv násilím, ale dobrým příkladem. V roce 1957 údajně drželi 51 % z celkové výměry zemědělské půdy.³³³ Přes proklamované úspěchy v opětovném obnovování zaniklých nebo zakládání nových družstev (v roce 1956 vzniklo, nebo se obnovilo 1227 jednotných zemědělských družstev) se socialistický sektor musel vyrovnávat zejména v druhé polovině roku 1956 se stagnací vyvolanou nepokojí v Polsku a Maďarsku. Tehdy se zakládání družstev zcela zastavilo.³³⁴ Proces dokončení kolektivizace se tedy rozběhl až v roce 1957 v souvislosti s postupnou stabilizací sovětského bloku, o čemž vypovídají i mnohé mikrohistorické sondy do jednotlivých regionů. Podle usnesení politického byra ÚV KSČ ze srpna 1957 se družstvům mělo dostat od státu větší materiální a finanční pomoci, na chodu JZD se měly také podílet kvalifikovanější osoby.

Dokončení kolektivizace se věnovalo na svém jednání jednak politické byro ÚV KSČ v únoru 1957, jednak III. celostátní konference JZD v březnu 1957 – oba subjekty zrekapitulovaly dosavadní vývoj a usnesly se na pokračování a úspěšném dokončení kolektivizace. V červnu téhož roku pak organizační sekretariát ÚV KSČ schválil *politicko-organizační opatření k urychlení kolektivizace československého venkova*.³³⁵ Všechny vyšší i nižší správní stupně měly na základě těchto opatření působit ve zvýšené míře na zemědělce a přimět všechny ke vstupu do družstev. Bylo sice třeba respektovat zásadu dobrovolnosti a tím zamezit vzniku problémů, které vedly ke kolektivizační krizi v první polovině 50. let, úřady ale zároveň dostaly pokyny k tomu, aby soukromníkům kladly takové překážky, které je přimějí do družstev také vstoupit. Nadále se měly vymáhat dodávky a jejich neplnění trestat, o čemž bude pojednáno v další podkapitole.

Jak se stabilizace a opětovný nástup socializace venkova projeví v Pražském kraji? Koncem září 1957 hospodařil socialistický sektor v Pražském kraji na 70 % z celkové výměry zemědělské půdy, která ke dni 1. října 1957 činila 635 298 ha. Do socialistického sektoru se kromě JZD III. a IV. typu počítalo hospodaření státních statků, krajských plánovacích závodů, ale patřily k němu i záhumenky členů JZD. Soukromý sektor, který zahrnoval i jednotná

---

³³³ PERNES, Jiří: Závěrečná etapa kolektivizace zemědělství v Československu 1957–1960. In: BŘEZINA, Vladimír – PERNES, Jiří (eds.): *Závěrečná fáze kolektivizace zemědělství v Československu 1957–1960*. Brno 2009, str. 14.

³³⁴ PERNES, Jiří: Závěrečná etapa kolektivizace zemědělství v Československu 1957–1960. In: BŘEZINA, Vladimír – PERNES, Jiří (eds.): *Závěrečná fáze kolektivizace zemědělství v Československu 1957–1960*. Brno 2009, str. 11.

³³⁵ Tamtéž, str. 12.

zemědělská družstva nižších typů (I.–III. typu), obdělával z celkové výměry 27, 7 %, tedy přibližně 176 000 ha. Zbýlých 2, 3 %, tedy 14 500 ha, tvořila půda, která nepatřila žádným typům zemědělských závodů.³³⁶ Navýšení počtu jednotných zemědělských družstev se dařilo i díky aktivnějšímu přístupu k různým formám agitace na vesnici, na nichž se měly podílet národní výbory. Ty ovšem musely zlepšit vzájemnou spolupráci a také „*hospodářsko-organizačskou a kulturně-výchovnou práci*“.³³⁷ Za neúspěšnější v nárůstu JZD v kraji byly v roce 1957 vyhlášeny okresy Benešov, Votice, Sedlčany, Poděbrady, Příbram, Kutná Hora, Vlašim a Kolín. Přitom některé z těchto okresů na tom byly ještě v roce 1956 v zakládání a rozvoji družstev špatně.³³⁸ Naopak mezi zaostalejší okresy v tomto smyslu patřily v roce 1957 okresy Kladno, Kralupy, Brandýs, Mělník, Mladá Boleslav, Nymburk, Říčany, Rakovník a Hořovice. Rozdíly mezi jednotlivými okresy však nebyly velké a vývoj v zakládání nových JZD byl rovnoměrný.³³⁹ Výnosy se ovšem nijak razantně nezvyšovaly, naopak docházelo k poklesům. V roce 1957 poklesly celkové výnosy na 1 ha zemědělské půdy oproti roku 1956 o 6 %.

Ačkoliv zakládání nových družstev se úspěšně rozběhlo, zprávy o stranickém životě v některých obcích o obratu k lepšímu příliš nevypovídají. Jako příklad opět uvedu obec Křepeň (okres Sedlčany) - pokud shrneme náplň výročních zpráv ze stranických schůzí z let 1953 až 1956, musíme říci, že se situace měnila jen velmi pomalu. Opakovaně si jejich autor (většinou předseda nebo místopředseda) stěžoval na nezáměr jak členů výboru, tak řadových členů o upevnění JZD, či o dokončení socialistické výstavby. Nezáměr o společnou věc se projevil zejména v průběhu roku 1954, kdy se z početně poměrně silného družstva stalo družstvo menšinové. Pokud bychom užili dobového slovníku, tak lze říci, že většina obyvatel této středočeské obce neměla kladný vztah k družstevnictví a k lidově demokratickému zřízení. Jestliže se to neprojevilo v nesvobodných volbách, projevovalo se to právě v poměru k účasti na hospodářsko-politickém dění. Činnost stranických organizací při tzv. socializaci vesnice stagnovala zejména na podzim, kdy agitační práce ustoupily pracím zemědělským. Pozornost Krajského národního výboru Praha se proto obrátila na zajištění zimní kampaně: „*V zimním období bude třeba zvýšit politicko-organizačskou práci ve směru dalšího hospodářského upevňování JZD a zlepšování organizace jejich výroby, proto jako*

³³⁶ SOA Praha, f. SKNV Praha, ZEM 3 1956-1958, k. č. 30. Zpráva o plnění úkolů na zemědělském úseku za III. čtvrtletí 1957. Celková výměra zemědělské půdy v Pražském kraji ke dni 1. 10. 1957 byla 635 298 ha.

³³⁷ SOA Praha, f. SKNV Praha, ZEM 3 1956-1958, k. č. 30. Plán úkolů KNV Praha na IV. čtvrtletí 1956.

³³⁸ Votice, Kutná Hora, Sedlčany, Dobříš, Příbram, Kolín – tedy ryze zemědělské oblasti. SOA Praha, f. SKNV Praha, ZEM 3 1956-1958, k. č. 30. Plán úkolů KNV Praha na IV. čtvrtletí 1956.

³³⁹ SOA Praha, f. SKNV Praha, ZEM 3 1956-1958, k. č. 30. Zpráva o plnění úkolů na zemědělském úseku za III. čtvrtletí 1957.

*jeden z hlavních úkolů zimní kampaně bude třeba zvýšit úroveň práce funkcionářů JZD v řešení ekonomických problémů a zajišťovat rychlejší zvyšování fondů JZD. Dále bude nutno upevňovat vztah ke společnému družstevnímu majetku.*³⁴⁰ Úkolem zimní kampaně bylo také za pomoci odboru školství a kultury KNV získat mládež pro vstup do zemědělství.³⁴¹ Stárnutí pracovníků v zemědělství totiž poněkud problematizovalo snahu o zlepšení družstevnictví, např. v roce 1956 byl průměrný věk zemědělských pracovníků 43,6 roku. Strana se proto rozhodla zaměřit část svého úsilí na získání mládeže pro práci v zemědělství, včetně zajištění její odborné výchovy.³⁴² Na kampani za získání školní mládeže do zemědělství se měl podílet odbor školství a kultury KNV. Do budoucna se měl změnit i systém odměňování – družstevníci měli dostávat pravidelný peněžní plat a naturálie se záhumenky měly být pouze doplňkovou odměnou.

Výraznější zlepšení nastalo až s rokem 1958. Mimo jiné díky zvýšené mechanizaci a zvýšenému agitačnímu úsilí na celostátní, krajské a okresní úrovni mohl ústřední výbor v roce 1958 konstatovat, že socialistický sektor obhospodařuje 70 % půdy a o rok později na IV. celostátním sjezdu JZD v březnu 1959 mohli jeho účastníci, resp. ministr zemědělství Lubomír Štrougal konstatovat, že JZD hospodaří na 73,4 % celkové výměry zemědělské půdy a zároveň, že JZD existují v téměř 81 % obcích v celém Československu.³⁴³ Také ve zprávě hodnotící rozvoj zemědělské výroby za první pololetí roku 1959 se můžeme dočíst, že došlo k výraznému posunu – např. i kvůli výše zmíněné mechanizaci – resp. kvůli odprodeji mechanizačních prostředků ze státních statků do JZD. Z celkového počtu 1446 JZD v Pražském kraji (v roce 1959) odkoupilo stroje celkem 1022 družstev. Do JZD přešlo ze státních statků 536 pracovníků. Zpráva dále uvádí, že socialistický sektor obhospodařuje již 85,7 % z celkové výměry půdy. Zbytek byl stále v soukromém držení.³⁴⁴ V zakládání nových JZD nebyl Pražský kraj ovšem tolik úspěšný – v roce 1959 sice vzniklo 17 nových družstev, ale v některých okresech došlo zároveň ke sloučení stávajících družstev, takže počet JZD v kraji zůstal stejný jako v roce 1958. V zakládání zaostávaly okresy Brandýs, Kralupy nad

---

³⁴⁰ SOA Praha, f. SKNV Praha, ZEM 3 1956–1958, k. č. 30. Usnesení Rady KNV ke Zprávě o stavu a vývoji hospodářství kraje na III. čtvrtletí 1957 ze dne 22. listopadu 1957.

³⁴¹ Tamtéž.

³⁴² PERNES, Jiří: Závěrečná etapa kolektivizace zemědělství v Československu 1957–1960. In: BŘEZINA, Vladimír – PERNES, Jiří (eds.): *Závěrečná fáze kolektivizace zemědělství v Československu 1957–1960*. Brno 2009, str. 18.

³⁴³ PERNES, Jiří: Závěrečná etapa kolektivizace zemědělství v Československu 1957–1960. In: BŘEZINA, Vladimír – PERNES, Jiří (eds.): *Závěrečná fáze kolektivizace zemědělství v Československu 1957–1960*. Brno 2009, str. 39.

³⁴⁴ SOA Praha, f. SKNV Praha, ZEM 3 1956–1958, k. č. 30. Zpráva o plnění plánu rozvoje zemědělské výroby za I. pololetí 1959 v kraji Praha.

Vltavou, Mělník a Beroun.³⁴⁵ Ekonomicky slabším družstvům se mělo na základě vládního usnesení č. 899 z října 1958 dostávat mimořádné pomoci – jednak prostřednictvím úhrady materiálových nákladů, jednak také prostřednictvím školených kádrů: „*Okresní národní výbory mohou poskytovat v rámci svých rozpočtových prostředků ekonomicky slabým JZD příspěvky na odměňování odborníků, kteří budou vysláni do vedoucích funkcí v družstvu (předseda, agronom, zootechnik, účetní apod.)*.“³⁴⁶

Oficiálně byla kolektivizace považována za ukončenou ve výroční rok 1959, tedy deset let po vydání prvního zákona o jednotných zemědělských družstvech. Zároveň byl vydán nový zákon č. 49/1959, který přesněji vymezoval náplň činnosti orgánů družstva. Vítězství socialismu, proklamované na celostátní konferenci Komunistické strany Československa ve dnech 5.–7. července 1960, sice fakticky znamenalo zničení naprosté většiny soukromých hospodářství, ale nevypovídalo nic o ekonomických problémech, ve kterých se vítězný socialistický sektor nacházel. Úrovně předválečné hrubé zemědělské produkce bylo dosaženo až v druhé polovině 60. let a ani finanční situace družstevníků se výrazně nezlepšila. Ještě v roce 1960 dosahovala odměna a mzda v zemědělství pouhých 63, 5 % z odměn v průmyslu.³⁴⁷ Motivace pracovat v zemědělském sektoru tak byla minimální. Úpadek zemědělství a problémy se zásobováním byly znát ve všech zkollektivizovaných zemích tzv. lidové demokracie, které paradoxně musely nakonec zemědělské produkty nakupovat v kapitalistických zemích. Přes ekonomický neúspěch, který ovšem vládnoucí strana otevřeně nepřiznala, lze konstatovat, že z politického hlediska byla kolektivizace československého venkova úspěšná.³⁴⁸

4. 3 Podoby perzekuce kulaků v závěrečné fázi kolektivizace

V závěrečné fázi kolektivizace došlo také ke zmírnění tlaku vůči kulakům. Ke kriminalizaci a procesům sice docházelo i nadále, ale v menší míře než v 1. polovině 50. let. Vedení strany dokonce v některých případech povolilo jejich přijímání do družstev, a to v návaznosti na usnesení celostátní konference KSČ 11.–15. června 1956, která pod dojmem průlomového XX. sjezdu Komunistické strany Sovětského svazu zaujala k této věci souhlasný postoj.

---

³⁴⁵ Tamtéž.

³⁴⁶ SOA Praha, f. SKNV Praha, ZEM 3 1956–1958, k. č. 30. Návrh směrnice pro poskytování přímé pomoci jednotným zemědělským družstvům z 5. června 1959.

³⁴⁷ KOLEKTIV AUTORŮ: *40 let socialistické výstavby Československa*. Oddělení propagandy a agitace ÚV KSČ, Praha 1988, str. 27.

³⁴⁸ Blíže k závěrečné fázi kolektivizace viz BŘEZINA, Vladimír – PERNES, Jiří (eds.): *Závěrečná fáze kolektivizace zemědělství v Československu 1957–1960*. Stilus, Brno 2009. Srov. BARNOVSKÝ, Michal: *Přestávka mezi první a druhou etapou kolektivizace*. In: *Osudy zemědělského družstevnictví ve 20. století*. Studie Slovákého muzea, Uherské Hradiště 2002.

Třídní hledisko zůstávalo sice nadále v platnosti, ke kulakům ale mělo být přistupováno individuálně. V únoru 1956 si Krajský národní výbor Praha vyžádal od okresních národních výborů údaje o počtech kulaků v JZD a v ČSSS. Ze seznamu, který zaslal např. ONV Kralupy nad Vltavou, vyplývá, že v uvedeném roce bylo v kralupských ČSSS zaměstnáno 69 kulaků a 103 jich pracovalo v JZD.³⁴⁹ Podle závěrů III. celostátního sjezdu JZD však kulak nesměl prvních pět let svého členství v JZD zastávat žádnou funkci. Jak je ovšem patrné z usnesení politbyra ÚV KSČ z května 1958, mírná liberalizace roku 1956 a částečně i 1957, která se promítla i do postoje vůči kulakům, byla vzápětí podrobena kritice. Předsedové družstev a místních národních výborů se podle politbyra unáhli a pustili do JZD příliš velké množství kulaků, dokonce i do vedení. Takto mělo být od června 1956 do května 1958 přijato do družstev až 20 000 kulaků.³⁵⁰

Jak bylo řečeno ve třetí kapitole, v roce 1953 byla oficiálně zastavena akce „Kulak“. S novou koncepcí kolektivizační politiky, která měla překonat krizi na venkově, musely být vypracovány i nové metody k omezení zbytku soukromě hospodařících sedláků, kteří nadále pro komunistický režim představovali překážku k dokončení socializace vesnice. Definitivní vyřešení tzv. kulacké otázky bylo jedním z hlavních témat stranických jednání na nejvyšší úrovni a léta 1955–1958 byla vyplněna snahou o zformulování mírnější, ale přesto likvidační koncepce. Ve dnech 29.–30. června 1955 konané zasedání ÚV KSČ odsoudilo liberální postoj ke kulakům v přechodné fázi a vydalo impuls k pokračování kolektivizace, potažmo k likvidaci kulactva „v důsledku jejich otevřeného odporu a sabotáže“.³⁵¹ Kulak druhé poloviny 50. let však již nerozvracel československé zemědělství sabotážemi, neplněním dodávek, či jinými, závažnějšími trestnými činy, ale škodil vesnici tím, že nedokázal dostatečně zajistit výrobu a jeho hospodářství se tak dostávalo do úpadku. Postupy vůči kulakům v druhé fázi kolektivizace tak stavěly především na ekonomickém hledisku. S kulaky, kteří např. pro stáří či nemoc nemohli zajistit řádné hospodaření, „bude MNV jednat o dobrovolném předání hospodářství do státního statku, JZD nebo státní traktorové stanice, a to bezplatně a bez jakýchkoliv závazků vůči majiteli“.³⁵² Neplnění dodávek a zároveň odmítnutí dobrovolného předání mělo za následek uplatnění zákona č. 55/1947 Sb. o pomoci sedlákům při uskutečňování zemědělského výrobního plánu, který státu umožňoval odebrat půdu a uvalit na ni nucený pacht, nebo národní správu v případě, že hospodář neplnil jednotný plán. Dne 21. září roku 1955 byl tento zákon, uplatňovaný hojně v první kolektivizační fázi,

³⁴⁹ SOKA Mělník, f. ONV Kralupy nad Vltavou, k. č. 379, Akce „K“ 1953–1954 (1958).

³⁵⁰ JECH, Karel: *Kolektivizace a vyhánění sedláků z půdy*. Praha 2008, str. 221.

³⁵¹ JECH, Karel: *Kolektivizace a vyhánění sedláků z půdy*. Praha 2008, str. 215.

³⁵² Tamtéž.

nahrazen vládním nařízením č. 50/1955 Sb., na jehož základě bylo tzv. úpadkové hospodářství předáno JZD, nebo státnímu statku. Kulak byl pak většinou i vysídlen mimo obec, pokud se tak rozhodl místní národní výbor. Oproti první polovině 50. let se počet přestěhovaných rodin zmenšil a k vysídlování docházelo jen v rámci okresu, maximálně kraje. Ke stejnému účelu byla jako první administrativní opatření vycházející z červnového usnesení ÚV KSČ vydána *Směrnice ministra zemědělství o zabezpečení zemědělské výroby na pracovně nezabezpečených hospodářstvích malých a středních rolníků a na úpadkových hospodářstvích vesnických boháčů*, a to 15. srpna 1955. Ministerstvo zemědělství a výživy navíc v dubnu 1956 doplnilo již zmíněné vládní nařízení č. 50/1955 dalšími směrnici, které jednotlivé body nařízení upřesňovaly.³⁵³ Dočasné zmírnění přinesla celostátní konference KSČ ve dnech 11.–15. června 1956, která pod vlivem XX. sjezdu KSSS povolila přijímat kulaky do jednotných družstev, resp. stanovila individuální posuzování v této záležitosti. Příliš mnoho rozhodovacího prostoru pro funkcionáře družstev bylo později opět podrobena kritice. Důsledným zastáncem tvrdého postupu vůči kulakům zůstával nadále Antonín Novotný, podle kterého měl postoj režimu vůči kulakům záviset na tom, jaký vztah k němu kulaci zaujímal.³⁵⁴ Nadále tedy mělo platit, že „kulaci jako třída jsou a zůstávají odpůrci a nepřáteli socialismu“, ovšem s jistou obměnou – to, co mohlo platit v případě třídy, nemusí platit pro jednotlivce.³⁵⁵ V případě, že v obci existovalo stabilně fungující družstvo, mohla platit určitá tolerance vůči kulakovi a ten tak mohl být přijat do družstva. Díky lepší finanční situaci než která byla v ostatních zemích východního bloku, se československé vládě podařilo překonat krizová léta – podpora družstev a dočasný ústup od ostrého kolektivizačního tempa zmírnil důsledky krize a podařilo se překonat i rok 1956, který v jiných zemích (Polsko, kde se další vlna kolektivizace již nekonala; Maďarsko) znamenal nezvratné změny.

Chyby se hledaly i na straně prokuratur, jejichž činnost z předchozích let byla předmětem prověrek organizovaných ministerstvem spravedlnosti v červnu 1955. Prověřována byla činnost okresních a krajských prokuratur, přičemž v závěrečné zprávě bylo konstatováno, že příčinou údajně nedostatečného postihování kulaků byla „*nízká ideologická vyspělost soudců, kterým není jasná politická linie strany a vlády na vesnici a nesprávné*

---

³⁵³ Tamtéž, str. 216–217.

³⁵⁴ „Od toho, jaký bude mít kulak vztah k našemu zřízení, bude záviset také náš vztah k němu. Musí pochopit, že budeme bojovat proti němu do té doby, dokud poslední kulak nebude zlikvidovaný jako vlastník velkého hospodářství.“ Převzato z HLAVOVÁ, Viera: *Kulak triedny nepriatel. „Dedinský boháč“ v kontexte kolektivizácie na Slovensku (1949–1960)*. Bratislava 2010, str. 71.

³⁵⁵ BARNOVSKÝ, Michal: Prestávka medzi prvou a druhou etapou kolektivizácie. In: RAŠTICOVÁ, Blanka (ed.): *Osudy zemědělského družstevnictví ve 20. století: sborník příspěvků z mezinárodní konference konané ve dnech 15.–16. května 2002 věnované Lubomíru Slezákovi k 70. narozeninám*. Studie Slovákckého muzea, Uherské Hradiště 2002, str. 240.

hodnocení třídního profilu obviněných rolníků“.³⁵⁶ Cesta, jak definitivně uzavřít boj proti kulakům, byla konkretizována politbyrem ÚV KSČ v květnu 1958, kdy ústřední výbor vydal dokument *„Problémy likvidace kulactva jako třídy v souvislosti s dovršením výstavby socialismu v naší zemi“*, který potvrdil pokračování již dříve vytyčené linie. Pochybení ze strany místních funkcionářů při benevolentním přijímání kulaků do JZD mělo být napraveno dozorem okresního stranického výboru a okresního národního výboru. Kulaci směli být navíc přijímáni jen do *„politicky a hospodářsky upevněných JZD, kde již bylo vytvořeno pevné vedoucí jádro z malých a středních rolníků“*.³⁵⁷ Podmínky přijímání kulaků byly značně odlišné od podmínek, za jakých do družstva vstupovali méně majetní zemědělci. Kulaci museli *„do nedělitelného fondu JZD vložit nejméně 50 % hodnoty vneseného živého i mrtvého inventáře, neboť tento majetek získali vykořisťováním námezdních dělníků, drobných a středních rolníků“*.³⁵⁸ Nesměli pochopitelně působit ve vedoucích funkcích a jejich osud ležel zcela v rukách ostatních členů družstva. V podobném duchu hovořily pasáže vzorových stanov JZD z roku 1959 věnované kulacké problematice, stejně jako stanovy vzešlé z následujících celostátních sjezdů jednotných zemědělských družstev.

Součástí období, kdy po relativním uvolnění pod dojmem XX. sjezdu KSSS došlo k opětovnému utužení režimu včetně nové vlny čistek a politických procesů, bylo i zapojení bezpečnostních složek do likvidace kulaků. Na základě tajných rozkazů č. 136 a č. 128 ministra vnitra Rudofa Baráka z 30. června 1954 a 25. července 1955 se Státní bezpečnost měla podílet zejména na tzv. agenturním rozpracování kulaků jako třídních nepřátel, tj. sledovat je, podávat o nich zprávy, informace a mít pod kontrolou veškerou jejich činnost. Bezpečnost prostřednictvím důvěrníků podporovala také sledování a udavačství mezi sousedy.³⁵⁹

Na zasedání politbyra ÚV KSČ navázal XI. sjezd KSČ v červnu 1958, na kterém byly vyhlášeny dva hlavní úkoly pro nadcházející roky – zlikvidovat zbytky kulactva jako třídy a dokončit kolektivizaci venkova začleněním soukromých podniků do socialistického sektoru. V té době fungovalo v celém Československu na 6254 hospodářství o výměře více jak 15 ha. Na celkové výměře zemědělské půdy se tato hospodářství, spadající do kulacké kategorie,

---

³⁵⁶ Převzato z HLAVOVÁ, Viera: *Kulak triedny nepriatel. „Dedinský boháč“ v kontexte kolektivizácie na Slovensku (1949–1960)*. Bratislava 2010, str. 74.

³⁵⁷ JECH, Karel: *Kolektivizace a vyhánění sedláků z půdy*. Praha 2008, str. 221.

³⁵⁸ Tamtéž, str. 222.

³⁵⁹ Jednalo se o rozkaz č. 136 *Intenzivní rozpracování nepřátel v zemědělských objektech, bývalých agrárníků i dalších bývalých lidí* a rozkaz č. 128 *Zesílení boje proti nepřátelům socialistické přestavby zemědělství*. HLAVOVÁ, Viera: *Kulak triedny nepriatel. „Dedinský boháč“ v kontexte kolektivizácie na Slovensku (1949–1960)*. Bratislava 2010, str. 74.

podílela 1, 5 %.³⁶⁰ V roce 1959 se družstevníky stali další bývalí soukromě hospodařící rolníci – celkem jich toho roku do JZD vstoupilo 122 660.³⁶¹

Od oficiálního ukončení kolektivizace na celostátní konferenci KSČ ve dnech 5.–7. července 1960 se pomalu začal z veřejného života vytrácet nejen problém boje proti kulakům, ale i samotný pojem „kulak“ a jeho užívání. V průběhu dalších let byl tento termín nahrazován např. označením bývalý vykořisťovatel.³⁶²

Z výše uvedeného tedy vyplývá, že představitelé a vykonavatelé komunistického režimu od představy o kulakovi jako třídním nepříteli neustupovali v žádné z kolektivizačních fází, ačkoliv se v průběhu let 1955–1960 částečně liberalizovala některá opatření a postupy proti sedlákům a jejich rodinám. Jak ale poznamenávají někteří badatelé, ke konci 50. let už na vesnici skuteční kulaci nehosподаřili a těmi, kteří byli pronásledováni ještě v závěrečné fázi kolektivizace a které stále pranýřovala stranická propaganda jako vesnické boháče, byli ve skutečnosti zbylí samostatně hospodařící střední rolníci. Jejich vynucené vstupování do družstev je proto třeba považovat za symbol závěru kolektivizace a jejího domnělého úspěchu.

---

³⁶⁰ Tamtéž, str. 75. Srov. PERNES, Jiří: Závěrečná etapa kolektivizace zemědělství v Československu 1957–1960. In: BŘEZINA, Vladimír – PERNES, Jiří (eds.): *Závěrečná fáze kolektivizace zemědělství v Československu 1957–1960*. Brno 2009, str. 29.

³⁶¹ PERNES, Jiří: Závěrečná etapa kolektivizace zemědělství v Československu 1957–1960. In: BŘEZINA, Vladimír – PERNES, Jiří (eds.): *Závěrečná fáze kolektivizace zemědělství v Československu 1957–1960*. Brno 2009, str. 39.

³⁶² HLAVOVÁ, Viera: *Kulak triedny nepriatel. „Dedinský boháč“ v kontexte kolektivizácie na Slovensku (1949–1960)*. Bratislava 2010, str. 77.

ZÁVĚR

Před několika lety vyzval historik Karel Jech, v současnosti zřejmě nejcitovanější autor v pracích o kolektivizaci, ve své monografii *Kolektivizace a vyhánění sedláků z půdy* kolegy, aby zpracovávali historii novodobého venkova v regionální perspektivě. Jeho výzvy uposlechlo mnoho, zejména mladých badatelů, kteří se začali věnovat průběhu kolektivizace československého venkova v jednotlivých obcích, okresech a krajích. Autorka této diplomové práce byla mezi nimi. V předkládané práci jsem se věnovala zejména dvěma hlavním aspektům kolektivizace – za prvé zakládání jednotných zemědělských družstev a postupnému, nikoliv však zcela dobrovolnému přechodu na socialistickou velkovýrobu a za druhé perzekuci samostatně hospodařících zemědělců, podle sovětského vzoru pojmenovaných jako kulaci či vesničtí boháči. Oba tyto kolektivizační jevy byly podrobně sledovány z regionálního pohledu, na základě dostupného archivního materiálu z okresních archivů, z obecních kronik a dobového tisku, a to v rámci někdejšího Pražského kraje, který vznikl 1. ledna 1949 na základě zákona 280/1948 Sb., o krajském zřízení.

Zemědělství hrálo v Pražském kraji, jehož hranice se do určité míry kryly s hranicemi Středočeského kraje, vždy významnou roli a podíl na celkové zemědělské výrobě v celém Československu byl značný. Pražský, od roku 1960 Středočeský kraj, patřil mezi hlavní zemědělské oblasti ČSR. V některých okresech, zvláště v těch vzdálenějších od mocenského centra, se to projevilo zejména ve volbách roku 1946, kdy komunistická strana v těchto regionech zvítězila před stranou lidovou jen s malým náskokem. V řadě obcí dokonce kandidáti lidovců zvítězili a v místních národních výborech pak měli převahu. Na příkladu obce Křepenice (bývalý okres Sedlčany) je pak ukázáno, že právě v těchto ryze zemědělských oblastech byl postoj rolníků ke kolektivizaci zprvu lhostejný až odmítavý, což se projevilo zejména v krizovém roce 1953.

Fenoménu roku 1953, kdy se projevila dlouhodobá nespokojenost rolníků s jejich finanční situací a řada družstev se začala rozpadat, je věnován v práci značný prostor. Na několika příkladech je ukázáno, co bylo příčinou rozpadů družstev, jak tuto situaci prožívali samotní družstevníci a jakou roli hrál v podávání hromadných odhlášek projev tehdejšího prezidenta Antonína Zápotockého na Klíčavské přehradě v srpnu 1953. Na základě prostudovaného materiálu lze totiž spíše konstatovat, že mnohem více než na Zápotockého nečekané kritice dosavadní zemědělské politiky, záleželo na tom, jak které družstvo hospodaří a kdo v něm zastává vedoucí funkce. Celkem se v období let 1953–1954 rozpadlo více než tisíc družstev, ovšem ani po vyhlášení nové kolektivizační etapy v červnu 1955 se situace nelepšila. V Pražském kraji došlo ke stabilizaci až v roce 1958, kdy socialistický sektor

obhospodařoval 70 % veškeré půdy. O rok později existovalo v kraji 1446 jednotných zemědělských družstev, obhospodařujících přes 80 % z celkové výměry půdy – přitom podíl socialistického sektoru na zemědělské půdě v roce 1948 činil pouhých 6,3 %.

Příznačnou a pro vývoj venkova zásadní součástí kolektivizace byla likvidace větších pozemkových vlastníků - kulaků, které představitelé komunistického režimu a zastánci násilné kolektivizace označili za hlavní překážku v dokončení socialismu, nejen na venkově, ale podle známého hesla Klementa Gottwalda „*Nebude u nás socialismu bez přechodu vesnice k socialismu*“ i v celém Československu. Většina samostatně hospodařících zemědělců neměla důvod do družstev vstupovat a dobrovolně odevzdávat své majetky. Diplomová práce popisuje jednak legislativní prostředky, které umožňovaly perzekuci zemědělců, jednak různá administrativní opatření, včetně *Směrnice tří ministrů o úpravě poměrů rodinných příslušníků vesnických boháčů*, která umožňovala nucené vystěhování rodin odsouzených zemědělců na určené místo v rámci akce „Kulak“. Tato rozsáhlá vystěhovávací akce, realizovaná v největší míře v letech 1951–1953, postihla několik tisíc rodin. Z Pražského kraje bylo vystěhováno na 200 tzv. rodinných celků. Jak ale vyplývá z prostudovaného materiálu, akce „Kulak“ začala v některých okresech se zpožděním a pokračovala i v době, kdy již byla oficiálně ukončena. V práci jsou také naznačeny problémy, se kterými se státní správa při realizaci akce „K“ potýkala – zejména potíže s přebíráním zabraného majetku či se stížnostmi proti neoprávněným postupům, které osoby postižené zákazem pobytu začaly podávat po uplynutí tří až pěti let od vystěhování.

V Pražském kraji pozorujeme na základě prostudovaného materiálu stejné tendence v zemědělství jako v jiných krajích v Československu. Stejně jako jinde se krajská státní správa, v tomto případě Krajský národní výbor v Praze, snažila o co nejdůslednější kontrolu zemědělské výroby a stranické práce v okresech. Neplnění dodávkové povinnosti bylo přísně trestáno a stalo se také jedním z nástrojů „protikulackého boje“. Trestní řízení proti neplničům a s tím spojená ekonomická likvidace sedláků tak byly nedílnou součástí kolektivizace. Jejím signifikantním jevem ale zároveň byla klesající důslednost v uvádění často rozporuplných nařízení do praxe. Mnoho nařízení tak buď zůstávalo pouze v teoretické rovině, nebo naopak bylo především okresními národními výbory prosazováno i přes odpor funkcionářů JZD či místních národních výborů. Týkalo se to např. návratů odsunutých kulaků zpět do obce. Ačkoliv místní jednotné zemědělské družstvo stálo o to, aby do obce přibýly další pracovní síly, kterých se v průběhu 50. let dostávalo čím dál tím méně, okresní národní a stranické výbory ve spolupráci s prokuraturou žadatele o návrat odmítaly často s tím, že obec si jejich návrat nepřeje.

Oba určující jevy kolektivizace - represe sedláků a zakládání jednotných zemědělských družstev, jejichž prosperita se měla stát základem úspěšnosti socialistické vesnice, byly v prvním desetiletí komunistické vlády v Československu silně ideologizovány. Úsilí, které nejvyšší vedení strany vynakládalo na zpolitizování přechodu z malovýroby na kolektivní velkovýrobu, je patrné z dochovaných stranických materiálů jak na centrální, tak na krajské a okresní úrovni. Na budování socialismu se ve všech jeho aspektech podílela důmyslná propaganda, jejímž cílem bylo upevnit či změnit mínění a postoj adresátů ve prospěch komunistické strany. V případě kolektivizace působila propaganda na venkovské obyvatelstvo zejména prostřednictvím zemědělského tisku, různých stranických materiálů a osobní agitace.

Z dosavadního výzkumu československého zemědělského tisku vyplynulo, že jak celostátní, tak regionální tiskoviny byly skutečně „prodlouženou rukou“ strany na venkově. Řídili je pracovníci Kulturně-propagačního oddělení Ústředního výboru KSČ a podřízených odborů krajských a okresních stranických a národních výborů, kteří měli ohlídat, zda noviny plní dostatečně úkoly v rámci generální linie vytyčené IX. sjezdem KSČ v roce 1949. V kapitole o reflexi boje proti kulakům na stránkách Zemědělských novin a vesnických periodik byly naznačeny problémy, se kterými se tisk v průběhu padesátých let potýkal. Zejména se jednalo o nekvalifikovanost redaktorů, špatnou organizaci redakčních prací na okresních národních výborech, které měly vydávání vesnických novin na starosti, a v neposlední řadě také o příliš všeobecný a nic neříkající charakter jednotlivých článků. Materiál, který strana ve velkém produkovala, byl většinou odtržen od skutečného života a problémů na vesnici. K tvrzení, že působení stranické propagandy na obyvatele prostřednictvím zemědělského tisku nebylo tak zásadní a v úspěšném završení kolektivizace na konci 50. let sehrálo spíše marginální roli, přispívá i fakt, že přes všechnu snahu dát dění na venkově ideologickou náplň, byl obsah Zemědělských novin a zejména pak regionálních tiskovin, s výjimkou roku 1952, do jisté míry uzpůsoben zemědělskému roku. Tzn. že stranické záležitosti se podřídily jarním pracím, žnám a podzimní sklizni. Třídní boj proti kulakům se v těchto obdobích dostával na okraj zájmu redakce. Negativní štvavé články se v periodikách objevovaly nejvíce krátce po žních a v zimě. Obecně také platí, že do tisku se promítly kolektivizační fáze a tiskoviny svým obsahem reagovaly na změny v zemědělské a stranické politice. Zatímco v letech 1951–1953 se stranický tisk podílel na pronásledování a kriminalizaci sedláků popisováním jejich zločinů (ve skutečnosti většinou banálních přečinů) a zprávami z politických procesů, v letech kolektivizačního propadu a krize jednotných zemědělských družstev zpráv negativního charakteru postupně ubývalo.

Jedno z propagandistických hesel padesátých let znělo „Naučíme lidi milovat nový socialistický život“. Komunistická propaganda se na dokončení socialistické přestavby vesnice a na téměř úplné likvidaci soukromého hospodaření svou činností podílela, avšak svou neustálou přítomností a až agresivní útočností nepřivedla venkov k lásce k socialistickému hospodaření, ale spíš jej uvrhla v netečnost.

SEZNAM PRAMENŮ A LITERATURY

Prameny

1. Archivní prameny

Archiv bezpečnostních složek (ABS)

- fond Historický MV (MV-H), H-210, Skupinový svazek „Kulaci“
- fond Velitelství Státní bezpečnosti (310-28-3, 310-22-8, 310-82-1)
- fond ÚDV-5/VvP-2000

Národní archiv (NA)

- fond Branné a bezpečnostní oddělení ÚV KSČ (KSČ – ÚV – 05/11)
- fond Generální sekretariát ÚV KSČ 1945–1951 (KSČ– ÚV – 100/1)
- fond Ministerstvo zemědělství II – schůze kolegia ministrů zemědělství 1949–1962
- fond Oddělení zemědělství ÚV KSČ 1945–1989 (KSČ – ÚV – Oddělení zemědělství)
- fond Organizační sekretariát ÚV KSČ (KSČ – ÚV - 02/3)
- fond Politický sekretariát ÚV KSČ 1951–1954 (KSČ – ÚV – 02/5)
- fond Předsednictvo ÚV KSČ 1945–1954 (KSČ – ÚV – 02/1)
- fond Sekretariát ÚV KSČ 1945–1951 (KSČ – ÚV – 02/4)
- fond Správa Sboru nápravné výchovy – nezpracováno (SSNV)
- fond Ústřední kulturně propagační komise a kulturně propagační oddělení sekretariátu ÚV KSČ (19/7)

Státní oblastní archiv Praha (SOA Praha)

- fond Středočeský krajský národní výbor Praha (SKNV Praha), odbor zemědělský (ZEM), odbor vnitřních věcí (referát I - 1949–1954)
- fond Krajská prokuratura - nezpracováno

Státní okresní archiv Kolín (SOkA Kolín)

- fond Okresní národní výbor Český Brod (ONV Český Brod)
- fond Okresní národní výbor Kolín (ONV Kolín)

Státní okresní archiv Mělník (SOkA Mělník)

- fond Okresní národní výbor Mělník (ONV Mělník)
- fond Okresní národní výbor Kralupy nad Vltavou (ONV Kralupy nad Vlt.)
- fond Sbor národní bezpečnosti

Státní okresní archiv Praha-Západ

- fond MNV Úhonice

Státní okresní archiv Příbram

- fond Okresní národní výbor v Sedlčanech (OAV NF Sedlčany)
- Okresní výbor KSČ Sedlčany (OV KSČ Sedlčany)

2. Periodika

Nová cesta

Ohlas

Okresní noviny Mělnicka

Věstník okresního národního výboru v Sedlčanech 1946–48

Vesnické noviny Příbramska

Vesnické noviny Dobříšska

Vesnické noviny Mělnicka

V nový život Sedlčanska 1954–60

Zemědělské noviny. Deník pro město a venkov 1949–1955

3. Prameny tištěné

40 let budování socialismu na Kolínsku. Kolín 1985.

ĎURIŠ, Julius: *Pětiletka v zemědělství.* Ministerstvo zemědělství, Praha 1949.

Hlavní zásady nových zákonů připravených ministerstvem zemědělství. Praha 1946.

Hradecký program. Ministerstvo zemědělství, Praha 1947.

JUNĚCOVÁ, Jiřina (ed.): *Zemědělské družstevnictví. Kolektivizace zemědělství – Vznik JZD. 1948-1949.* SÚA, Praha 1995.

Košický vládní program. Svoboda, Praha 1975.

PŠENIČKOVÁ, Jana (ed.): *Zemědělské družstevnictví. Kolektivizace zemědělství – Vznik JZD. 1951.* SÚA, Praha 1999.

PŠENIČKOVÁ, Jana (ed.): *Zemědělské družstevnictví. Kolektivizace zemědělství – Vznik JZD. 1952.* SÚA, Praha 2000.

PŠENIČKOVÁ, Jana (ed.): *Zemědělské družstevnictví. Kolektivizace zemědělství – Vznik JZD. 1953.* SÚA, Praha 2002.

SLÁNSKÝ, Rudolf: *Naučit jednotná zemědělská družstva dobře hospodařit.* Referát ze dne

22. 2. 1951. Praha 1951.

Usnesení strany a vlády o rozvoji zemědělství. ÚV KSČ, Praha 1952.

Za svobodu do nové československé republiky: Ideový program domácího odbojového hnutí vypracovaný v letech 1939–1941. Praha 1945.

Literatura

BÍLEK, Jiří: *Pomocné technické prapory. O jedné z forem zneužití armády k politické perzekuci.* ÚDV, Praha 2002.

BLAŽEK, Petr – KUBÁLEK, Michal (eds.): *Kolektivizace venkova v Československu 1948 – 1960 a střeoevropské souvislosti.* Praha 2008.

BLAŽEK, Petr – JECH, Karel – KUBÁLEK, Michal a kol.: *Akce „K“. Vyhnání sedláků a jejich rodin z usedlostí v padesátých letech. Studie, seznamy a dokumenty.* Praha 2010.

BŘEZINA, Vladimír – PERNES, Jiří (eds.): *Závěrečná fáze kolektivizace zemědělství v Československu 1957–1960.* Brno 2009.

BUREŠOVÁ, Jana: *Osudy československého zemědělství po druhé světové válce 1945 – 1960. Historický obzor 7.* Praha 1997.

České a slovenské zemědělství v letech 2. světové války. Slovácké muzeum, Uherské Hradiště 1996.

BURSÍK, Tomáš: *OV KSČ v Příbrami.* In: *Podbrdsko 12.* 2005.

DOSKOČIL, Ivan: *Československé zemědělství 1945–1975.* Praha 1976.

FEIERABEND, Ladislav: *Zemědělské družstevnictví v Československu do roku 1952.* Volary 2007.

HABROVANSKÁ, Irena: *Čas přeměn.* Uherské Hradiště 1988.

HÁJEK, Pavel: *Jde pevně kupředu naše zem. Krajina českých zemí v období socialismu 1948–1989.* Praha 2008.

HLAVOVÁ, Viera: *Kulak triedny nepriateľ. „Dedinský boháč“ v kontexte kolektivizácie na Slovensku (1949–1960).* Bratislava 2010.

HROUDA, J. Č. (pseudonym): *Odhalte je!* Praha 1952.

JECH, Karel: *Kolektivizace a vyhánění sedláků z půdy.* Praha 2008.

JECH, Karel – VÁCLAVŮ, Antonín: *Některé problémy československého zemědělství*

- v letech 1944–48. In: *Československá revoluce v letech 1944–48*. Praha 1966.
- JECH, Karel: *Soumrak selského stavu*. Praha 2001.
- KABRHEL, Jaroslav a kol.: *Boj KSČ o socialistickou vesnici*. Praha 1973.
- KABRHEL, Jaroslav a kol.: *Zemědělská politika KSČ*. Praha 1977.
- KAPLAN, Karel: *Aparát ÚV KSČ v letech 1948–1968. Studie a dokumenty*. Praha 1993.
- KAPLAN, Karel: *Československo v letech 1945–1948 (I)*. Praha 1991.
- KAPLAN, Karel: *Proměny české společnosti (1948–1960) I*. Praha 2007.
- KETTNER, Petr: *Nepřátelé vesnice bez masky*. Praha 1953.
- KOL. AUTORŮ: *Komunistická propaganda. Otázky teorie a metodiky*. Praha 1977.
- KOL. AUTORŮ: *Vědecké principy komunistické propagandy: Materiály mezinárodního sympozia*. Praha 1976.
- KOL. AUTORŮ: *Zemědělské otázky v místních novinách*. Praha 1954.
- KOZÁK, Jan: *Dramatické kapitoly z boje o kolektivizaci vesnice*. Praha 1963.
- KŘIVÁNKOVÁ, Alena – VATRÁL, Jozef: *Dějiny žurnalistiky. IV. Díl. Český a slovenský tisk v letech 1944–1987*. Praha 1989.
- KUBAČÁK, Antonín: *Dějiny zemědělství v českých zemích. II. Díl. 1900–1989*. Praha 1995.
- KUBAČÁK, Antonín: Pozemková reforma v období první republiky. In: *Historický obzor IV*. 1993.
- MEZULIÁNIK, Miloslav: *Vesnický boháč. Pijavice vesnice*. Praha 1951.
- MIŠKOVSKÁ, Zuzana: Likvidace selského stavu okrese Český Brod v letech 1945–1960. In: *Archivní prameny Kolínska*. Státní okresní archiv v Kolíně 1996.
- PELIKÁN, Dragutin: Vesnice Středočeského kraje na počátku socialistické přestavby zemědělství. In: *Středočeský sborník historický* 10, 1975.
- PŘIDAL, Jan: *Konec selského stavu na Prostějovsku*. Praha 2006.
- RAŠTICOVÁ, Blanka (ed.): *České a slovenské zemědělství v letech 2. světové války: sborník příspěvků z mezinárodní konference konané ve dnech 17. a 18. dubna 1996*. Studie Slovákého muzea, Uherské Hradiště 1996.

- RAŠTICOVÁ, Blanka (ed.): *Osudy zemědělského družstevnictví ve 20. století: sborník příspěvků z mezinárodní konference konané ve dnech 15.–16. května 2002 věnované Lubomíru Slezákovi k 70. narozeninám*. Studie Slovákckého muzea, Uherské Hradiště 2002.
- RAŠTICOVÁ, Blanka (ed.): *Zemědělství na rozcestí 1945–1948*. Studie Slovákckého muzea, Uherské Hradiště 2002.
- RAŠTICOVÁ, Blanka (ed.): *Zemědělské školství, výzkum a osvěta jako předpoklad hospodářského a sociálního rozvoje venkova v 19. a 20. století: sborník příspěvků z mezinárodní konference věnované památce Samuela Cambela*. Slovákcké muzeum, Uherské Hradiště 2004.
- RÁZEK, Adolf: *StB + justice nástroje třídního boje v akci BABICE*. Praha 2002.
- ROKOSOVÁ, Šárka: Administrativní opatření – jedna z forem perzekuce sedláků komunistickým režimem. In: *Securitas imperii*, č. 10, 2003.
- SLEPOV, Lazar Andrejevič: *Jak psát v novinách o otázkách života strany*. Praha 1952.
- SLEZÁK, Lubomír: *Združstevněná vesnice*. Brno 1981.
- ŠPIRK, Ludvík: *Zemědělské družstevnictví v kapitalistické a lidově demokratické ČSR. Uplatnění Leninova družstevního plánu*. Praha 1959.
- TAUBER, Jan: *Kdo žije na vesnici*. České Budějovice 1965.
- URBAN, Jiří: *Venkov pod kolektivizační knutou. Okolnosti exemplárního „kulackého“ procesu*. Praha 2010.
- VÁCLAVŮ, Antonín: *Ke sporům o zemědělské družstevnictví a kolektivizaci v ČSR*. Praha 1999.
- VIOLA, Lynne – DANILOV, Viktor Petrovich – IVNITSKII, N.A – KOZLOV, Denis: *The War Against the Peasantry, 1927–1930. The Tragedy of the Soviet Countryside*. New Haven 2005.
- VOHRYZKA-KONOPA, František Josef.: *Venkov v temnu. Násilná socializace československého zemědělství*. Mnichov 1989.
- ZAVACKÁ, Marína: K problematice výskumu totalitnej komunistickej propagandy: vybrané pojmy, mechanizmy, obsahy. In: *Historický časopis* 3, 2002, str. 439–456.

Seznam příloh

Příloha č. 1: Ukázka kádrového posudku na člena JZD (Zdroj: *SOkA Mělník*)

Příloha č. 2: Návrh na podobu desky cti (Zdroj: *SOkA Mělník*)

Příloha č. 3: Deska cti (Zdroj: *NZM*)

Příloha č. 4: Agitační vůz (Zdroj: *NZM*)

Příloha č. 5: Příklad zapojení dětí do agitace na podporu žní (Zdroj: *SOkA Mělník*)

Příloha č. 6: Druhá ukázka slohové práce na podporu žní (Zdroj: *SOkA Mělník*)

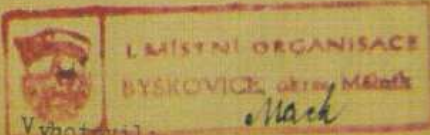
Příloha č. 7: Ukázka závazku k včasnému zajištění žní (Zdroj: *SOkA Mělník*)

Příloha č. 8: Jmenný seznam žáků z Pražského kraje navržených na vyloučení ze škol (Zdroj: *SOA Praha*)

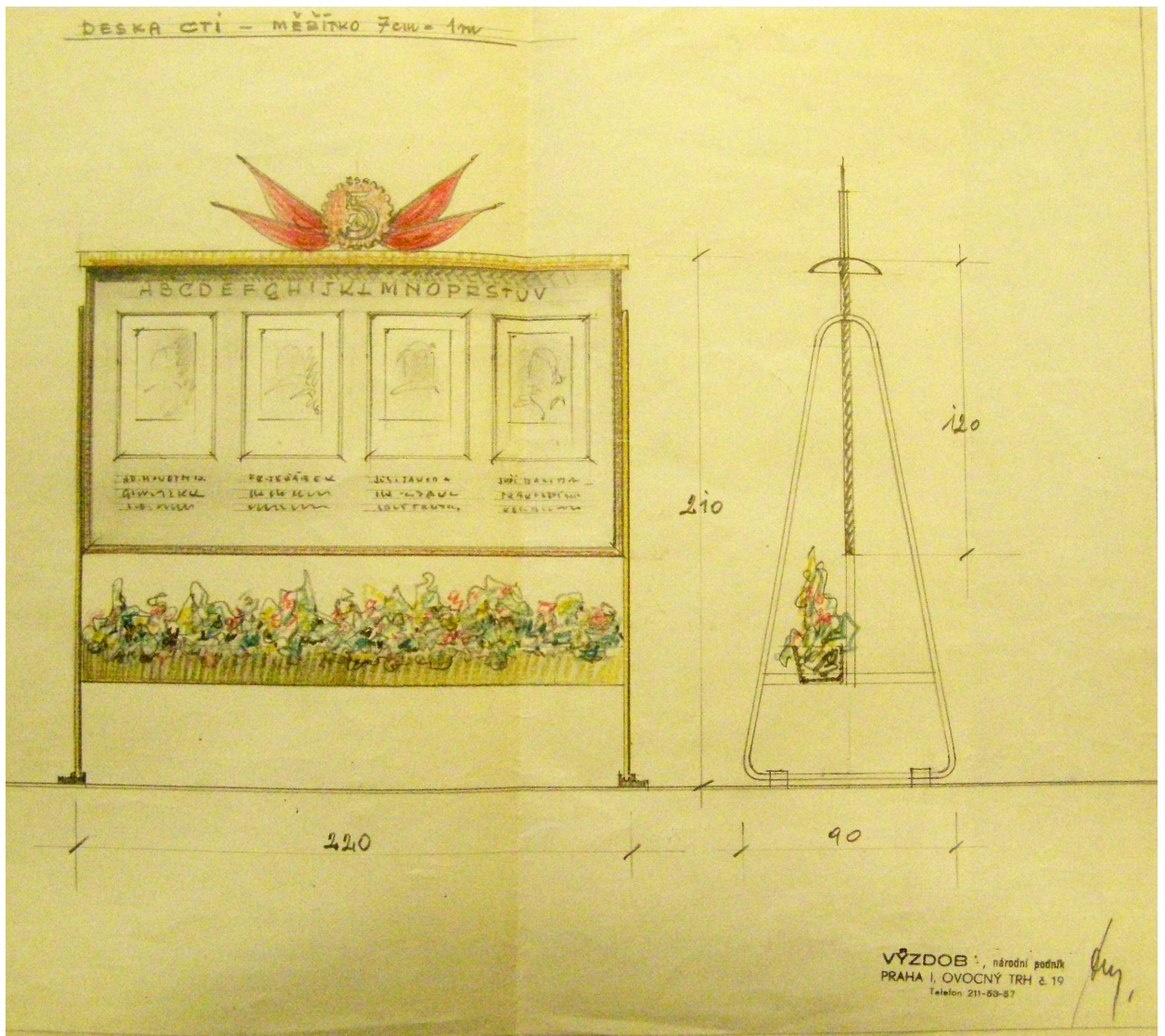
Příloha č. 1 Ukázka kádrového posudku na člena JZD

Kádrový průzkum členů JZD.

Jméno: .... Jindřich Vítězslav... JZD- Obec : ... Byškovice
vedoucí zemědělské výroby

Ukazatelé:	Stručný životopis:
<p><u>Osobní data:</u> datum narození, místo nar. nynější bydliště, ženat, svobodný, stáří, kolik dětí, národnost, stát. příslušnost náboženství, zdravotní stav, školní vzdělání, odborné školení, politické školení, (uveď dobu a kdy)</p>	<p>25/3 1913 Byškovice čp.8 ženatý 2 děti 7 roků česká čsl. českobratřské obecná škola a 2.tř.měšť.školy politické školení žádné</p>
<p><u>Třídní původ:</u> tovární dělník, zemědělský dělník, stavební dělník, samost. zemědělec (výměra) malý živnostník, kovozemědělec</p>	<p>samostatný zemědělec /12 ha/</p>
<p><u>Ročníce:</u> od kdy zaměstnání dříve jakým způsobem organizován dříve a nyní, a jakli žije</p>	<p>Jindřich Vítězslav, rolník zemřel v roce 1938 nbyl organizován</p>
<p><u>Spoluzenci:</u> kdo jsou zaměstnání a jejich politická činnost.</p>	<p>Jindřich Miloš, brigádýr STS</p>
<p><u>Manželka:</u> původ, zaměstnání, politicky organizována.</p>	<p>Růžena roz. Fraňková švadlena organizována není</p>
<p><u>Politická a pracovní charakteristika.</u> vstup do politické org. kdy, měsíc, rok. politická činnost dříve a nyní, funkce ve straně lidosprávě a masových organizacích. jak se projevuje na pra- ovišti, povahové vlastnosti jaké jsou předpoklady vý- kony ve funkci, dobré i špatné vlastnosti. jakli vedeno discipli- nární řízení.</p>	<p>Byl členem strany KSČ od 1948 až do 1951, ale při ak- cích přesvědčování ke vstupu do JZD přestal se zají- mat o stranu a dával důvody k vyškrtnutí ze strany. Přesto místní org. mu stále věnovala pozornost a on první prorazil hráz ke vstupu ostatních zemědělců v na- ší obci. Pro své odborné znalosti byl na členské schůzi JZD všemi hlasy zvolen za vedoucího živočišné výroby. Věříme, že po politickém i odborném školení bude dobrým vedoucím živočišné výroby.</p>
<p>Vyhotovil:</p>	<p style="text-align: center;"> <i>Nach</i> Vyhotovil: </p>

Příloha č. 2 Návrh na podobu desky cti

Příloha č. 3 Deska cti

Příloha č. 4 Agitační vůz

Příloha č. 5 Příklad zapojení dětí do agitace na podporu žní

M. Hobera.
11. 8.

Milá maminko
a tatínku!

Jistě víte, jaké byly hrozné
dobry, kdy jsme neměli co do úst
dát.

Ale dnes je to jiné, protože ka-
ždý spravedlivý člen našeho náro-
da bojuje za mír.

Proto prosím i Vás, abyste se
přihlásili do řad pracujících.

Musíte chodit na brigády, aby
se brzy skončil výmlat obilí.

Je to vaše vlastenecká po-
vinnost. Jde o udržení míru,
jde o blaho našich dětí.

Já se přičiním, aby náš okres
nebyl poslední v pražském kraji.

Hobera Ant.
otec.

Váš

syn M. Hobera.

J. Křížek.

Příloha č. 6 Druhá ukázka slohové práce na podporu žní

Libuše Nováková
II.C.

Milá maminko a tatínku!

Není dlouho od doby, co náš národ bojoval s německými vetřelci. Všichni se ještě pamatujeme na léta hladu a bídy. Ale ani dnes není náš ráj pas skoncem, ale brvá dále. Jde tedy o boj za mír, který okrošuje nově podnicované války. Náš stát musí být co nejsilnější. Je nutno přimástit v této době nové oběti. Musíme všichni pracovat ne jinom na svém pracovišti, ale kde je nás třeba, nejvíce na brigádách. Rolníci musí splnit co nejdříve své dodávky.

Děkuji Ti, tatínku, že i Ty jsi podpořil věc míru svou účastí na brigádách. Děkuji i Tobě, maminko. Děkuji vám i za to, že jste už splnili svou dodávkovou povinnost. Vždyť jde o blaho celého našeho státu, ale i nás dětí.

J já bych chtěla pomoci podle svých sil, aby náš okres nebyl poslední v Pražském kraji.

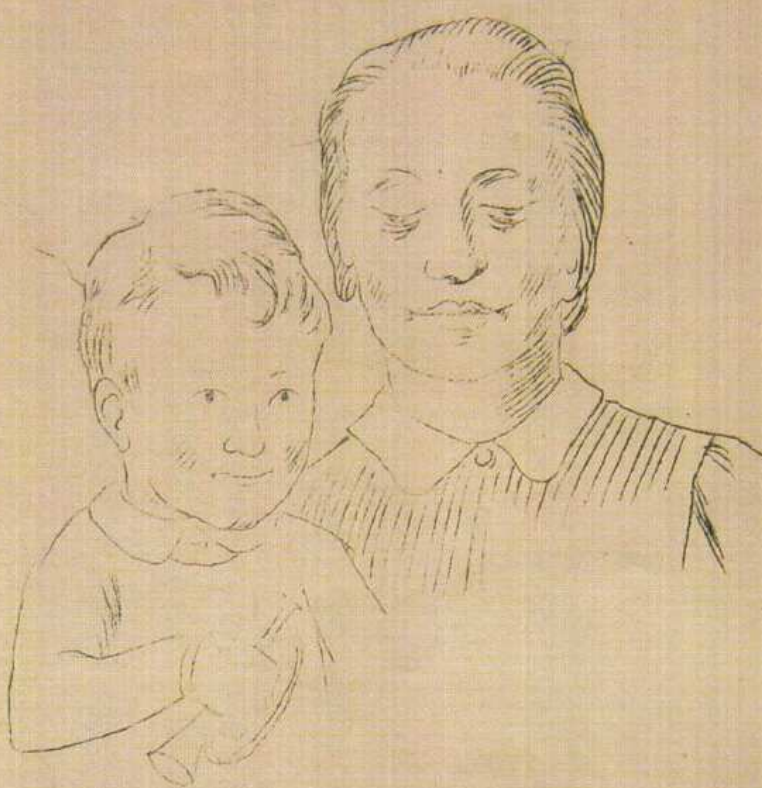
Váš dceř.

Libuše Nováková.

Novák V.

J. Němec

Příloha č. 7 Ukázka závazku k včasnému zajištění žni

Milý občane,
milá občanko !

Pomoz jméno ..... stovisíců dětí budovat šťastnou socialistickou budoucnost našeho národa. Pomoz budovat míru včasným zajištěním jarních polních prací. Společně se tak zabezpečíte výživu všech dětí i dospělých. Chceme, aby celý národ vyrůstal ve zdraví, aby tak naše děti nestály osud nevinných Korejských dětí. Proto se obracíme na Vás, drazí naši občane s výzvou, abyste pomohli včas zajistit polní práce, aby tato úroda z našich polí byla co největší.

Svůj závazek při budování socialismu pro zajištění jarních polních prací a pro zajištění světového míru si stanovím :

Zavazuji se, že odpracuji v JZD ..... *v úbrno* ..... hodin ..... *50* .....

Zavazuji se, že odpracuji v ČSSR ..... hodin .....

Celkem odpracuji hodin .....

..... *Štěpán Továř* .....
podpis

Příloha č. 8 Jmenný seznam žáků z Pražského kraje navržených na vyloučení ze škol

A. Lehner

Komise pro očistu zemědělských škol v pražském kraji předkládá radě KNV
tyto návrhy na vyloučení žáků ze škol.

Oblast I. - řepařsko - zelinářská:

Nepomucká Marie	Šuka Vladimír
Nepomucká Ludmila	Procházková Václav
Slavík Josef	Hájková Dana
Veverka Josef	Tichý Josef
Kopecký František	Zahálková Emilie
Svoboda Josef	Mukařovská Marie

Oblast II. - řepařská :

Augustin Jaroslav	Malá Marie
Hašek Jindřich	Čermák Václav
Honsa Antonín	Škorpil Bohumil
Ryska Karel	Příhoda Jaroslav
Krulišová Věra	Rákosová Jaroslava
Kotík Čestmír	Rosenkranz Josef
Hlušička Břetislav	Horová Růžena
Kastlová Marie	Horová Bohuslava
Kohoutová Květoslava	Gottfried Josef
Horel František	Šimonová Dalena
Čejka Josef	Pražák Miroslav
Trávníček Josef	Čech Václav
Brymch Jaromír	Zažral Vladimír

Pařez Josef
Polcar Zdeněk

Oblast III. - obilnářsko řepařská :

Košáková Jana	Nedbalová Iva
Landa Vlastimil	Šebková Božena
Křikava Jan	Jeřábková Alena
Kadeřábková Růžena	Pech Ferdinand

Oblast IV. - Obilnářsko-bramborářská:

Kosík Karel
Sirotek Jan

./.

233